This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google books

https://books.google.com

J 10193

Slovanská knihovna

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186281482

3186281482

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

J 10.193

3

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE

1179

SVEZAK LXXX—LXXXII.

KAPITANOVA KĆI

PRIPOVIEST

J. E. TOMIĆA.

Ciena 75 novč.

ZAGREB.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.

1884.

Nakladom „Matice Hrvatske“

izišle su sliedeće knjige:

1. **Vraz Stanko**: Djela. Pet svezaka . . . . . for. 4.—
2. ***Osvetnici**: I. Obrenov . . . . . „ —.20
   III. Boj turski i crnogorski 1862. . . . . „ —.40
3. ***Mesić**: Život Nikole Šubića Zrinskoga . . . . . „ 1.—
4. **Tisućnica** slovjenskih apoštola . . . . . „ 1.—
5. ***Šenoa**: Antologija pjesničtva hrvatskoga i srbskoga . . „ 2.—
6. „ O poetici (posebni otisak uvoda k antologiji) . . „ —.20
7. ***Verne Jules**: Put na mjesec i okolo mjeseca . . . . . „ 1.20
8. * „ „ Put oko zemlje za 80 dana . . . . . „ 1.—
9. ***Andersen**: Izabrane priče . . . . . „ —.80

Izdanja god. 1877.

10. ***Bernardin de Saint-Pierre**: Pavao i Virginija (Zabavna knjižnica I.) . . . . . for. —.25
11. ***George Sand**: Nahod Franjo (Zab. knj. II.—III.) . . . . „ —.50
12. ***Kraszewski**: Pjesnik i sviet (Zab. knj. IV.—VI.) . . . . „ —.75
13. ***Pfleger-Moravski**: Iz maloga svieta (Zab. knj. VII.—XI.) . „ 1.—
14. ***Klaić Vjekosl.**: Prirodni zemljopis Hrvatske (Poučna knjižnica I.) . . . . . „ 3.—

Izdanja god. 1878.

15. ***Jurković**: Dramatička djela, svezak I. (Zab. knjižnica XII.—XIII.) . . . . . for. —.50
16. ***Irving**: Izabrane crtice, svezak I. (Zab. knj. XIV.) . . . „ —.25
17. ***Tomić**: Komedije, svezak I. (Zab. knj. XV.—XVII.) . . . „ —.75
18. ***Klšpatić**: Slike iz rudstva (Pouč. knj. II.) . . . . . „ 1.50
19. ***Czajkowski**: Kirdžali. Podunavska pripoviest. (Zab. knj. XVIII.—XX.) . . . . . „ —.75
20. ***Andersen**: Improvizator. Roman. (Zab. knj. XXI.—XXIV.) „ 1.—
21. ***Šenoa**: Diogenes. Historička pripoviest XVIII. vieka. (Zab. knj. XXV.—XXVIII.) . . . . . „ 1.—
22. ***Klaić**: Bosna. Prvi dio: Zemljopis. (Poučna knjiž. III.) „ 1.80
23. ***Kukuljević**: Julijo Klovijo . . . . . „ 1.50

Digitized by Google

Digitized by Google

ZABAVNA KNJIŽNICA

MATICE HRVATSKE.

SVEZAK LXXX—LXXXII.

TOMIĆ.

KAPITANOVA KĆI.

ZAGREB.
TISAK DIONIČKE TISKARE.
1884.

Digitized by Google

KAPITANOVA KĆI

64192

PRIPOVIEST.

NAPISAO

J. E. TOMIĆ.

ZAGREB.
NAKLADA „MATICE HRVATSKE“.
1884.

Digitized by Google

Ž 10.193

Digitized by Google

KAPITANOVA KĆI.

I.

Velika, krvava bitka kod Slankamena, gdje su carevci godine 1691. potukli Turke, rieši sudbinu Slavonije. Hrvatski ban Nikola Bakač i carski generali Croy i Dünewald očistiše od Turaka svu ravnu Slavoniju, koja je punih sto petdeset godina stenjala pod turskim jarmom. Strepeći pred slavodobitnim oružjem carevaca, nagnuše Turci bježati u Bosnu, ostavljajuć našim tvrde gradove i varoši, u kojih su dosele gospodovali. Narodu u Slavoniji odlahnu. Poslije podrug vieka osjeti se svojim u svojoj kući; poslije podrug vieka počele su se opet graditi crkve, zvonici okitili se častnimi krstovi i zapjevali svečanim glasom zvonova. Narod je opet slobodno izpoviedao svoju vjeru i mogao javno slaviti Boga, svoga izbavitelja! Kolika slast patnikom, kojim Bog dade to dočekati!

Starodavna Požega, srdce Slavonije, njekoč golema varoš, koja se je sterala s jednog kraja požežkoga polja na drugi, spala je sada na malenu varošicu, brojeću njekoliko stotina stanovnika. Desetci godina su već minuli, što je odanle Turčin izagnan, i još su se uviek vidjeli tragovi varvarske sile i gospodstva. Tu i tamo ostala crna garišta, na pol porušene kuće i dračem i korovom obrastena kućišta. Manastiri duvna sv. Klare, bielih fratara Pavlina i braće Franjevaca bijahu razvaljeni i pusti. Jedina stara gradina sa svojih šest velikih kula ostala je dobro sačuvana navrh kamenita grada usred varoši. Zadnji je u tom gradu stolovao Nuri-efendi paša, a poslije

Digitized by Google

izgona Turaka iz Slavonije stajaše dugo prazan golemi taj grad bez gospodara. Mnogo je vremena trebalo, dok se je izbrisao trag crnim ovim uspomenam prošlosti. Malo po malo počele su marljive ruke graditi nove kuće na garištih i praznih kućištih, sa više strana priseljivali se ljudi u pustu varoš, gdje su od razbojnika ipak sigurniji bili, nego na selu. Urediše se ulice, stvoriše se trgovi, fratri opraviše svoj manastir, a na ruševinah samostana duvnâ sv. Klare sagradiše Isusovci kolegij s crkvom i digoše gimnaziju. I okolo varoši vidjele se posljedice mirna i uredjena stanja. Polja bijahu obradjena, bašte i livade ogradjene, vinova lozica ovjenča visove i brda, a u podvinjih odgoji marljiva ruka mlade voćare, rodeće sočnim i plemenitim voćem.

Takovo bijaše lice grada Požege i drugih gradova u zemlji. Ali tamo na selu vladao je sasma ini život. Ono malo puka, što je iza Turaka preostalo, i uskoci iz Bosne, što su naselili puste predjele, dobiše mjesto Turaka druge gospodare. Postadoše kmetovi ponajviše strane vlastele, koja je živjela u tudjini, a podanike svoje prepustila samovolji provizura i španova. Uz to trebalo je dan i noć stajati pod oružjem i paziti na Turčina. Čitava Slavonija bijaše razdieljena na kapitanije, a sav narod bijaše kmet i vojnik ujedno. Dvostruki, težki tereti pritisnuše nevoljna seljaka. Što nije odnesao vlastelin, odniela bi komora. Svaki čas spremale su se u ono vrieme vojne, vojska je prolazila na hiljade pustimi krajevi, i gdje se je samo namjerila na selo, to je ostalo pusto. Sieno, zob, žito, stoka, smok, sve se je tražilo i pod silu uzimalo od uboga kmeta. Vojska te brani, al za to ju hrani! Govorilo se očajanu puku, a on je rušio svoje kućice, sagradjene uz cestu, pa se je sklonuo u gore i guste prašume, te u zabiti sagradio si kolibicu, samo da nebude komori na udarcu. Ej nekaže se uzalud: težko zemlji, kojom vojska prodje. Pa još da bi to sve bilo! Al šume

Digitized by Google

i ceste vrvile su od hajduka, koji su, naučeni na bezposlen život, voljeli živjeti o tudjoj muci i radu. Ni ubogi kmet u svojoj kolibi, ni putnik na javnom drumu nebijaše siguran od silnih hajdučkih rulja. Na sve strane otimalo se, grabilo, haralo i ubijalo, a pomoći od nikud. Došle bi, dakako, kadkad carske čete i potjerale razbojnike, al to je slabo hasnilo. Potisnuti iz jednoga kraja osvanuli su u drugom. Još si pomislite čitave čopore medjedâ i vukovâ, koji su ništili polja biedna ratara, provaljivali mu u staje, obore i salaše, koljuć i odnoseć stoku . . . onda se nečudite, ako vam kažem, da je narod u Slavoniji očajao do zla Boga i gomilami stao bježati u Bosnu. Nisu ga smetale ni uperene oštre bajunete kordunaške; on si je kroz njih krčio put u Bosnu, znajuć, da iz većeg zla dolazi u manje A bosanski begovi osmejkivali bi se i govorili medju sobom: Bre, vidi raja, da nema dobra, nego pod Turčinom! Samo još malo neka tamo posjedi Švaba, sva će raja k nama prebjegnuti! . . .

Bijaše u prvo proljeće godine 1739. Kao što od mlade, čile djevojke, kad se jutrom probudi i otvori žarke oči, bije toplina sna i počinka, tako i u razbudjenoj prirodi širi se blagi i topli uzduh, koji sve oživljuje. Visoke gore nad Požegom i ravno polje izpod nje stalo se zeleniti. Ranocvate voćke cvatu već rumenim i bielim cvietom po baštah i vinogradih; potočići nabujali i obiestno huče, riešeni ledenih okova; laste šavraju oko kuća, a u brdu i u polju čuje se vesela pjesma mlada svieta. Sve je njekako zadahnuto radostnim, svetčanim osjećajem. Uz prirodu, koja se budi na nov život, budi se i u ljudskom srcu nova snaga, nove nade! . . .

Jednoga jutra u mjesecu travnju bijaše veoma živo pred požežkom kapitanijom. „Svietla kapitanija“ nije ni s polja ni s nutra odgovarala svomu sjajnomu naslovu. Bijaše mrka, kamenita kućerina na jedan sprat, sa svih

Digitized by Google

strana opasana visokim zidom. Tu je prije kakovih četrdeset godina stanovao bogat beg, koga su stariji ljudi dobro pamtili. Kad su se carevci primicali Požegi, pobježe beg preko Save u Bosnu i nevrati se više. Komora posvoji odmah begove dvore, i načini od njih kapitaniju. Prenačiniv ju za skrajnu nuždu iz nutra, sagradiše brže bolje tavnice, koje su bile uviek pune puncate tužnih gostiju. Tik velike kapije, na koju se ulazi u kapitaniju, digô se golem bagren, na kom bijaše obješen dvoglavi carski orao. Seoski sviet zvao ga „carskom aždajom“. Već iz daleka skidali bi seljaci šešire, kad bi se primicali dvoglavomu orlu. Mnogi bi pred „aždajom“ čak i pokleknuo i liepo se prekrstio, kao da prolazi izpred kakove svete ikone. Nije ni čudo; bilo dobro, bilo zlo, sve je ubogi sviet očekivao od toga cimera. Ovamo dolazio je tužiti se, ovamo tražiti pomoć i pravicu, tu mu se krojio sud, tu dielili savjeti, zapoviedi i batine, pa kad je i vragu dobro koji put svieću zapaliti, zar je čudo, ako su priprosti seljaci poklecavali i krstili se pred cimerom svemoguće kapitanije? Danas ih je sila božja skupila se pred zgradom. Posjedav na kamenje, što je preostalo bilo od gradjenja tavnica, puše na takozvane nosokade, to jest uzahne lule s kratkimi kamišci, i razgovaraju se o hajducih, o ratu s Turci, o komori i švabskih soldatih, a uz to svaki čas okreću glavè i paze, neće li iz susjedne kuće izaći njihov prvi iza Boga i cara, onaj, koji im vedri i oblači — mogući i silni kapitan Ivo Kovačević! Al nema sumnje, on će skoro doći. Čim čuje, da pred kapitanijom zuji i bruji, evo i njega, da njekom osvane, njekom omrkne.

Ali zavirimo malo u tu kapitaniju. Još nema pred njom straže, kapitanova pandura, da bi nas zaustavio i zagrmio na nas: tko si? što tražiš? U prostranu dvorištu kapitanije stoji desetak seljačkih kola. To je „ordinacija“. Odkako je harambaša Gjuro Ječmenica godine

Digitized by Google

1624. u pó biela dana zašao u Požegu sa svojimi hajduci, tu ubio njekoliko ljudi i upalio njekoliko kuća, pa onda se pjevajuć u goru sklonuo, moralo je uviek u kapitaniji biti u pripravi po više kola, da mogu vojnici brže u potjeru za hajduci. I to je bio velik teret, svaki dan po desetak kola, a malo onih, što ih davati imadu. Koliko puta morao se jedan te isti u godini obredati, pa da bi bilo za uhar, već po vas dan dangubiti u kapitaniji i mititi kapitanova pandura.

Nasred dvorišta namješten je dereš, to jest klupa za batinjanje, koja stoji tamo osamljena, kao da je kužna. Ni vražji seljak nebi na nju sjeo (premda je za to baš kao stvorena) pa ni isti šešir, ni gunjac nebi ni za sav sviet onamo vrgo. Svaki se je klonio te klupe, kao vrag tamjana. A bilo je, Boga mi, i razloga. Na tom prokletom derešu nije još nijedan zapjevao Kraljevića Marka, al tim više čulo se s njega jauka i leleka izpod puste ljeskovače!

I ordinacijaši, što su za danas naredjeni bili, odmiču kud koji od zlokobne klupe. Jedni se razgovaraju s narodnimi vojnici, kojih u kapitaniji ima uviek po dvadesetorica, a odjeveni su kao i drugi seljaci, samo što nose vojničko oružje; drugi opet stali pod prozore tavnica i tiho govore s uznici, koji proviruju na jake, željezne rešetke, pružajuć kroz njih ruke, da dohvate po koji komad proje, suha mesa ili tikvicu rakije, što im dodaju milosrdni znanci njihovi; treći opet skupili se oko „paše“, najmilije zabave svih ordinacijaša. Paša bijaše velik, krasan oroz, malo već u godinah, ali još uviek pristao pernati ašikdžija. Bio je svojina kapitanova pandura, koji ga je volio kô svoje diete. Pijuć sam strastveno rakiju, mislio je, da će i svomu „paši“ najbolje ugoditi, ako ga njom bude pojio. Izprva nije se pernatomu deliji svidjalo to žestoko piće, nu malo po malo tako mu omili, da je već slabo mario za vodu, baš kao i njegov gospodar.

Digitized by Google

Znajuć to seljaci, koji su imali posla u kapitaniji, punili bi pašinu zdjelicu rakijom, samo da se prilaskaju njegovu gospodaru. A paša bi pijuckao, dok ga nebi omamila rakija. Sad jao i pomagaj njegovim bulam (kokam), kad se je ovako nakitio. Bio je nabusit i goropadan, da se je njegov harem obično kud kamo razbježao. Koliko je tada bilo smieha i hohotanja! Danas je takodjer išlo sve svojim redom. Paša, napivši se rakije iz pune zdjelice, uze odmjerenim korakom stupati pram jatu kokoši, koje su kvocajuć zobale prosuto im žito. Ordinacijaši idu s njim uzporedo, al sve mu se uklanjaju, vukuć u kraj jedan drugoga za haljine. Tko zna, neće li njegovu gospodaru pasti u oči to strahopočitanje prama njegovu ljubimcu, pa koliko to može vriediti! U jedan put nakostrieši paša vrat i zaleti se na kokoši, al na nesreću posrnu i bio bi lupio kljunom o zemlju, da se nije zadržao na desno krilo. Njegovi pratioci udare u glasan smieh, da je sve orilo dvorište. I kokoši digoše glave i začeše kokodakati, kao da se grohotom smiju nakresanomu drugu. Ovaj se medjutim osovi na noge i po drugi put se zaleti na svoje rugalice, koje se sada na sve strane razbježaše. Na to nasta još veći smieh i žamor.

U isti mah, izazvano grajom u dvorištu, izviri na uzahni prozor stražarske komore lice „njegove milosti“ Miće Čolanca, pandura u svietlog gospodina kapitana Ive Kovačevića. To je lice takovo, da ga je vriedno i s bliza ogledati, pa makar i u samu komoru zaviriti. „Njegova milost“ — kako ga seljaci zvahu, — pandur Mića Čolanac bijaše već u godinah, što je svjedočila prosieda, gusta čupa na glavi i brkovi. Lice mu bijaše navorano i mrko, znak, da se „njegova milost“ riedko kad običaje smijati. Sada je baš obukao svoj mundur, i pripasav oko pasa ćemer s kuburami i handžarom, razpolovio suhu šljivu i s njom stao frkati svoje krupne, čepuraste brkove. Tek što ih je zafrkao, da su štrljili kao šiba, raz-

Digitized by Google

čenuše se čas zatim na više šiljaka, kao da su od jeda popucali. Toga „njegova milost“ nije medjutim opazila, jer ogledala nije bilo u njegovoj komorici, odkako mu se lice razcvalo od rakije. Natukav na glavu kalpak s dugim crvenim prevjesom, uze tikvicu rakije u ruke, prekrsti se glasno i povuče pošteno. Učiniv tako do tri puta, otare si brkove rukavom i izadje iz komore. Tu pred vrati stade dostojanstveno s namrgodjenim licem, kao da će na vraga udariti. Pošteni naši ordinacijaši još ga nevidješe, jer da su ga vidjeli, prošla bi ih volja sbijati šalu s nakićenim pašom. Valja bo znati, da je „njegova milost“ pandur Mića Čolanac bio strah i trepet ciele kapitanije. On je bio desna ruka kapitanova, ali težka i gvozdena ruka, pa ga se za to sve bojalo. On je nosio „aber“ knezovom u sela, on pečate predavao onim, što bijahu naredjeni u kapitaniju, on je odredjivao ordinaciju, ukonačivao vojsku, on hvatao, tavničio, okivao, batinjao . . . ma sve! Za to nijedan seljak, imajuć posla u kapitaniji, nebi došao onamo „prazan“. Trebalo je što to donieti „njegovoj milosti“, da kaže koju dobru rieč svietlomu gospodinu kapitanu. Njegova komorica bijaše uviek puna smoka i pića, i nije zalud govorio sviet, da „njegova milost“ pandur Mića živi kao bubreg u loju.

Šala s „pašom“ trajala još uviek. Ta drzovitost razljuti gospodina pandura, te on, lupiv nogom o zemlju, zagrmi, da se je orilo po dvorištu:

— Tri sta Vam kijametâ! (Ovako je psovao svietli gospodin kapitan, a njegov pandur mislio je, da se i u tom mora vladati po svom gospodaru.)

Ordinacijaši stadoše kao ukopani u zemlju i strgav šešire s glavâ, obazrieše se plaho pram strani, odkud je dopirao dobro im poznati gromoviti glas.

— Tri sta Vam kijameta! . . . Ponovi još jedan put mrki pandur i podje napried njekoliko koračaja. — Zar mislite hrdje, — okrenu se na ordinacijaše — da ste u

Digitized by Google

mehani, il na vašaru . . . Vi aveti! . . . U red amo . . . pustahije!

Njih jedno desetorica sokrivenih glava pritrče pred strogo lice „njegove milosti“ i tu se jedan do drugoga u red poredaju, te uvukav sapu u se čekaju, što će dalje biti.

„Njegova milost“ izvuče sada iz ćemera komad artije i razvinuv ga uze iz njeg tobože čitati. Ordinacija razkolači oči od čuda.

— Jao, taj i čitati umije! Pomisliše svi u sebi i stadoše krišem jedan drugoga lakti gurati. U istinu pako „njegova milost“ razumjela se u pismo, kao magare u kantar, nu tako je on uviek pred seljaci radio, samo da mu se više dive i klanjaju.

— Jeste li svi ovdje? Zapitat će u jedan put osornim glasom gospodin pandur ordinaciju.

— Jesmo! Dahnuše svi u jedan glas.

— Kako se ti zoveš? Upita dalje pandur mlada seljaka, koji je prvi u redu stajao.

— Stipo Mutibara. Odgovori taj mekanim, drhćućim glasom, kao da će onaj čas proplakati.

„Njegova milost“ pogleda mrkim okom momka, koji je danas prvi put u životu došao na ordinaciju i pristupi k njemu s desna boka.

— Tako li se dolazi amo, — prazan — ha? Reče mu poluglasno pandur u uho i škrinu zubi, da je nevoljniku zamrla duša od strave.

— Da oprostiš, moja žena Birgja zaboravila je . . . promuca seljak kroz strah i muku i zape . . .

— Drugi put da nezaboraviš ti! Smrsi pandur u uho seljaka i busnu ga košćatom piešću žestoko u rebra, da je nehotice jeknuo i hvatajuć sapu zinuo kao som, kad ga iz vode bace na ledinu. Njegova milost zareda dalje i činilo se, da joj se sve to više vedri lice, čim dalje ide. Oni drugi bijahu više manje već stari znanci

Digitized by Google

njegovi i svaki je donio kakvu takvu jabuku gospodinu panduru. Bilo je tu friških pogača, svinjskih plećeta, čuturica s rakijom, suhih siraca, kotarica s jaji, suhe slanine, kulenovâ i koješta toga, a sve se je to nosilo i slagalo u komoricu „njegove milosti“.

Svršiv pandur Mića svoju smotru, ili ako volite raport, uze potiho, ali odrešito govoriti ordinacijašem: Eh tako Vam je to! Vi meni, a ja Vam. Ruka ruku pere, a bez dobre rieči nećeš ni u raj. Vi znate, što sam ja gospodinu kapitanu . . . Trebam samo da mu namignem i sve je u redu . . . Al zna on, komu za ljubav sve čini . . . Recite sami, . . . što bi on bez mene? . . . Ako hoćemo pravo, ja sam tu gospodar . . .

U taj čas zaori s traga od kapije gromoran, zapoviedajući glas:

Tri sta mu kijametâ!

Na taj glas okrenu se cieli red ordinacijašâ licem prama kapiji, tako da je sada „njegova milost“ gledala u ledja krotke ordinacije.

Bijaše to glas svietlog gospodina kapitana Ive Kovačevića, koji je, unišav u dvorište, popostao i motrio, što mu pandur radi.

Kapitan Ivo Kovačević bijaše starac oko sedamdeset godinâ. Bijaše visoka, malo pognuta stasa, a biel kao ovca. Te sjedine, i dugi, široki brci, što poput bielih golubjih krila padaju mu na ramena, pa orlov nos i sokolove oči daju mu njeki neobični, nadzemaljski lik. Gledajuć ga pomislio bi čovjek, da je ustao iz groba Sibinjanin Janko, ili sam Kraljević Marko i uvratio se medju ljude. Kapitan odievao se po svoju, jer za našu narodnu vojsku nebijaše još propisana nikakova uniforma. Na glavi nosio je crvenu kapu „hrvatku“ sa širokim zlatnim porubom; o plećih visio mu crveni turski ćurak, podstavljen lisičinom; izpod ćurka imao je tavno-modru, srebrom ogajtanjenu dolamu, a uzke, isto tako ogajta-

Digitized by Google

njene hlače, bijahu mu od crvena sukna. Obuća su mu korduvanske crne čizme, s okratkimi sarami, s vrha crno opervažene. Na sebi nije imao ni jednoga znaka, koji bi ga odavao vojnikom i vojvodom. Samo ona okratka, široka sablja u srebrenih koricah, koju siedi kapitan o bedri nosi, mogla bi te uvjeriti, da je starac vojnik od zanata. I bio je to! Srčan, junačan vojnik od mladosti svoje. S ovom sabljom u ruci borio se prvi put pod fra Lukom Imbrišimovićem sa Turci na brdu Sokolovcu kod Požege, s tom sabljom proslavio se pod vojvodom Ivanom Sekulom, s kojim je gonio po Magjarskoj Rakoczyeve Kuruce, pa poslije toga u bitki kod Varadina pod principom Eugenom Savojskim god. 1716, i odmah na to pod pukovnikom Petrašem u bojevih na Savi. Još u stare dane, nema tomu dvie godine dana, nedade mu srce mirovati, već krenu s vojskom bana Jose Esterhaza put Banje luke, gdje je mladi vitez Marijan Terzić posjekao turskog orijaša Džon-bega! Ali poslije te vojne uvidi on, da nije već za junačke mejdane i odluči početi koji čas, prije nego podje u grob. Kapitana Ivu Kovačevića slavilo je malo i veliko rad njegova junačtva; isti osječki general cienio je njegove vojničke vrline i imenovao ga kapitanom požežke kapitanije. Siedi kapitan bio je u toliko pismen, da je umio štiti i pisati staru našu bosančicu; to mu bijaše sva znanost, nu za to je ipak svoju kapitaniju držao u redu, kao malo tko. Sve ga je slušalo i pokoravalo se njegovoj volji; ta naš narod nikoga tako rado nesluša, kô junaka, koji je ime svoje proslavio na bojnom polju.

Unišav kapitan u dvorište, prestade pandur Mića bogovati. Čuvši glas svoga gospodara provuče se glavom naprvo izmedju ordinacijaša i metanišuć s daleka došulja se do svoga gospodara, koji je, pušeć čibuk, na istom mjestu stajao, i poljubi ga u rukav njegova ćurka!

Digitized by Google

— Tri sta mu kijameta! Okosi se kapitan na skrušenoga pandura, izmahnuv omašnim kamišem. — Tu li je tvoje mjesto? Šibaj na dvor i da se nisi maknuo odonud, dok te nezovnem.

Pandur Mića metanišuć odvuče se iz dvorišta, gdje je zlovoljan stao na stražu pred kapijom. Tu je on imao da stoji svaki dan od rana jutra, — tu je onda dočekao gospodina kapitana, poljubio mu rub odiela i otvorio vrata, a zatim imao brigu, da seljake redom pušta u dvorište pred svietlo lice gospodina kapitana. Istina Bog Mića je tu službu savjestno činio, ali dogodilo se, baš kao danas, da je budi on malko duže zaležao u krevetu, bud da je gospodin kapitan rańije no obično došao.

Narodni vojnici opaziv kapitana, iznesoše navrh dvorišta nizku klupčicu s naslonjalom, na koju gosp. kapitan sjede, čekajuć da predanj dodju seljaci. Za čas unidje ih čitava hrpa iz Jakšićâ, kojih 15—20 ljudi. Bijaše tu na okupu čitavo jedno selo. Sied starac predvede ih gologlave pred kapitana, gdje mu se, skrstiv ruke na prsih, svi pokloniše.

— Govori, starče! Reče kratko kapitan.

— Zlo je, svietli gospodaru! Progovori starac uzdišuć. — Potraje li dalje ovako, ili ćemo svi skapati od nevolje, ili ćemo listom svi u Bosnu pod Turčina.

— Neda se tu već živjeti!... Pogibosmo, gospodaru!... Božje ti slave, pomozi nam! Stadoše vikati seljaci kao po dogovoru.

Kapitan dignu čibuk u vis, što je značilo, da imadu mučati i umuknuše svi.

— Jedan neka govori! zapovjedi kapitan.

Seljaci se sgledaju i izguraju pred kapitana svoga najboljeg govordžiju. Bio je to čovjek srednje dobe, oštrih, žacavih očiju i nemirna izraza u licu. Na prvi pogled pogodio bi svatko, da je taj čovjek nesretan, kad mu mora jezik mirovati.

Digitized by Google

— Slušaj me, gospodaru, tako tebe Bog uslišao! Poče govordžija, kao da čita iz knjige. — Evo, što nam se jučer dogodi. Baš o zdravoj Mariji, kad smo se spremali k večeri, banu u selo četa carskih konjanika. Smrče nam se pred očima, kad ih ugledasmo. Znali smo, da neće biti dobra. I bilo je tako. Zadje ih njekoliko u kuću moga susjeda i tu stadoše grabiti i nositi, što im je došlo pod ruke. Vidiv ja to, iztrčim pred kuću, al tu već nadjem njih desetak, kako baš hoće da unidju u dvorište. Ja kleknem pred prvoga — mislim, da je bio oficir — bacim kapu na zemlju pred njegova konja i stanem ga zaklinjati nebom i zemljom, da nedira u moju sirotinju, jer i onako ništa nemam. Dok sam ja tako jadikovao, on se uzeo smijati i okrenuv se k ostalim, sve jednako govori: bosokter, bosokter.* Al ja se nedadoh smesti, već vidiv, da mi se smije, skočim na noge i stanem pred ljesu. Kad to vidi oficir, ciknu kao guja: „Musaj“ ** i trgav sablju poleti na me s konjem. Ja skočim preko ljese i pobjegnem u šljivik, a oni, otvoriv ljesu, hrupe u dvorište. Sad da ti je bilo vidjeti, što se je tu radilo, ta kamen bi suzom propištao. Oh, ubila ih sveta nedjelja!

— Mnogo ti uzeli? Pripita kapitan.

— Ma orobili me, gospodaru, orobili me svega, da jedva utekoh s onim, što na sebi imam. Razgrabili sieno i zob, provalili u komoru i odvukli svu hranu, što nam je pretekla; još više, na moje oči zaklaše mi, da oprostiš, junčića godišnjaka, koga sam volio kô rodjeno diete. Zaklali ga, da se goste njegovim mesom, a ja do godine neću imati na čem da orem. Pa kako kod mene, tako je bilo kod svih, u svačijoj kući. Svuda se čuo lelek i jauk. Al mare oni za to. Sad kaži, gospodaru, što da

---

* was sagt er? (što veli?).

** muss sein. (mora biti).

Digitized by Google

uradimo? Bog visoko, a car daleko. Ako nam ti nepomogneš, propast ćemo do jednoga.

— Za što i nas sve nepotuku, kad su nam sve oteli? Odape jedan iz hrpe.

— Volimo svi izginuti, nego tu silu trpiti. Viknuše drugi.

Stara orlušina pogleda zapoviedajućim okom seljake i dignu opet čibuk u vis.

Umuknuše.

— Kamo krenuše ti vojnici? Upita kapitan.

— Baš amo u Požegu! Odgovoriše mu. — Mi smo ih uzastopce sliedili.

Kapitan kaza jednomu vojniku, da donese pero i artiju, i sada poče, držeć papir na koljenu, bilježiti, što je komu sve uzeto. Svršiv to reče tužiteljem:

— Ajte mirno kući, sinovci! Komu je carska vojska što uzela, platit će mu se gotovim. Za dva tri dana dodjite opet do mene.

Kapitan mahnu rukom, a seljaci uzeše iza glasa vikati: „Do neba ti hvala, gospodaru! Bog ti dao sreću i zdravlje, tebi i tvojoj djeci . . .“ I zahvaljujuć tako i proklinjuć uz to silu i nepravdu izadjoše iz kapitanije. Čini se, da su bili zadovoljni. Rieč kapitanova bila je njegovim ljudem sveto pismo. Što je obrekao, to je držao, a u ovakovih sgodah nije znao za šalu. Ako su vojnici na prolazu uzimali od seljaka, kapitan Ivo Kovačević brzo bi im izposlovao odštetu u novcu.

Za ovom hrpom dodje druga na red, pa treća i tako je to trajalo puna tri sata. Jedni su dolazili tužiti, drugi moliti, treći pravdati se, kako je već bilo.

Kad je kapetan baš posljednjoj stranci svoju odluku govorio, banu pred zatvorenu kapiju od kapitanije mlado momče na konju. Čiko Mića, koji je sve to vrieme zlovoljan stajao na straži, razkolači oči. Bijaše to mladić najviše 22 godine star, plećat, drzovita, ali liepa lica.

Digitized by Google

Kosa mu bijaše zagasito-plava poput lana, a oči crne kao kukinje i žive kao žeravica. Na glavi je nosio naheren kalpačić, a na sebi imao zelenu, opervaženu dolamicu i jasno crvene hlače. U kožnatom, srebrenimi ljušturami izkićenom pojasu nosio je zataknuta dva pištolja, a o bedri visjela mu u svietlih koricah lagana sabljica. Iza sedla imao je privezan njekakav uzki, dugoljasti svežanj poput vreće. Tu je valjda robu svoju držao.

Momak zaustavi svoga vatrenoga dorata baš pod nosom „njegove milosti“ Miće pandura, što je ovoga moralo silno da uvriedi, jer mu se je lice u tren tako naoblačilo, kao da će prosuti hiljadu munja i gromova.

Nu mlado momče na konju slabo je marilo za gnjevno lice pandurevo, nego ga osornim glasom, baš kao da mu je gospodar, upita:

— Je li ovdje kapitan Ivo Kovačević?

Panduru zaigraše žile od jarosti.

— A tko si ti? Prodera se ljutitim glasom na mladića. — Nit si katana, ni majstor, ni seljanin, što tražiš tu?

— Jezik za zube! Okosnu se mladić na pandura, — ili ću te naučiti pameti.

— Šta, ti orjatine, ti meni to veliš! Ciknu pandur. Čekaj aramijo! I zaletiv se kao mamen pograbi dorata za uzdu. Ali ovaj, kako je biesan bio, pa još podboden ostrugami svoga gospodara, prope se na prednje noge i bio bi umalo poklopio ljuta pandura, da ovaj nije odskočio i trgnuv handžar stao na obranu.

— Ja ću te učiti poštenja, ti stari vukodlače! Prietijaše momak, razigravajuć još uviek svoga dorata.

Panduru bijaše, kao da mora pomahnitati. Tren, dva — i moglo je svašta biti. Al sreća i Bog, u taj hip otvore se vrata od kapije i kapitan izadje na ulicu.

— Što je to? Zagrmi izpraviv se, što je više mogao, a njegove sokolove oči sievnuše tako, da je nepo-

Digitized by Google

znatog deliju umah prošla volja razigravati konja, dočim je pandur smierno zataknuo goli handžar u korice.

— Aj, svietli gospodaru! Ta ovo čeljade nije ljudskoga roda. Tomu mora da je vrag otac, ili stric. Htio je, da me prava, zdrava pogazi konjem.

— Što tražiš ovdje? Upita kapitan strogim glasom mladića, motreć ga pronicavim pogledom.

— Tražim gospodina kapitana Ivu Kovačevića, moga ujaka . . . Odgovori dosta pitomo mladić, koji je sada već znao, da taj starac, koji s njim govori, nije nitko drugi, nego ujak njegov, požežki kapitan.

— Šta ujaka? . . . a tko si ti? . . . Ta nije moguće . . . Govoraše kapitan pun zabune i uzbudjenosti.

Mladić sjaši s konja i skinuv kalpak s glave izusti sigurnim glasom:

— Ja sam Janko Saračević, . . . iz Pečuha . . .

Kapitan pogleda dobro mladića u lice, onda razširiv ruke prikuči ga svom vatrom na svoje grudi.

— Janko! . . krvi moja! Promuca starac kroz plač i uze još jače stiskati u svoj naručaj mladića, komu su takodjer suze navrle na oči.

Seljaci, koji su stajali iza ledja kapitanu, poskidaše šešire, gledajuć taj ganutljivi prizor, a Mića pandur nije imao prečega posla, nego dočepati se Jankove ruke, koju je uz najlaskavije rieči cjelivao bez kraja i konca. Ej, valja za dobe izgladiti, što je čovjek hrdjavo napravio.

— Dá, sjećam se dobro, — progovori kapitan, uhvativ za ramena svoga nećaka i gledajuć mu u lice, — dok si još malešan dječak bio . . . Sad si još više slika i prilika drage moje seje, a tvoje majke . . . Pa što radi seka moja Franka? . . . Al što te to ovdje pitam . . . ajdemo kući, ajde, mili sinko!

Kapitan povede sobom nećaka, koga je jednom rukom držao ogrljena oko vrata. — Za njima vodio je Mića pandur Jankova dorata, gladeć mu grivu i govoreć mu

Digitized by Google

sladko kao rodjenu bratu: — E, moj sokole, da sam ja znao, tko si ti i tvoj gospodar, nikad se nebi onako nemilo pozdravili. Ali sad se znamo, pa evo moje glave, ako će ikad više biti kavge medju nami".

Do mala udjoše svi u kapitanovu kuću.

II.

Kuća kapitanova prva je uz kapitaniju. Sagradjena je na sprat poput čardaka s drvenim triemom, a sa svih strana opasana visokimi tarabami. Sred dvorišta razgranala se stara lipa, pod kojom kapitan sjedi i puši, kad nema posla. Kad su kapitan i njegov nećak, a za njima pandur Mića s doratom unišli u dvorište, pojavi se na triemu mlada, crnokosa djevojka, divne ljepote. To je kapitanova kćerka Julka. Opaziv mladića uz svoga otca probliedi u licu kô krpa i za čas je nestade.

Kapitan povede Janka u gornje odaje. Prva soba, u koju stupiše, bijaše blagovalište. Velik, hrastov stol stajaše nasred sobe, a uz duvar hrastove klupe i stolci. Osim toga posoblja bijaše namješten uz stienu takodjer hrastov ormar s policami, gdje su se spremali stolnjaci, ubrusi i sve drugo, što se kod stola rabi. Na stieni, gdje je bilo čelo stola, visjelo je oveće razpelo sa kipom razpetoga, a izpod razpela bakrena posudica sa svetom vodicom. Kapitan odvede Janka iz te sobe u drugu manju, koju je „svojom sobom" zvao. Tu je starac spavao, i tu je pušeć boravio po čitave dane, kad je bilo ružno vrieme, ili mu se nije htjelo dolje silaziti.

Unišav mladić u tu sobu, stade se ljubopitno ogledati na sve strane. Bijaše to čitava oružnica. Po stienah visjele su puške male i velike: kratke ledenice i golemi dževerdani, pa mačevi, turske sablje i kuručki palaši, buzdovani iz starijih vremena, šljemovi i oklopi, koplja, kindžali — i mnoge druge vrsti oružja. Sve su to bojne

Digitized by Google

uspomene kapitanove, a njekoje oružje imalo je upravo veliku vriednost. Najviše je padala u oči zlatom okovana demeskinja, kojoj bijaše balčak sav alemovi posut. To je sablja Hasan bega Bašlagića, koga je kapitan god. 1716. zarobio kod Drvente. Pukovnik Petraš pokloni bega kapitanu, a njegovi rodjaci odkupiše ga po tadanjem običaju za šest hiljada cekina. Bila je to mastna lovina!

Medju tim oružjem visi na stieni stara mrka slika njekoga viteza, koji je tu namješten, kao da bi imao paziti na to oružje, da ga nitko neodnese. Taj vitez, čiju je sliku napravio njeki franjevac, bijaše pradjed kapitanov Vid Kovačević, koji je god. 1596., poput Nikole Zrinovića u Sigetu, slavno poginuo na vrhovačkom gradu, boreći se proti požežkomu paši. Ovo bijaše najmilija soba kapitanova. To niemo oružje sjećalo ga je burna njegova života, što ga je proživio na bojištih u raznih krajevih. Kapitanovo oko sjalo bi ponosom, kad bi uzeo motriti uspomene na svoje vojnikovanje, koje bijaše uviek vitežko i slavno. U takovih časovih preniela bi ga bujna mašta na bojne poljane, gdje se je na vilovitu vrancu i s britkom sabljom u ruci zalietao u redove neprijatelja. Ah, kako je znao žaliti, da mu se neće nikada vratiti liepa ona doba!

-- Bog te blagoslovio, sinko, pod mojim krovom! Reče kapitan, položiv ruke svoje na nećakova ramena. --- Nuder sjedni i počini! . . . Znam, da si umoran od duga puta . . . Pa kako si mi putovao, kojim putem si došao? . . . Al ne, to ćeš mi kasnije pripoviedati . . . Prije svega valja, da mi se malko okriepiš . . .

To rekav podje kapitan do ormara u blagovalištu, odkud donese velik kositreni tanjur sa šećernimi kolačići i šarenu staklenu bocu s rakijom.

A sad da se malko bliže upoznamo s mladim gospodinom Jankom Saračevićem.

Digitized by Google

Pokojni mu otac bijaše odvjetnik u službi bogata vlastelinstva, gdje je imao prilike steći liep imetak i ostaviti ga ženi svojoj i jedincu. U zrelijoj dobi oženio se bio sa Frankom, rodjenom sestrom Ive Kovačevića. Upoznao se s njom u Osieku, kamo ju je brat bio sklonio od straha pred turskimi navalami. Jedinac njegov Janko imao je da bude ono, što mu je i otac bio, odvjetnikom. Nu baš kad je svršio nauke, stade gubiti volju za buduće svoje zvanje. U to se poče baš spremati vojna na Tursku. Janko htjede svom silom, da podje s četami princa Hildburghausena u Bosnu. Udova majka zalud ga je molila i zaklinjala, da toga nečini, da ju neostavlja samu u stare dane, a što je najviše, neka štuje otčevu volju, koji je želio, da mu sin postane odvjetnikom. Sve to nije koristilo. Mladić osta tvrd na odluci, uvjeravajuć, da ga je sam Bog stvorio za vojnika i dao mu srdce za taj zanat, a volja božja da je višja od svačije druge. U to dobije udova pismo od brata iz Požege, gdje joj javlja, da polazi s vojskom bana Esterhaza u Bosnu, pa ju moli, da dodje u Osiek predanj, gdje će njezinoj brizi izručiti svoju jedinicu. Udova stiže u Osiek u rečeni dan i preuze od brata liepu njegovu kćerku, koju povede sobom u Pečuh. Janka je u prvi mah začarala nepoznata mu dosele sestrična i za čudo, od toga dana kao da je tko presjekao, nije momak ni jednom besjedom spominjao vojne. Žalibože svršila se ta vojna dosta brzo i sramotno po carevce, pa je već zavladao strah, da neće Turci opet osvojiti Slavoniju. Kapitan pisa za to sestri, neka Julka ostane kod nje, dok nedodje vrieme, da ju odazove. Sestri je to bilo po ćudi, jer joj je djevojka bila od velike pomoći u kući, a Janko bijaše upravo blažen, da će milo djevojče i nadalje uzanj boraviti. Njegov osjećaj napram Julki nebijaše srdačna rodbinska privrženost, nego prava strastvena ljubav, koje vatreni mladić nije umio dosta vješto kriti. Činilo se, da se i Julki svidja odvažni, krasni

Digitized by Google

mladić, nu prirodjena ženska stidljivost zastirala je ono, što je kod biesna mladića neodoljivo prodiralo na javu. I Bog zna, da je jedno drugo milovalo, al o tom nerekoše si nikada ni rieči. Ta kako bi se i usudili, kad su svoji, jedna krv! Ali majka primietila je, da se ovo dvoje mladih ljubi i vrlo se zabrinu. Trebalo je, da jedno ili drugo ode iz kuće, jer pod jednim krovom nisu smjeli ostati. Iz te neprilike izbavi ju poruka njezinoga brata, da dodje s Julkom do Osieka, odkale će ju sam otac odvesti natrag u Požegu. Bilo je to oko berbe 1838. godine. Janko htijaše na svu silu, da on sam odprati sestričnu, ali majka mu to odlučno uzkrati. Od toga časa bijaše tužan do očajanja. Više puta mu je bilo, kao da mora pomahnitati, kao da će udariti na cieli taj nemili sviet i razsjeći ga na komade. A od nikud pomoći, nitko pod nebom nezna za gorku njegovu tajnu; zna sám Bog, a on neće da mu se smiluje. Ni ona, koje se ta tajna najbliže tiče, nezna ništa o njoj! Sigurno bi mu odlanulo — mišljaše Janko — da joj izkalim srdce! Učinit ću to, pa makar svisnuo!

U večer dana prije odlazka Julkina uhvati Janko sgodan čas, kad je djevojka sama bila u sobi. Kao izvan sebe pritrča k njoj, pokleknu na jedno koljeno, i uhvativ ju za bielu, meku ručicu, stade ju obsipati vrućimi cjelovi i suzami. — Oprosti, govoraše joj drhćućim glasom — oprosti mi! al nemogu inače, — jer te ljubim do ludila i poginut ću, ako na me zaboraviš! . . .

Djevojka stajaše blieda kao duvar, bez glasa i misli, kao da je od kamena. I srdce kao da je zamrlo u njezinih grudih. Za čas stade drhtati kao šiba na vodi i dahnuv: pusti me! iztrže svom silom svoju ruku iz ruke mladićeve i pobježe iz sobe na hodnik, iz hodnika u dvorište, a odtuda u vrt, gdje se sklonu u trsovu sjenicu i gorko proplaka. Janko ostao u sobi i pao ničice na zemlju, koju je nakvasio suzami. Mislio je, da će mu

Digitized by Google

srdce pući od boli. Tad u jedan put djipi na noge i kao biesan stade si čupati dugačke svoje vlasi. Ona me neljubi, prezire me! Vikaše očajano, nemareć, da li ga tko sluša. — A ja sam mislio, da i ona mene ljubi — ja lùda! Polag u sobi neopažena slušala majka Jankove rieči i ostala kao ukopana na mjestu. — Dakle je istina! reče u sebi, — dakle sam pravo slutila! Nu sutra je svemu kraj, sutra su razstavljeni!

Sutra zorom krenu mati s Julkom na put. Pri razstanku utisnu djevojka Janku listić u ruke, u kom su stajale ove rieči: „Zaboravi, kô što ću i ja zaboraviti. Nama nije sudjeno, da budemo svoji". Premda su te rieči oduzimale Janku svu nadu u budućnost, ipak ga je taj listić u najtužnijem času utješio i osokolio ga. Nije li jasno priznala, da i ona njega ljubi? Pa to mu je bilo za sada dosta

A za što njima dvojma nije sudjeno, da budu svoji? Pitat će čitatelj. Da se to razjasni, valja znati, da se je u starije doba do krvne sveze jako mnogo držalo. Da tko oženi bližnju svoju rodjakinju, smatralo bi se skvrnom krvi i sav sviet zamierao bi takovoj svezi. I onda su doduše valjali crkveni propisi o absolucijah za ovakove brakove, ali ih je vrlo malo bilo, koji su trebali te milosti, a obično su bili velikaši, koji su dospjeli u ovakove prilike. Drugi sviet zazirao je od takovih brakova, pa ako se je rodila ljubav medju mladićem i djevojkom, koji bijahu u krvnoj svezi, krilo se je to kao sramotan čin, kao nješto nedopuštena.

Kad se je Jankova mati vratila iz Osieka, bila joj je prva briga, da izlieči svoga sina. Nije to bio lahak posao, jer o njegovoj bolesti nije smjelo da bude spomena medju njima. Tà, kako bi joj mogao sin u oči gledati, iza kako bi doznao od nje, da ona, mati njegova, zna za tajnu mu ljubav prema pravoj svojoj sestrični! To se je moralo mimoići, kao da u stvari nije

Digitized by Google

nikad ništa bilo, pa zaokupiti momka s druge strane. Ove dvie godine, što bijaše Julka kod svoje tetke, nije se Janko nikakvim ozbiljnim radom bavio, a bezposlica je napokon svemu zlu kriva. Mislila je za to brižna majka, da je rad jedini liek, koji je kadar bolestnu mu dušu izliečiti. Uze ga dakle moliti i zaklinjati, da podje u vježbu kojemu odvjetniku, gdje će se moći valjano pripraviti za svoje zvanje. — Vidiš, diete, govorila mu mati kroz suze, — to malo sirotinje, što nam je iza pokojnog otca ostalo, neće ti doteći, da možeš do smrti bezbrižno živjeti. Valja, da i sam koliko toliko privredjuješ. Pa onda, zar je liepo, da ovako zdrav i mlad, ništa neradiš, već bezposleno živiš iz dana u dan? Šta će sviet kazati, ako takav ostaneš? Je l' de, sinko, da ćeš me poslušati?

Janko bijaše gorde, ponosite ćudi. Dosta mu je bilo čuti, kako bi sviet mogao o njem govoriti, da badava jede i pije, — i već je odluka u njem bila gotova. Mati je dobro poznavala svoga sina s te strane i za to mu je natuknula, što mu inače za živu glavu nebi bila rekla: tobože da je njoj na teret! Ali nužda zakon mienja, kaže poslovica.

— Dobro, odsieče Janko u kratko i ponosito — ja ću da radim. Kojemu fiškalu hoćete da idem?

— Govorila sam već s tvojim kumom Szabovom, on će te rado primiti. Reče mu majka.

— Taj je od svih najgoropadniji, — primieti Janko zlovoljno — al neka, idem i k njemu!

Gospodin fiškal Szabo bio je krstni kum Jankov, a mladi ljudi bojali su se ići k njemu u patuariste, jer je pazio, da nedangube, a uz to je bio strog i nemio do zla boga, gdje je bilo tomu povoda. Njegovi sluge živjeli su u njega bolje, nego mladi pravoznanci. S jednimi i drugimi on je jednako postupao, a ipak! kolika razlika bijaše medju odgojem jednih i drugih. Zna se, da su u staro doba patuariste bili pravi mučenici, i odtud

Digitized by Google

jim se isto njihovo ime izvodi: pati varia.* Odvjetnička tradicija spominje, da su momci patuariste morali obavljati najprostije poslove u kući svojih principalâ, kao: drva ciepati, peći ložiti, kancelariju mesti, čižme principalove čistiti, oko stola dvoriti i slične stvari. To, Boga mi, nemože da prija mladiću, koji je kod kuće živio kao spahija i vičan bio, da sám za nikoga, a svi drugi za njeg rade i stoje mu na službu.

Pune pol godine sproveo je Janko u takovih mukah kod svoga kuma Szabova. Odvjetnički stališ omrznu mu do kraja, i opet oživi u njem velika volja za vojničtvom. Uz to i tajna njegova ljubav planu svom vatrom, tjerajuć ga njekamo u sviet, daleko od zavičaja, gdje se nije upokojit mogao. Početkom mjeseca travnja, dakle njekako u vrieme, kad započesmo ovu pripoviedku, kaza mladić majci, da je čvrsto odlučio poći u Budim, gdje je nakanio da postane juratom kraljevske table. Mati upita za savjet kuma principala, a ovaj pohvali odluku svoga kumčeta, iztaknuv, da čovjek, koji nije u svietu bio, koji ništa vidio, ni izkusio nije, nemože biti drugim od velike pomoći. Sirota mati bijaše sva sretna, da joj sinak umije tako mudro odabirati pravce svomu životu. Premda s težkim srdcem blagoslovi ga i razstade se s jedincem, koji joj obeća, da će se najduže za godinu dana vratiti s odvjetničkom cenzurom u džepu.

Janko, zajašiv svoga dorata, krenu iz Pečuha. Nu gle! mladić nije udario putem, kojim se je putovalo u Budim, nego je krenuo drumom, koji je vodio u Slavoniju. Našav se na križepuću, nije ni časa razmišljao. Je li i čudo! Ta dolje ga je vuklo srdce, tamo bi on i nehotice zaputio se. Pol godine morila ga je najvruća hlepnja, da vidi milo svoje djevojče, a sada, kada se je osjetio slobodnim, imajuć za gospodara samo zatravljeno

* svašta podnositi.

Digitized by Google

svoje srdce, pustio je maha živoj želji, te poletio tamo dolje k jugu, gdje je bilo njegovo milovanje, njegova sladka nada, njegovo sve. Ni lastavica neleti k svomu gniezdu s takovom željom, kao što je ljubavlju opojeni mladić jurio k svomu zlatu. Ono dakle, što je pričao materi svojoj o Budimu i cenzuri, bijaše samo himba i varka. Koli ružno napram staroj majci — ali, ali — žestoka, neutješna ljubav mlada čovjeka nepozna nikakovih obzira. Ona je sebi i sredstvo i svrha, sliepa i bezćutna za sve, što je izvan nje ili proti njoj.

U Osieku namjeri se na četu konjanika, koja je je kretala u Djakovo. S ovimi nastavi put, što je bilo od njega posve pametno, jer u ono vrieme nije majka rodila junaka, koji bi sam putovao u Požegu preko Krndije, koja je sva vrvila od hajduka.

Samo se kaže, da je Janko svome ujaku zamučao, kako je mjesto u Budim, dospio pod njegov krov, a starac se je radovao, da može na duže vrieme imati uza se nećaka, koji je toli vruće želio, da pozna svoga ujaka. U to, što je Janko svršavao svoje pričanje o kući svojoj i dalekom svom putovanju, zazvoniše zvona u župnoj crkvi sv. Filipa i Jakoba i jezuitskoj crkvi sv. Lovre. Naviestiše podnevno doba. Malo za tim udje u sobu — Julka. Imala je na sebi crn prsluk, kunom podstavljen i obšiven, modru suknju sa bielom pregačom, a na nogû žute papuče. Gustu, dugačku svoju kosu savila je u tutuk, u kom je bila zataknuta kitica ljubica, koje su sada baš cvale. Djevojka trebala je izustiti, da je juha na stolu, al vidjevši prama sebi nenadana gosta, pred kim se je dosele krila, smete se silno i porumeniv preko ušiju stajaše tu u najvećoj zabuni, nemogući ni rieči progovoriti.

— Gle! gle! Nasmija se grohotom kapitan, motreć srameću se kćerku — što si stala tu kao neva sa sela; tà valjda ga poznaš, budalo mala! Nuder zagrlite se, djeco!

Digitized by Google

Janko bijaše doduše i sam smeten, kad se je Julka pojavila u sobi, al ove ujakove rieči osokoliše ga i on priskočiv k njoj — ogrli ju po svojački i pritisnu joj na svježe, rujne ustne žarki cjelov, kojim je mislio da ima svu svoju dušu preliti u njezinu! Ah, za što je morao da bude tako kratak, tako jedincat!

— Ručak nas čeka, je li Julka? Zapita kapitan žareću se u licu djevojku.

— Da, bâbo! Odgovori djevojka i zamače prva u blagovalište, gledajuć, da se što brže sabere od težke zabune.

Kapitan bijaše baš široke volje za ručkom. Ovakav gost neuvraća mu se svaki dan pod krov, a kada dodje, onda je to kućni blagdan, gdje se nesmije vagati svakdanjom vagom. Žestoka Garevica razigrala je staračku krv u kapitanovih žilah i siedi junačina poče mladenačkom vatrom pripoviedati o svojih ratnih sgodah. Svršavajuć svoju priču o slavnoj pobjedi kod Varadina, i opisav, kako je u osvojenom šatoru velikoga vezira poslije bitke pjevan svečani „Te Deum“, pogladi si kapitan siede brke i uzkliknu zanesen: — Neima ti, sinko, slavnijega života, nego li je vojnički. Da se sto puta na sviet rodim, uviek bi htio da budem vojnikom.

— Da istinu kažem, — prihvati Janko, koji je sievajućima očima slušao kapitanovu primjetbu, — ja sam ovamo baš i došao, da Vašom pomoćju postanem vojnik. Hoću da idem u krajiške katane, koji su danas prvi na glasu, a imadu svaki dan posla s Turci na granici.

— A što će majka tvoja kazati? Umieša se plaho Julka u rieč.

Kapitan pogleda čas Janka, čas Julku i dosjeti se, da je zlo uradio, kujuć u zviezde vojnički stališ pred mladićem, koji je i bez toga onamo naginjao.

— Pravo veli Julka, — reče kapitan, pokimav glavom — što će mati kazati? . . . Ne, ja ti neću ići

Digitized by Google

na ruku u tom poslu . . . Jedinac si, i treba, da budeš svojoj majci štap starosti njezine . . . Kao vojnik nemožeš to biti. Tada si carev sluga i nitko nema već na te prava, ni ista mati . . . Pa onda, dragoviću moj, nije ti to laka stvar biti vojnikom . . . Dašto, ja, koji sam već odpasao sablju od mejdana, mogu o tom vrlo liepo govoriti. Al ti trebaš istom da počmeš ondje, gdje sam ja svršio. Težko ti je, moj sinko, vojevati: ima tu muke i patnje više nego li i pomisliti možeš . . . A vojnička slava! Hm, i ta neraste na vrbi. Misliš li, da je svaki krajiški katana Sekula il' Marijan Terzić? Nije to dosta, da nosiš kalpak na hero, već treba i srdce imati na pravom mjestu. Trebalo bi ti znati, što je to s Turci vojevati. Nisu to kukavice, kao što misle gdjekoji, koji Save ni vidjeli nisu . . . Kani se ti sablje, sinko, i drži se pera, koje će te mirno, ali pošteno hraniti . . .

Ovako govoreć htio je kapitan da otupi u mladiću volju za vojničkim životom; nu ovaj je, vrzajuć se nemirno na stolcu, s očitom zlovoljom slušao, što mu ujak govori.

— Ma, ujače! Progovori mladić, kad je starac dočeo, — kad se meni nemili taj fiškalski život, a po gotovo neću, da budem dalje patuarista ili jurat. Dosta sam već drva ciepao i peći ložio . . .

— Polako, sokole moj! . . . reče kapitan, uhvativ mladića za ruku — nisi ti sam, koji tako živi. Ima ih na stotine, možda i boljih od tebe, pa će prepatiti i postat će ljudi, koje svatko štuje i cieni, jer su učeni i umiju drugomu pomoći . . . A zar misliš, da će ti u vojski biti bolje? Misliš li, da ćeš odmah postati oficirom? . . . Ej, vidi se, da si mlad i gledaš sviet drugima očima, nego bi trebalo . . .

— Što dakle da uradim, ujače? Upita Janko ozlojedjen i uvriedjen u sujeti svojoj.

Digitized by Google

— Ništa! Odsieče kratko kapitan . . . Ostani tu, dok ti se bude mililo, a i u mene naći će se posla za te. Nećeš doduše drva ciepati, ni peći ložiti, ali ćeš mi pomagati u službi. Djački (latinski) znaš, a i njemački mogao si naučiti u Pečuhu, a ja neumijem ni jedno ni drugo, a često mi dolaze takova pisma. Eto, bit ćeš moj ćatib. Čitat ćeš pisma, što mi dolaze i pisati, kud bude trebalo.

Za ovakove posle trebao je kapitan uviek koga od svojih mladjih častnika. Ali je bilo vazda kubure s njimi. Ako je koji od njih umio njemački, nije umio hrvatski; gdjekoji opet, umijuć latinski i hrvatski, nije umio njemački, i tako je stari kapitan, koji osim naše bosančice nije poznavao inih pismenâ, imao vražkoga posla sa službenom korespondencijom. A najviše ga je ljutilo, da čestiti njegov podpis s bosansko-ćirilskimi pismeni, liepo i razgovietno napisan, nije vriedio više nego križ, to jest rukoznak, što ga neuk, nepismen seljak uz svoje ime meće u povodu tudje ruke. Uz kapitanov podpis uviek se je imalo napisati latinskimi pismeni: „Id est Ivo Kovačević, kapitan“. Sbog toga „id esta“ znao bi se kapitan silno razžestiti, te bi govorio: „Zar ta latinska slova više vriede od starih naših slova, kojimi i sad još piše sav narod od Dunava do sinjega mora? Ta dok nije bilo komore i ovih tudjinaca u našem kraju, sve je pisalo ovim pismom. I pop, i velikaš, i kadija i beg, — a sada da to u jedan put ništa nevriedi! . . . Al mene neće prekrstiti! . . . Jok! Ni na onoj raki, u koju će me mrtva sahraniti, nesmije se čitati drugo pismo, nego ovo naše, koje smo od djedovâ naučili.“

Razumjev Janko savjet ujakov, nereče ni rieči, a to se je moglo tumačiti tako, da usvaja taj savjet, o kom, čim je duže razmišljao, sve to više mu se svidjao. Neima ništa naravnijega, nego prihvatiti tudji savjet, koji se bud kako slaže s našimi željami ili nadami. Zar je mogao

Digitized by Google

Janko odbiti ponudu svoga ujaka, da ostane u njegovoj kući, kad mu je to bila najvruća želja?

Odmah poslije toga razgovora diže se kapitan i krenu u požežki grad, da od zapovjednika posade zatraži naknadu za štetu, koju su njegovi seljaci pretrpjeli od prolazećih konjanika Janko i Julka ostaše sami u sobi.

Medju njima čuo se sada ovaj razgovor:

— Što si, za Boga, uradio Janko? Pitala djevojka plačnim glasom, uhvativ se objema rukama za glavu.

Janko se sotonski razsmija.

— Pa ti si mogla vjerovati, — uze govoriti pridušenim, strastvenim glasom, — da ću te ja zaboraviti? . . . Nije mužkarac žensko, da danas zaboravi ono, za čim je jučer pogibao. Ti si zaboravila, znam ja, al ja nemogu, neću! To rekav udari biesno šakom o stol, da je sve zazvečalo.

— Janko! Reče djevojka bolno s ukoravajućim pogledom . . .

Mladić priskoči k djevojci i silovito ju uhvati za ruku.

— Ljubiš li me, Julko? Upita ju blažijim glasom.

— Nepitaj me, ti znaš . . . Promuca djevojka.

— Ti bi pošla za me? Pitaše dalje Janko.

— Oh dà, . . . odgovori jecajuć djevojka, . . . ali naša krvna sveza . . .

— Oprostit će nam ju . . . Upade brzo mladić u rieč . . . Sv. otac u Rimu uklonit će tu zapreku . . .

— Al moj otac, Janko! . . Primieti djevojka . . . ti ga nepoznaš . . . on toga nikad dopustiti neće.

— Mora, . . . ili ću te ugrabiti . . .

— Jao, jadan, što govoriš . . . Ne, to ti nećeš učiniti! . . . Ta ja bih se prije razstavila sa životom, nego se oteti dala.

— Oprosti! . . . Moljaše Janko, uvidjev, kakovu je ludost kazao . . . evo već neznam, što govorim. Ne,

Digitized by Google

neću silom ništa . . . ja ću gledati, da ga liepim načinom pridobijem . . . Dat će bog, i ja ću te izprositi, a onda ću u vojnike. Za godinu dana vratit ću se kao častnik, do toga će doći i oprost iz Rima — i mi ćemo se vjenčati. Bit ćeš moja, je li do vieka moja?

— Da, tvoja! Izusti djevojka poluglasno, kao izumiruća jeka, kao da sama nevjeruje svojim riečim.

Drugoga dana u ovo doba sjedio je kapitan još za stolom s nećakom i kćerkom svojom. U to zazvečaše ostruge na hodniku, njetko pokuca na vratih i odmah za tim stupi u sobu mlad nadporučnik Maruline regimente, koja je tada bila posadom u požežkom gradu.

Bijaše to grof Gjuro Locatelli. Otac njegov, general Locatelli, bio je prije deset godina zapovjednikom požežke posade i vrlo dobar prijatelj kapitanov.

Nadporučnik pozdravi na vojničku sve prisutne, a dobar motrilac mogao bi opaziti, da su mu oči zapele o liepoj kapitanovoj jedinici, koju je sada prvi put vidio.

— O, grofe Locatelli! Povika veselo kapitan, ustajuć sa stolca. — Dobro mi došli . . . Ako se nevaram, Vi dolazite iz Varadina?

— Jest, gospodine kapitane! Potvrdi častnik. — Pol godine bijah tamo u posadi, a jer sam neprestano bolovao od groznice, premjestiše me opet ovamo.

— Tim bolje! Reče kapitan, — sada ćemo opet koji put u lov na medjede. Da li se još uviek bavite lovom?

— Gdje samo ima prilike. Lov je moja strast. Nu dopustite, gospodine kapitane, da svršim svoj službeni posao. Gospodin pukovnik šalje Vam po meni svotu od dvie sto forinti za hranu i krmu, što su ju naši konjanici trebali u Jakšićih.

— Liepo, liepo! Govoraše kapitan, primajuć od častnika kesu s novcem. Sutra ću odmah razdieliti taj novac seljakom. Ubogi ljudi, gotovo ih oplieniše te katane.

Digitized by Google

Nadporučnik, nemareć za tu opazku, izvadi iz prsnoga džepa papir i pruži ga kapitanu.

— Tu je potvrda! Molim, da ju izvolite podpisati.

— Namah, namah! Ali sjednite, grofe Gjuro! . . . Nu gle, Vi još ni nepoznate moga družtva. To Vam je moja kćerka Julka, koju je, kao diete, Vaš otac često ljuljuškao na koljenu . . . a to Vam je moj nećak, sin sestre moje u Pečuhu . . . Po zanatu pravoznanac.

Kapitan ode na to u „svoju sobu“, gdje podpisa svoje ime na potvrdu. Dok je častniku predstavljao kćer i nećaka, Julka je stidljivo oborila oči, dočim je Janko drzovito gledao u lice mladomu častniku, koji je šuteć stajao nasred sobe.

— Sjednite za Boga, grofe! Moljaše kapitan častnika, vraćajuć se iz sobe i pružajuć mu službeno pismo. — Nemojte mi sna odnieti . . . Evo sjednite do mene!...

Častnik posluša i sjedne uz kapitana.

— Piše li Vam otac, je li zdrav i zadovoljan u Beču?

— Moj otac je umro! Odgovori ravnodušno častnik.

Kapitan skoči na noge; na licu mu se vidjelo, da ga je ta viest neugodno dirnula.

— Šta? . . . Vaš otac umro? . . . dobri moj prijatelj, general Locatelli?

— O svih svetih lanjske godine sahraniše ga!

Kapitan sjedne na stolicu i pokima glavom.

— Svakim danom sve nas je to manje . . . onih starih boraca, koji su imali da pretrpe najgorja vremena. Lako je vam sada, kad smo mi našimi sabljami prokrčili put. Bože moj! sjećam se, kao da je jučer bilo, kad sam s pokojnikom pred deset godina išao u Vlašku malu, da utišamo pakračku bunu . . . Stanovali smo zajedno kod moga prijatelja, vladike Nićifora Stefanovića . . .

Digitized by Google

Starac uze sada potanko pričati o toj kmetskoj buni, kojoj je general doskora sretno kraj učinio. Sve to vrieme malo je pazio mladi nadporučnik na starčevo pričanje, nego je neprestano motrio Julku, koja je naprama njemu sjedila. Na Janku se je moglo opaziti, kako ga to ljuti. Namrgodio se silno i stao se nemirno vrzati na stolcu.

Bog zna, nebi li bio žestoki mladić počinio kakovu ludoriju, da nije nadporučnik u jedan put ustao na oproštaj, izvinjavajuć se, da ga čeka službeni posao. Kapitan ga izprati iz sobe.

Poznaš li ga odprije, Julko? Upita Janko djevojku, kad su bili sami.

— To je prvi put, što ga vidim.

— Ala je to mrzak čovjek! Reče Janko zlovoljno.

— Mrzak, kako to? Zapita Julka.

— Meni se taj grof nimalo nesvidja . . . Kako te je samo bezsramno gledao . . . al negovorimo o njem! . .

III.

Na onom brdu pod Sokolovcem, gdje izvire hladni vrutak, „tekija“ zvani, stajao je do početka godine 1692. turski samostan — tekija, — u kom su prebivali derviši. Kada je te godine počeo vojvoda Croy osvajati gradove u Slavoniji i Turci stali pred njim bježati u Bosnu, upale sami derviši svoj samostan i pobjegnu preko Save. Na istom brdu, nješto podalje od samostana, imao je svoju kuću bogat turski trgovac Ibrahim Omerbašić, koji je u veliko trgovao s ovcami i vunom. Njemu nebijaše sudjeno doživjeti žalost, da mora bježati od svoje postojbine pred kršćanskim oružjem. Umro je deset godina prije, nego li su carevci osvojili Slavoniju. Iza sebe ostavio je ženu i nejako žensko diete, koje je istom prohodalo bilo.

Digitized by Google

Kada je general Croy osvojio Požegu, ležala je Ibrahimova udova u težkoj bolesti. Neizlječiva kostobolja prikovala ju tako na postelju, da nije ni pomisliti mogla na bieg. Mislila je: što Bog dade! Duša valja, u njezinu kuću nitko ni dirnuo nije. Znalo se, da ondje leži nevoljna žena s nejakim djetetom i to je bilo dosta. Dvie godine poslije toga umre udova Ibrahimova. Tada bijaše Fatimi, njegovoj kćerki, istom 14 godina. Davni prijatelj njezina otca uze djevojče k sebi i odgajaše ga kao svoje. Prijan Spahić — tako se zvao taj dobričina — imao sina Stanka, koji je bio već samostalan zanatlija. Prodju dvie, tri godine i Fatima bijaše Stankova žena. Pokrstila se i odsad se zvala Kata. Živjela je srećno više godina sa svojim mužem, samo im je to sreću mutilo, da nisu djece imali. Preko dvadeset godina braka sproveli su tako samotni, i kad su se najmanje nadali, u starije već dane njihova života, rodi im se kćerka. Bijahu oboje sretni i blaženi. Ali otcu nije bilo dano, da se dugo raduje svomu čedu. Pet godina za tim Stanko se naglo razboli i umre. Njegova Stana imala je tada istom pet godina. Udova oplaka gorko svoga muža i njezina žalost bijaše tako velika, da nije mogla već obastati u kući, gdje joj je muž preminuo. Sve, što je god tu bilo, kamogod je pogledala, sve ju je sjećalo na pokojnika — tu nebi do vieka utjehe našla. Jednoga dana izseli se posve iz kuće žalosti i vrati se natrag u otčinsku svoju kuću kraj razvaljene tekije.

Tu je živjela posve osamljeno i na dosta čudnovat način. Premda nebijaše uboga, mislila je ipak, da mora teći čim više imetka. Njezina pokojna mati mnogo ju je toga naučila, što su samo turske žene znale. Sve u bolesti učila je mati svoju Fatku razne ženske poslove. Sada je to udovi dobro došlo. Vezla je zlatom i srebrom marame, papuče, prsluke i tkanine, pravila amajlije, pa djerdane od bisera i koralja, vezla mavriće, i drugi

*

Digitized by Google

svakojaki ženski nakit. Osim toga je gatala iz karata, ljekove pravila i liečila, tako, da je malo po malo, kako je starijom postajala, počeo ju sviet smatrati vračaricom, njekim tajnovitim bićem, koje mora da je s drugim svietom u savezu. Prosti, neuki sviet bio je sklon ovo tim više vjerovati, kad je vidio, kako ta žena osamljeno živi, na samotnu mjestu, nedrugujuć s nikim, do onih, koji bi kadšto k njoj zalazili. Uz to su još govorkali, da se je udova odrekla Krstove vjere, da je tada i tada bio tajno kod nje hodža iz Bosne, te ju opet poturčio. Opažalo se i to, da se udova nije nosila, kao druge žene, jer je oblačila i turske oprave. Osobito je padalo u oči, da nosi dugačku zelenu feredžu, nu to je moglo biti slučajno samo, jer joj je ta feredža iza majke ostala; inače je u nje sva oprava bila kao i kod drugih žena. Nu sviet je ipak drugčije sudio o njoj, pače mnogi su ju i prestali zvati Katom Spahićevom, nego naprosto vračaricom Fatimom. Što više, kazivali su, da i sama udova hoće, da ju Fatimom zovu. I to je moglo imati nedužan razlog u tom, jer je to ime nosila u najljepšoj dobi djevojačtva svoga. Premda su u varošu kojekako o njoj sudili i govorili, ipak se je svatko čuvao, da joj se zamjeri. Vračari, kao i sotoni treba svieća da se pali! Tako je mislio sviet.

Osobito mladi momci i djevojke pazili su, da ostanu dobri prijatelji s Fatimom (tim ćemo ju imenom i mi zvati). Kada je zaljubljeni momak htio saznati, da li i njega ljubi djevojče, za kojim uzdiše, — ili ako je zatravljena djevojka htjela se uvjeriti, da li joj je dragi vjeran, da li misli na nju, — onda se je uviek išlo k Fatimi na tekiju, a njezine karte kazale bi svakomu, što je želio znati.

Ovaj zanat nosio je Fatimi liep novac. Nije ga ona tekla sebe radi, nit ga je kanila sobom u grob ponieti.

Digitized by Google

Sve će se to poslije smrti njezine naći, sve će to ostati njezinoj jedinici.

U vrieme, u koje pada naša pripoviest, navršila je Stana dvadesetu godinu. Bijaše to djevojka neobične ljepote. Povisoka i jedra, kao jabuka. Imala je crnu kosu i crnomanjasto okruglo lice, s malim podvoljkom, kao što to često vidimo u djevojaka gorde, ponosne ćudi. U crnih očiju sievala joj živa vatra, čovjek nebi znao reći, je li to izraz ponosa, mržnje, ljubavi — šta li? Čitava zagonetka. Bog te čuvao takovih očiju!

Stana bijaše od naravi čudnovate ćudi. Strastvena, ali mučaljiva. S nikim nije drugovala, niti je tražila prijateljstva. Govorili su, da je ponosita, i bilo je istina, ali su samo pitali, čim se ima toliko da ponosi! Liepa je, mora se reći, al ima i drugih, koje takodjer nisu na odmet. Medju sviet nije nikada zalazila osim u crkvu, u nedjelje i blagdane. To u ono doba nije smjelo izostati!

Mladi momci rado su gledali Stanu i nije samo jedan bio, komu je ona srdce ranila. Al njezino držanje bijaše tako ponosito, tako hladno, da se nijedan nije ufao njoj ni samo približiti, a kamo li ju zaprositi. Medjutim našla se tu iznimka. Njeki mlad kulundžija, Roko Katanić, koji je — mimogred budi kazano — svršio šest latinskih škola, a tek onda izučio zanat, dakle svakako bolji momak, smrtno se zaljubi u Stanu. Kako je bio odrešit, nije dugo čekao, nego podje do Fatime i zaprosi njezinu kćerku. Što ona o njem misli, toga on nije znao. Mati, saslušavši mladića, zovne djevojku i upita ju, bi li pošla za prosca. Djevojka pogleda ponosno, gotovo prezirno mladića i reče mu hladno i kratko:

— Što ti je palo na pamet, Roko! Prodji se ti nene!

Rekavši to izašla djevojka iz sobe, a ubogi prosac okupio se postidjen i tužan i otišao.

Digitized by Google

Da je Stana tako nemilo odbila svoga prosca, krivo je to, što je mladić bio iz kuće, koja nije bila na najboljem glasu. Njegova otca, koji zanatom bijaše mesar, zateče oblast u velikoj krivnji. Imao je naime krivu vagu, na kojoj je vagao meso. Njegov grieh bijaše tim veći, što mu se dokazalo, da je tu vagu imao više godina. Strašna vika diže se u cieloj varoši na mesara, a gradski sudac, da dostojno uvaži ogorčenost gradjanstva, dade mesara Katanića pred mesnicom za uho objesiti o čavao, na kom je dotle visio, dok se uho nije razporilo. Takav je onda bio običaj.

Starac umre od jada i sramote za godinu dana, a njegov sin, koji bješe medjutim izučio zlatariju, započe tjerati izučeni zanat, nastojeć, da pošteno radeć skine s porodičnoga imena sramotu, kojom ga je otac okaljao. Nu uzalud! Sviet je ipak od njega i njegovih zazirao, pa i iste djevojke klonile ga se, premda je bio jedan od najboljih zanatlija. To ga je peklo! Pa sad istom, kad ga je Stana onako odbila, bilo mu je, da očaja. Odluči, da će se odreći svieta i poći u „jezgraše". Bilo mu je to tim lakše učiniti, jer mu udova mati nije bila sirota. Imala je dosta, da do svoje smrti pošteno živi

U ono doba bila je velika oskudica na popovih Tada još nije bilo sjemeništa, ili tomu sličnih zavoda gdje bi se mladi ljudi pripravljali za svećenički stalež Jedini samostani franjevački bili su mjesta, gdje su mladići imali priliku učiti bogosloviju i pripraviti se za popove. Nisu oni tu sustavno učili bogoslovne nauke, nego je vješta osoba strpala u jednu pisanu knjigu sve, što je svaki dušobrižnik nuždno trebao: iz svake nauke po nješto. Ta knjiga zvala se: „Jezgra božjega nauka", a popovi, koji su ovako svršili bogosloviju, zvahu se „jezgraši". Za jednu, najviše dvie godine bio je mladi jezgraš zaredjen i poslan u pastvu Isusovu.

Digitized by Google

Roko Katanić, kazav svoju odluku staroj materi, ode jednoga dana u župni dvor kod crkve sv. Filipa i Jakoba i preporuči svoju molbu župniku fra Andriji Benačiću, franjevcu. Ovaj se izprva ustručavaše uslišati želju mladoga kulundžije, nu kada mu ovaj sve svoje jade izpriča, smilova se župnik mladiću i primi ga za jezgraša. Od sada je Roko Katanić marljivo dolazio u župni dvor, gdje ih je više njih jedan fratar pripravljao za buduće zvanje.

Doskora se pročulo, za što je Roko Katanić taj korak učinio, pa su svi bili složni u tom, da je to još najpametnije, što je učiniti mogao.

U isto vrieme, kada je Roko Katanić počeo osjećati ljubav za Fatiminu kćerku, došao je u Požegu mlad nadporučnik, grof Gjuro Locatelli, naš znanac. Vidiv jedanput u crkvi Stanu, strastveno se zaljubi u djevojku. Prošao je mnogo svieta, al tako liepe djevojke nije još vidio u svom životu. Njegova strast bijaše tako silna, da se je zakleo, da mora po što po to osvojiti srdce te ponosite djevojke.

Nije dugo razmišljao, kako će to da udesi. Jedne večeri odšulja se u kuću Fatiminu. Mati i kći sjedile su same za velikim stolom, na kom je gorjela uljenica. Nadporučnik, unišav u sobu, pozdravi najuljudnije i mater i kćer i kaza im, tko je. Fatimi je očito laskalo, što tako odlična ličnost dolazi pod njezin krov i prijazno ga, proti svomu običaju, zapita:

— Što dobra vodi tvoje gospodstvo do mene?

— Čuo sam, — poče govoriti grof osbiljnim, gotovo bolnim glasom, — da umiješ svakojake vještine, da umiješ liečiti; što više, da si i srdce kadra izliečiti . . .

— U tebe je, dakle, srdce bolestno, gospodine! — Reče sada već ravnodušno Fatima, pribrav svu običnu sbilju na svoje lice.

Digitized by Google

— Jako, neizrecivo! Uzdahnu grof tako tužno, tako duboko, da ga je djevojka, koja je odmah od početka pazljivo slušala njegov govor, sažaljevajućim okom pogledala.

— Hm! Ima više vrsti srčane bolesti. Primieti Fatima. — Da li ti srdce koga ljubi?

— Silno, — poginut ću!

— Žena li je, il djevojka?

— Djevojka.

— Je li ti rodom ravna?

— Nije.

— Bogata, il uboga?

— Neznam!

Starica zamuknu časak. Na Staninu licu vidjelo se, da osobitom pozornošću prati taj razgovor.

— A djevojka, pozna li te?... Poče iz nova Fatima.

— Pozna po vidu!

— Jesi li govorio s njom?

— Nikada!

— Neznaš, dakle, da li te ljubi, ili ne?

— Neznam!

— Koliko ti ima godina, grofe?

— Dvadeset i šest.

— A jesi li dosele kadgod ljubio?

— Hm, kako se uzme, jesam i nisam. Ljubakao sam, kako je to već običaj u nas vojnika.

— Imaš, dakle, već njeko izkustvo, a neznaš si pomoći. Čuj me, gospodine! Možebit i neće trebati, da te Fatima lieči. Gledaj ugrabiti sgodu i govori s djevojkom. Tada ćeš najbolje vidjeti, da li te ljubi.

Nadporučnik zamuknu i zagleda se u Stanu.

— A, ako vidim, da me neljubi? Upita grof iza male stanke.

— Onda dodji k meni!

— I ti ćeš mi pomoći!

Digitized by Google

— Ja ću gledati, da ti pomognem!... Često i najbolji liek nepomogne.

— Hvala ti, Fatimo! Reče grof i ustavši baci cekin na stol, pozdravi uljudno mater i kćer i ode naglo iz sobe.

— To je čudan svat! Progovori stara, spravljajuć zlatac u kesicu. — Hoće da od bake nauči, kako treba djevojku predobiti.

— A tako liep gospodin! pomisli u sebi Stana. — Siromah, koliko trpi! . .

Treći dan poslije toga bio veliki blagdan. Svieta je toliko sa svih strana grnulo u malu crkvu sv. Filipa i Jakoba, da su oni, što kasnije dodjoše, morali slušati službu božju stojeći vani pred crkvom. Medju timi bila je i Stana. Oko nje bijahu gotovo sve sami seljaci, koji su, sjedeć na tratini, šapćući i zievajući na časove molili krunicu. Pod misom nadodje onamo i nadporučnik Locatelli. Da li je to bilo naumice, ili samo slučajno, — tko bi znao? Prepoznav vitku sliku Staninu, protura se kroz svjetinu i stade naprama djevojci tako, da je morala unj gledati, ako je htjela da uznese oči. Ona to jedan put i učini, plaho i kao nehotice, i zažarivši se na to u licu pritvori vedje, kao da neželi nikoga vidjeti, nit vidjena biti. Uza sve to ipak činilo se, kao da djevojka osjeća na svom licu žarki pogled nadporučnikov, koji je neprestano motrio uzbudjenu djevojku, vrebajuć, da li će ga još koji put pogledati. Njezina lica planula bi od vremena do vremena rumenilom, što je bio očit znak, da je uvjerena bila, da ju mladi častnik motri . . . Od zabune klekne i prisloni glavu na sklopljene ruke, sakrivajuć lice, koliko se dalo. Tako ostade klečeć do kraja mise. Kad se je svršila služba božja i sviet se počeo razilaziti, podje i Stana svojim putem, krenuvši prama nizkoj brvi, koja je ondje spajala jednu stranu ulice Vučijaka s drugom, ondje, gdje je sada drven, širok most kod

Digitized by Google

crkve. Došav blizu mosta, stupi pred nju grof Locatelli, koji je dotle zaklonjen starom johom kod prelaza čekao. Sudio je, da će djevojka ovim putem udariti, jer joj tuda bijaše najbliže do kuće.

— Dobar dan, liepa djevojko! Reče grof umiljato, približujuć se Stani s namjerom, da s njom zametne razgovor.

— Dao Bog! Odvrati Stana i zakrenuvši nješto na stranu, poskoči žurno na brv, preko koje poleti kao srna.

Smiešeći se gledao nadporučnik za njom: — Nećeš mi uteći! ne! Govoraše poluglasno sam s sobom, i ode svojim putem.

Mislio je, da u večer istoga dana dodje do Fatime, ali se predomisli. Bilo bi nepametno tako brzo jurišati. Od dosade, koja se na blagdane najviše osjeća u manjih mjestih, pade mu na um, da ide u lov na tetriebe. U ono vrieme bilo je u slavonskih gorah još dosta tetriebova, nu ljudi ih malo po malo odagnaše u nepristupnije predjele. Nadporučnik, koji je osobito ljubio lov na tetriebe, dogovori se još s trojicom drugova, da idu s njim u goru. Tada je još opasno bilo, da sam lovac po lovu hoda, jer hajdučke čete znale bi dolaziti u gradske okolice, nemareć mnogo, ima li u gradu posade ili ne. Poslije ponoći, pri sjajnoj mjesečini, koja u ljetno doba pretvara noć u dan, krenuše lovci u goru nad Sokolovcem. Lovca od zanata zanimalo bi možda čuti, kako se je družtvo oprezno primicalo mjestu, gdje mu je kazano bilo, da tetrieb sjeda; još zanimivije bilo bi čuti, kako su lovci u zoru tetrieba dočekali i nadporučnik riedkom vještinom, dok je krasan tetrieb kao obnevidjen toktao, dozivajuć ženku, podkrao se pod hrast i sigurnim hitcem oborio ga s vrha visoka hrasta: ali to su stvari, koje s našim pričanjem nemaju nikakova posla. Za čitatelja bit će zanimivije saznati, što se je kasnije dogodilo. Kad se je naporučnik s družtvom vraćao iz lova,

Digitized by Google

baš je svitala zora. Spustili se sa Sokolovca uzkom stazom niz brdo i izašli na tekiji, kod Fatimine kuće. Bilo je krasno ljetno jutro. Iza odvoračke planine širio se krvavi žar, navještujuć ogranak sunca. Jutrnja prozirna maglica lebdila je nad cielom okolicom, a ptice su već počele svojim cvrkutom oživljavati grmlje i šumicu. Nehotice bi čovjek zakliktao od veselja u ovoj krasoti prirodnoj. I grof Locatelli zapjeva njeku veselu talijansku pjesmicu.

U taj čas, dolazeć od izvora s bukarom vode u ruci, pojavi se na brežuljku Stana. Opazivši družtvo pospieši svoje korake, da čim prije stigne do kuće. Nemisleć, da će tako rano itko onud naići, bila je posve nehajno odjevena. Na gole nožice obukla je žute papučice, a inače imala je na sebi jednu samo, okratku šarenu suknju i crveni šal oko prsi i ramena. Nu taj šal bijaše tako uzahan, da su joj izpod njega virile biele, gojazne ruke i okrugli alabastarni vrat. Crna kosa bijaše još nečešljana, te je u dugačkih dviju pletenicah visjela djevojci niz ramena. Ala bijaše krasna ovako neopravljena, razstavši se tek prije njekoliko časova s toplim krevetom!

Jedan od častnika, opaziv djevojku, uze rukom mahati, vičuć joj:

— Hej, hola! Vode, curo! Po izgovoru moglo se je odmah pogoditi, da je Niemac.

Stana je to čula, i mislila doduše, da nju ide, ali se učinila nevještom i stala još žurnije spiešiti pravcem ka kući.

Častnik opazi to, i potrča k djevojci te ju stiže.

— Vode, curo! Ponovi, drzovito ju uhvativ za ruku. Djevojka ošinu gnjevnim pogledom častnika i preko volje pruži mu bukaru. Strani vojnici, a osobito njihovi častnici, bijahu u ono doba poznati sa svoje surovosti i silovitosti napram svakomu, pače i napram ženskim. Za to ih je sve izbjegavalo, a osobe nevojničkoga stališa ču-

Digitized by Google

vale su se, da gdjegod u družtva dospiju s vojnici. Takav sastanak vazda se je zlo svršio. Ako se je tko proti vojnikom potužio, nije obično ništa postigao, jer su poglavari mislili, da nebi pametno bilo radi kakve trice, radi lude razmirice s gradjaninom ili seljakom pedepsati vojnika, koga su i onako česti za onda ratovi i vojne dosta mučile i lomile.

Stana osjeti, da nije dospjela u najbolje družtvo, ali neizgubi srdca. Onaj častnik, komu je dala bukaru, napiv se studene izvor-vode, vrati posudu djevojci i otrv si rukavom usta, razširi ruke, da u mjesto hvale poljubi djevojku.

— Hrdjo nijedna! Viknu jarostno djevojka i turnu ga rukom od sebe.

— Ha, čekaj ti! Nasmija se sotonski častnik i pograbi djevojku za ruku, te ju stade vući k sebi.

— Pomoć, majko, pomoć! Vikala djevojka, braneći se svom snagom. Ali majka se nejavi, jer valjda nije čula; ali u taj čas stvori se uz njih grof s ostalom dvojicom.

— Pusti ju, ovaj čas ju pusti! Reče nadporučnik njemački svomu drugu, koji bijaše od njeg u godinah i časti mladji. Nezanovietaj!

— Nevidiš li, da je šala! Odvrati ovaj, puštajuć djevojku, koja, osjetiv se slobodnom, biesno lupi bukarom o zemlju, da se je na sto komada razbila i strelimice pobježe kući.

— Gle, ni vode neće da pije iza tebe, biedni okuženiče! Podraži jedan od drugova ukroćenoga ašikdžiju.

— Do biesa, ali je divlja! Primieti ovaj kroz smieh, nu vidjelo se, da mu neide od srdca.

Družtvo krenu dalje. Nadporučnik idjaše napried, pjevuljeć dalje svoju pjesmicu, kao da se ništa nije dogodilo. Al nebijaše tako miran, kô što se je činio. Dražestna slika Stanina, kako ju je sada vidio, biesno mu

Digitized by Google

razigra maštu. Svaka je žilica u njem treptila i cio dan nije si znao nigdje mira naći.

U prvi suton toga dana bio je već kod Fatime. Od kćeri saznala je sve, što se je jutros dogodilo, i za to još ljubeznije nego prvi put primi grofa.

— Ti si čestit čovjek, gospodine! . . . Zahvaljivaše mu stara . . . ti si mi od sramote izbavio kćer, . . . a ja ću za to tebi pomoći . . . Da čujem samo, jesi li govorio sa svojom djevojkom? . . .

Nadporučnik sjedne na stolac naprama Stani i prebaciv jednu nogu preko druge uzdahne glasno.

— Htio sam da govorim! Poče pripoviedati na to, — ali ona nehtjede . . . Prekojučer bijah na svetoj misi . . . i ona bijaše tamo . . . jedan put samo susreli se naši pogledi, . . . a poslije niti da bi me htjela pogledati. Oborila oči i molila . . .

Stana, koja je svaku rieč napeto slušala, poniknu očima i krv joj udari u lice . . .

— Da nisam ja ona? . . . Pomisli nehotice Stana i čekaše, što će častnik dalje kazati.

— Neznam, da li je bila zabuna, ili je htjela baš pokazati, kako nemari za me . . .

Kod tih rieči pogleda pronicavim pogledom Stanu, nu ona je sveudilj nice gledala. Laki posmjeh, koji se jedva opaziti dade, zaigra oko usta nadporučnikovih, koji nastavi opet:

— Poslije mise htjedoh, da joj se približim . . . . Izadjem joj na susret . . . zaželim joj dobar dan, al ona pobježe i nestade je, kao i moje nade . . .

Stana ustade i ode k prozoru.

— Sve je tako sa mnom bilo! . . . govoraše sama sobom . . . sve na vlas! . . .

— Kad te bježi, onda već sluti, da ju ljubiš! Reče Fatima.

Digitized by Google

— Možebit, al kad me bježi, to me i neljubi! Primieti nadporučnik.

— Tko zna, djevojka je sramežljiva, ili ponosita... Neboj se, gospodine, bit će već pitomija, samo ti nesmiješ popustiti . . .

— Ah, kako ću da popustim, kad ju ljubim više nego vid očinji; uvjeravaše živo častnik. — Život svoj dao bih za nju! krv bih svoju za nju izciedio!

Djevojka poslije ovih rieči izadje iz sobe.

— Uztraj samo! A da ti bude lakše umekšati tvrdo srdce, evo ti amajlije, koja je mnogim pomogla. Imam ju od svoje majke, a ona ju je dobila ravno iz Stambula . . . Nosi ju na vratu! Čarobna je njezina moć! Dva tri puta treba da govoriš s djevojkom, koju ljubiš i ona će ti ljubav uzvratiti.

Nadporučnik razkopči odmah kaput i košulju i objesi na goli vrat stambulsku amajliju. Sujevjerje vladalo je onda i u boljih porodicah, osobito kod vojnika, koji su, polazeć na vojnu, često i amulete i svete relikvije, dakle poganske i kršćanske moći, na istom vratu nosili, misleći, ako neće jedna, možda će druga pomoći. Nadporučnik bijaše sujevjeran do skrajnosti i vjerovao je u duhove, u čarolije, u amulete i filakterije. Objesiv amajliju oko vrata, otvori tako zvanu bullu od žute mjedi, okruglu poput medaljona. Unutri bijaše u ametistu izrezana slika Amora i Psyche, kako jedno drugom u naručaju leže. Odozdo bijaše grčkimi slovi napisana rieč „Ἔρως“ (ljubav). Bilo bi vriedno znati, da li je Fatima, da li sám nadporučnik osbiljno vjerovao u čudotvornost te amajlije, nu tko će zaviriti svakomu u dušu! Toliko je istina, da je Fatima mislila, da je častniku tom amajlijom učinila veliku ljubav, a ovaj je opet s njekim zadovoljstvom, znajuć, da ima moći na vratu, oprostio se s Fatimom.

Izišav na triem nadje tamo Stanu. Brzo pristupi k njoj i tiho, no svesrdno molećim glasom reče joj: — Čekaj

Digitized by Google

me sutra na večer kod izvora. Imam ti vrlo važnih stvari kazati. Dodji, tako ti spasenja!

Tim ga nestade, a djevojka, koja nije dospjela, da mu kaže ni: da, ni: ne, ostade sama u triemu, misleć o cielom tom dogodjaju, kao o čarobnoj kakovoj zagonetci. Čudno li joj je vrelo u glavi i u srdcu. Nješto nova, nepoznata javilo se u njezinoj duši, dražestno i strašno ujedno, sad kao najljepša ljetna zora, koja te miljem opaja, sad kao mrka, grozna noć, pred kojom i najjače srdce protrne. Djevojka zadrhta i naslonivši se na ogradu triema, dade maha burnim svojim mislim. Zar bi moguće bilo, da on mene ljubi? . . . . On tako visoka roda, a ja . . . Kolika razlika! . . . Neznam, šta mi je . . . al mi srdce uviek žešće kuca, kad mislim na njega . . . . Ah, kako je liep i ljubezan . . . pa kako me tek ljubi! . . . Život bi, veli, dao za me, krv bi svoju za me izciedio . . . Oh, da li se to mene tiče? . . . Što bulaznim! Tužne li mene! . . . Moli me, da ga sutra čekam . . . sama, bez ikoga . . . i s njim! Sva strepim, kad na to pomislim . . . U ovakovih mislih i s timi osjećaji stajaše djevojka na triemu, gledajuć onim pravcem, kuda je častnik otišao. Sva uzbudjena ode na počinak.

Kad je sutradan sunce zašlo i mrak se počeo hvatati, djevojka bijaše još neodlučna, da li bi došla na sastanak, ili ostala kod kuće. Strah ju bijaše sastati se s mladim čovjekom, koga je voljela nego druge — možda već i žestoko ljubila — i koga se je baš radi toga bojala. Za što? Toga nije ni sama znala. Na drugoj strani opet javljala se plaha, tiha željica, da bar jedan čas s njim proboravi i njegovu rieč čuje . . . Samo časak! Uz tu željicu izticala se jača jedna sila, koja je imala da u duševnoj borbi nadvlada sramežljivost i bojazan djevojačku. Bijaše to ljubopitnost, neobuzdana ženska ljubopitnost, kada se radi o srdcu i ljubavi. — Šta li mi on ima reći? . . . Mora da je svakako važno, kada me

Digitized by Google

zaklinje, da dodjem! . . . Možda ću saznati, koju on to ljubi . . , Dà, to mi neide iz glave . . .

Kada je odzvonila „zdrava Marija“, bila je Stana kod izvora. Nadporučnik ju je čekao.

— Hvala ti, da si došla! Reče nadporučnik, pohitav joj u susret i stisnu joj toplo ruku.

— Samo brzo, za Boga! Moljaše Stana u velikoj uzbudjenosti. — Kaži mi, što si htio! . . .

— Umiri se! čega da se bojiš? Hrabrio ju je častnik. — Poslije „zdrave Marije“ znaš, da nitko neizilazi iz kuće . . . Sjednimo! Uz izvor bijaše namještena kamenita klupčica, na koju sjedoše. — Molio sam te, da dodješ amo, jer sam uvjeren, da mi ti možeš najviše pomoći kod djevojke, koju ljubim . . .

— Ja? . . . Promuca Stana, probliediv kao krpa. — Dakle drugu ljubi! . . . Reče u sebi, a srdce joj se svilo od boli.

— Da, ti . . . Prihvati častnik . . . ti znaš, ti si čula iz mojih usta, kako ju ljubim, ti ćeš ju najbolje znati uvjeriti, da mi nema života bez nje, da ću poginuti, ako mi ljubav neuzvrati . . . Obećaj mi, da ćeš joj sve to kazati! Moljaše nadporučnik, uhvativ djevojčinu ruku.

— Za što baš ja? . . . Zapita djevojka glasom, iz koga prodiraše bol i ogorčenost . . . — Kako si baš mene izabrao za taj posao?

— Ti ju dobro poznaš!

— Koja je to? Upita djevojka sva drhćući, nemogavši se obuzdati.

— Tvoja najbolja prijateljica!

— Ja nemam nikakove prijateljice! . . . Odgovori Stana u čudu . . . Ti se varaš!

— Ne, nevaram se! Tvoja najbolja prijateljica, velim ti . . . Baš tako liepa i mlada, kao što si ti . . .

Digitized by Google

Ta ti ju dobro poznaš, kao samu sebe . . . Oh, Stano! I zaneseno pritisnu djevojčinu ruku na srdce.

— Za Boga, što radiš, gospodine! Trgnu se djevojka, kušajuć izvinuti iz častnikove desne svoju ruku, koju je ovaj čvrsto držao.

— Oh, nevidiš li, da si ti ona, koju ljubim! Govoraše nadporučnik od strasti tresućim se glasom i stade vrućimi cjelovi obsipati oblu, mehkušnu ruku djevojke, koja je niema i bez glasa uzanj sjedila. Htjela je, da ustane i pobjegne kući, ali snaga ju izdala. Sjedila je kao prikovana na klupi, te je samo ukočenim pogledom motrila častnika, pogledom, u kom se je javljala sreća, strah, sumnja, čudjenje, sav nutarnji boj njezine duše.

— Što me gledaš tako čudnovato? Pitaše ju častnik umiljatim, sladkim glasom. — Ti valjda vjeruješ, da te ljubim? . . .

Djevojka uzdahnu, a u isti mah kapnuše joj dvie, tri krupne suze niz goruće lice.

— Govori, zaklinjem te! Moljaše ju častnik, primaknuv se k njoj i obuhvativ ju nježno oko pasa — Samo riečcu prosbori!

— Nemogu! Dahnu djevojka.

— Sumnjaš li o mojoj ljubavi? . . .

Djevojka mučaše jedan čas, čekajuć, dok joj se vrati snaga duha, koja ju bješe netom ostavila. U jedan put izvinu ruku svoju iz grofove i skoči na noge.

— Ti veliš, da me ljubiš? Reče Stana osbiljnim, čvrstim glasom, po kom se je suditi dalo, da je promislila, što hoće da kaže ljubovniku.

— Silno, neizmjerno! Potvrdi grof, digav ruku u vis, kao da prisiže.

— Al ti si velikaš, . . . a ja? . . .

— Razumijem te! Reče grof iza kratke stanke. Al čuj me! Ja ću te oženiti . . . al dok mi otac živi, nemože biti . . . Stara gospoda u tom su svoje glave;

Digitized by Google

. . . tko će im zamjeriti? Nu poslije njegove smrti, onda nemam gospodara nad sobom . . . ti ćeš biti mojom ženom!

Djevojka slušala najvećom pozornošću svaku rieč grofovu, neskidajuć s njega pogleda.

— A dotle, produži grof, — ima ostati naša ljubav tajnom, — tajnom za čitav sviet . . .

— Dakle ni moja mati nesmije o njoj znati? . . . zapita Stana.

— Ni ona, nitko, dok moj otac živi? . . . Ubogi starac jedva će proživjeti još koji mjesec . . . Zar ne, mi ćemo čuvati našu tajnu? . . .

Djevojka pokima glavom, da pristaje.

— I ljubiti se od srdca i vjerno! Pridoda grof, ogrliv žestoko djevojku, koja drhćuć od uzbudjenosti, bez volje i misli, ostade u njegovu zagrljaju.

Od toga časa nije bilo dana, da se pod večer nisu njih dvoje sastajali. Dogodilo se je, da je Fatima morala na njekoliko dana odputovati u Drventu k svomu rodu. Običavala je to učiniti svake godine, jedno da pohodi rod, a onda opet, da se snabdije robom. koju je u svojem svakdanjem zanimanju trebala. Za njezina odsutstva da nebude djevojka sama, pozvala bi mati u kuću njeku staru udovu, svoju znanicu, koja je s djevojkom zajedno stanovala, dok se mati nebi vratila. Ova starica bijaše slaba i nemoćna, nit je dobro vidjela, niti čula; a najmilije bijaše joj, ako je mogla sve vrieme poležkujuć podriemati. Radi toga svojstva Fatima se je u staricu najviše i pouzdavala; bila je sigurna, da će ona dan i noć biti kod kuće. A što je više trebala?

Tajna ljubav, koju je nadporučnik po dogovoru vodio sa Stanom, nije imala nikakove stanke za materinjega odsutstva. To vrieme upotriebio je on kao slučaj, koji se samo poželjeti može. Dolazio bi pod večer redovito; ostajao duže, pače i u samu kuću zalazio, kada

Digitized by Google

je bilo nevrieme. Tajna ljubav, kao svako zabranjeno voće, svidjala se sve to više ljubovnikom, postojala im svakim časom sladja i zamamljivija. Dugo u noć znali su često sjediti jedno uz drugo pri svjetlu uljenice. Dok su zaljubljenici u sladkom zagrljaju sjedili jedno uz drugo, šapćuć si najmilije rieči i izmjenjujuć vruće cjelove, noćne bi lepirice ludo naletavale na plamen uljenice, pržile si krila i bezsviestne na zemlju padale . . . Oh, za što ljubovnici nisu gledali taj prizor, možda bi se sjetili vlastite svoje sudbine, možda nebi . . . . .

— — — — — — — — — — — — — — —

Fatima se povratila iz Drvente. Stana dočekala ju sjetno i tužno, kao da se prašta s materom, a ne da ju dočekuje. Težkom mukom mogla je da sakrije suze, koje su joj bile navrle na oči. Za koji dan počelo je i ljeto ići kraju. Lišće stalo žutjeti na stablih; nastala hladnija jutra i večeri.

Moglo je biti početkom listopada. Nadporučnik, koji je njeko vrieme sve to rjedje dolazio, izvinjujuć se radi hladnih večeri, javi iznenada Stani, da mora sutra zorom odputovati u Beč, k smrtno bolestnomu otcu.

— Otac me još želi vidjeti prije nego umre! Govoraše tronutim glasom nadporučnik.

Stana, čuvši taj glas, probliedi i zamisli se.

— Što si se zamislila? Upita ju nadporučnik.

Djevojka umjesto odgovora s tiha zajeca.

— Za što plačeš? . . . Molim te, nemoj djetiniti! . . .

— Zar ne, Gjuro, ti ćeš se skoro vratiti! Govoraše djevojka svesrdno, gledajuć suznima očima ljubovniku u lice . . . Ti znaš, što je bilo, . . . ako se skoro nevratiš, . . . ako me brzo neoženiš, sramotna sam za sav svoj život, . . . a ti me poznaš, prije ću se skončati, volim poginuti, nego . . . Jecanje prekide joj daljnju rieč.

Digitized by Google

— Prestani, za Boga! Ta ja ću se vratiti . . . za mjesec, dva dana opet sam kod tebe . . . ti ćeš opet biti moja! . . .

— Žena, tvoja žena, Gjuro! . . . Je li? Primietila pitajuć djevojka, ogrlivši ga grčevito oko ramena.

— Ta da, žena, nego što! Odgovori častnik s posmjehom, da je djevojku zazeblo na dnu srdca.

— Gjuro, tako ti uspomene tvoje majke, misli na svoje obećanje, misli na svoje i moje poštenje! Zaklinjala djevojka gotovo očajano svoga ljubovnika, koji je hladnim licem motrio veliku njezinu bol.

— Negovori mi više o tom! . . . Ja ću svoje obećanje izpuniti . . .

— Zakuni mi se! Viknu Stana osbiljno, odrešito, pokazujuć kažiprstom uzdignute ruke u nebo.

— No, kunem se! . . . Izusti dosta zlovoljno nadporučnik . . . ta, koliko puta već nisam se kleo? . . . Ali sada valja mi poć . . . Moram se spremiti na put . . . Pozdravi mater . . . a ti mi budi zdrava! . . .

Ravnodušno i hladan, kao komad leda, ogrlio djevojku, koja je gorko plačuć klonula mu na grudi. Čas za tim otrgao sa od nje i doviknuv joj „s Bogom“ naglo otišao . . .

Stana gledala kao okamenjena za njim, dok ga nije nestalo za živicami . . . Ha, što čuje to? . . . Njegov je glas . . . Pjeva njeku frivolnu talijansku kanzonu . . . Baš veselo zvuči ta pjesmica, . . . a njoj srdce puca od žalosti . . .

— Oh, jadne l' mene! Zaridala glasno Stana i bacila se licem na zemlju, kvaseć ju suzami neopisive tuge i boli.

Njekoliko trenutaka za tim čuje blizu sebe korake. . . . Digne glavu i upozna u čovjeku, što je mimo nje prolazio, jezgraša Roku Katanića.

Digitized by Google

— Laku noć, Stano! Pozdravi momak djevojku i ode žurno dalje svojim putem.

Stana skoči sa zemlje i laganim korakom, sva iznemogla i slomljena, odšulja se u kuću.

Izpod brda stao jezgraš i dugo motrio za Stanom. Kada je već zamakla bila u kuću, okrenu se pram onoj strani, kuda je nadporučnika nestalo i zaprieti se sgrčenom piešću!

Možebiti nije posve slučajno onud naišao.

* * *

Prošao jedan mjesec, prošao drugi, minuo i božić, a o nadporučniku ni glasa ni traga. Govorilo se je, da nadporučnik nije otišao u Beč, da se oprosti s otcem, već da je premješten njekamo u Česku, kako je sam želio. Težko je bilo saznati istinu, jer ni sami častnici nisu pravo znali, gdje se nalazi nadporučnik grof Locatelli. Čulo se je samo o njem, da svaki čas mienja posade. Fatima, koliko god se je trudila, da sazna boravište grofovo, nije mogla ništa saznati. Svjetsko obćenje u ono doba bilo je vrlo neuredno i sporo, a iz stranih krajeva moglo se je vrlo težko šta doznati. Sve to vrieme nije Stana nikamo od kuće izlazila. Reklo se je, da je bolestna, da će ju morati mati odvesti njekamo u Bosnu u ilidže (toplice). I sbilja početkom ožujka sliedeće godine, Stana se njekamo s materom odvezla. Za njekoliko dana vratila se Fatima kući. Kada ju je tko pitao za Stanu, odgovarala bi, da je kod roda u Drventi.

Pod jesen iste godine, dakle pol godine prije, nego započima naša pripoviest, vratila se Stana kući. Izgledala je zdravo, ali nješto slabija, nego prije. Vidiv ju, prviput poslije povratka njezina u crkvi, govorile su medju sobom žene: — Ipak su joj pomogle ilidže!

Digitized by Google

IV.

U starodavnoj požežkoj gradini bijaše u ono vrieme smještena jedna četa od tisuću momaka pješačke Maruline regimente i jedna eskadrona oklopnika. Častnici živjeli su posve za se, čemu je krivo bilo najviše to, da kao stranci nisu s varošani umjeli govoriti. U posadi bio im je život vrlo dosadan, pa su gledali na sve načine, da si život učine veselijim i zabavnijim. Noći probavili bi često kod krčmarice Trude (Gertrude), njeke udove Njemice, koja je s ovom posadom iz Osieka došla i otvorila krčmu izpod gradskih bedema. Po danu smišljali bi i priredjivali kojekakove zabave u samom gradu. Tamo, gdje je sada župna crkva sv. Terezije, bijaše za onda prazan prostor. Jedan od prijašnjih zapovjednika posade dade ograditi tarabami do dva jutra toga prostora i načini tamo liepu baštu sa drvoredom od divljega kestena. Ovdje bi častnici veći dio dana, kada nije bilo vježbe, u zabavi sprovodili. Kakove su te zabave bile, moći ćemo odmah vidjeti.

Bilo je to jednog popoldneva prvih dana mjeseca svibnja 1739. godine. Dan bijaše vedar, a sunce je živo pripicalo. U vrtu sjedili su gotovo svi častnici posade, osim onih, koje je služba u tom priečila. Ima ih više hrpâ, a svaka hrpa ima svoju zabavu. Odmah pri ulazu stoji pet, šest častnika na okupu i zabavljaju se nječim, što ih silno na smieh goni i izvrstno vrieme krati. Svi imaju lovske puške uza se i gadjaju u čudan nišan — u živa pietla. U ono vrieme bijaše to osobito mila zabava gospodskim bezposlicam. Provukli bi pietlu čvrst konac kroz nosnice i drvcem ga zatakli u zemlju; tako je pietao glavom i cielim tielom k zemlji pritisnut ležao. Onaj, koji je imao da gadja, stao bi u ravnoj crti pred pietla dvadeset i pet koračaja daleko i pucao nanj sačmom iz puške. Bila je velika vještina usmrtiti pietla, jer obično je sačma okliznula se s njegova krila, neozlediv ga

Digitized by Google

nimalo. Samo zrno, koje ga u glavu pogodi, kadro je učiniti kraj njegovu životu. Dogodilo se često, da je po sto hitaca izbačeno bilo na pietla, a da je još ostao živ. I današnji streljači loše su sreće; toliko su već baruta potrošili, ali ubogi pievac svojim trzanjem kod svakoga hitca pokazuje, da mu još nije pokislo perje. Bilo je streljača, koje je to silno ljutilo, a drugi su se upravo tomu sladko smijali. Ta zabava tekla je medjutim bez ikakve promjene i strieljalo se i smijalo bez kraja i konca. Onaj, koji nerado gleda mučenje životinje, zasitit će se brzo toga prizora i poći dalje.

Druga do ovih hrpa nebavi se nikakovim „poslom". Sabralo se njih desetak oko velika stola pa puše i piju, a za toga pripoviedaju si svoje doživljaje, pa uz to razne šale i pošurice, koje se na ovom mjestu nebi smjele ponavljati.

U tom kolu su sami veseljaci, koji bi najvoljeli, da mogu uz vino, šalu i pjesmu sav svoj viek sprovesti.

Jedan prosti vojnik, iduć neprestano s golemom bukarom oko stola, pazi, da nikomu nebude krivo, to jest, da svačija majolika bude puna. Vatreno požežko vino brzo je razigralo gospodu. Već su počeli jedan drugomu nazdravljati, običaj, što su ga u Slavoniji naučili i koji im se je osobito svidjao, jer se je kraj toga mnogo više i što je glavno, mnogo sladje pilo.

Svaku zdravicu pratila bi vesela družba pjesmom, koja se je tada u Slavoniji u veselih družtvih vrlo rado pjevala. Jedan putopisac našao je tu pjesmu toli zanimivu, da je potanko opisao, kako se pjeva i uz koje obrede. Čitatelj neće valjda zamjeriti, ako ga s tom napitnicom upoznamo. Čujmo dakle! Kad bi komu iz družtva nazdravili, stali bi pjevati svi u jedan glas „adagio": Januarius, Februarius, Martius Aprilius, Majus Junius, Julius Augustus. — Sada je nazdravljenik imao dići punu čašu i piti, a za toga pjevala bi družba „al-

Digitized by Google

legro“: September, October, November, December, što se tako dugo pjeva, dok čašu neizkapi. Finale svršuje se opet s„ adagiom“: iz konči kalender!

Duša valja, baš bezazlena pjesma! Onaj, koji ju je izumio, mora da je bio u času vanredna nadahnuća, kad je tu kompoziciju udesio. Bilo, kako mu drago, ova je napitnica dugo razveseljavala družtva, pa da nije ništa drugo, već bi s toga zaslužila, da bude i o njoj spomena. Pustimo medjutim veseljake, neka se po miloj volji vesele, i pristupimo trećoj hrpi, što sjedi uz jedan stol pod cvatućim kestenom. Oko onih, što sjede za stolom, nanizalo se njekoliko stojećih gledalaca. Ovdje se kartaju. Ta je hrpa najosbiljnija, najtišija. Kad i kad čuje se samo po koja krupna psovka, ili povik začudjenja. U tom je družtvu i naš znanac grof Gjuro Locatelli. Kartanje bo mu je svakdanji posao, a mora se reći, da mu je išao sretno za rukom. Nu u posljednje vrieme njekako od vremena, kako je opet premješten bio u požežku posadu, počela ga je sreća izdavati. Znao je često izgubiti, vrlo mnogo izgubiti, nu sliedeći put opet bi kako tako gubitak nadoknadio. Al u svem gubio je ipak. Danas mu sreća nije nikako htjela da služi. Gubio je neprestano, dok nije napokon zakartao i zadnji svoj cekin. Jedan od drugova pozajmi mu deset cekina, da još jednom pokuša sreću. Drvena zdjela nasred stola bijaše vrškom puna žutih cekina. Povući takav dobitak, bilo bi vrlo pametno! Karte panu — nu naopako po grofa! I ovaj put je izgubio.

— Meni je za danas dosta, gospodo! Reče zlovoljno, ustav sa svoga mjesta i preporuči se.

Sied major, koji je banku držao, pogleda postrance za odilazećim nadporučnikom.

— Duguje mi četiri sto cekina! Reče prisutnim. — Neznam, kako će taj dug namiriti!

Digitized by Google

Grof, oprostiv se s kartaši, ode medju veseljake, koji su pijuć kratili si vrieme. Samo se kaže, da su ga veselo primili u svoje kolo, ponudiv ga punom majolikom vina. Nu grof se nikako nije snašao u veselju svojih drugova. Vidjelo mu se je na licu, da je raztresen, da tielom medju njimi sjedi, al misli da su mu njegdje drugdje. I bilo je doista tako.

Grofu nadporučniku nije išla iz glave nesreća njegova u igri i dugovi, koje je kartajuć se napravio. Ono malo baštine, što mu je poslije otčeve smrti ostalo, potrošio je on brzo, živuć raztrošno kao malo koji častnik u pukovniji. Stara tetka njegdje u Furlanskoj, odkud su grofovi Locatelli vukli lozu, poslala bi kadikad koju svoticu; nu kad je gospodin nećak stao sve to češće pisati radi novaca, gospoja tetka sve se je redje odzivala, dok napokon nije posve prestala tako, da nadporučnik nije ni sam znao, živi li još, ili je otišla za svojimi predci na drugi otmeniji sviet. Sada su mu još samo karte bile sve uzdanje, pa izprva mogao se je u njih pouzdati, jer mu je sreća sliepo služila, ali u posljednje vrieme okrenu mu ledja.

— Što će sad da bude? Mišljaše u sebi nadporučnik, sjedeć niemo i neveselo, dok su drugi oko njega bučili, smijali se i pjevali. — Odsada već neće htjeti sa mnom ni kartati se... a što je najgorje, nema nikoga, u koga bi odsele pozajmio novaca . . . Ako me pritisnu radi dugova, morat ću položiti čast, a onda? . . Grofa njekako zazebe oko srdca, kad je pomislio na to. Nije imao nikoga od roda, koji bi mu pomogao, jer porodica grofova Locatelli-â bijaše siromašna, i gotovo svi mužki joj članovi bijahu prinudjeni služiti u vojsci, gdje su dosta brzo uzpeli se do veće časti i tim si osigurali ponješto udobniji život. Uprkos tomu, da nadporučnik nije nikoga imao, na čiju bi pomoć računati mogao, ži-

Digitized by Google

vio je kao bogataš, kao da mu kesa dna neima. Ali sada, sada tek poče uvidjati, da nemože tako ići.

— Do biesa! Skoči u jedanput nadporučnik na noge kao da se je prestrašio svojih misli, — ja moram ipak njegdje do novaca doći . . . Inače sam propao! Misleć tako izkapi brzo majoliku, preporuči se družtvu i ode iz vrta.

Podjemo li za njim, doći ćemo ravno u krčmu Njemice Trude, tamo pod gradskim bedemom. Krčma ta imala je dvie sobe; jednu manju, u koju se je s ulice dolazilo, i do ove jednu veliku sobu. U prvu znali bi kadikad doći gradjani i podčastnici posade, ali u drugu, veliku sobu, nije nitko ni zaviriti smio, tko nije bio častnik, ili koga častnik nije onamo doveo. Krčmarica bijaše udova od kojih 35 godina, gojazna i jedra, plave kose i rumenih obraza. Njekoč su ju zvali i „liepom Trudom", nu sada se je taj pridavak malo po malo gubio a tim više čulo se je medju častnici: „ajdemo k debeloj Trudi", ili: „bio sam kod naše Trude". Imali su donjeklè i razloga, da ju zovu svojom, jer dok su bili u Osieku u posadi, bila je Truda njihova krčmarica, a kad jih krenuše u Požegu, ona je pošla s njimi i tu se nastanila. Ta posadska krčmarica bila je vrlo intimna s častnici; malo je koji bio, s kim nije ljubovala, a gotovo nikoga nebijaše, koji nije od nje novaca posudjivao. U tom pogledu bila je ona donjekle posadska lihvarica, ali, da budemo pravedni, moramo joj priznati, da je tražila dosta male kamate, a glede vraćanja nije takodjer bila nesmiljena; čekala bi na malen dug i po više godina, samo ako su kamate tekle u redu.

Kod Trude nebijaše još ni žive duše, kad je nadporučnik došao. Krčmarica spavala je od duga časa u veliku naslonjaču, u kom je obično sjedio starješina družtva. Zveka ostruga i sablje probudi ju iz sna.

Digitized by Google

— Dobro jutro, Trudice! Pozdravi nadporučnik krčmaricu, koja si je rukom protirala oči i pri tom pošteno zievala.

— Baš sam tvrdo zaspala!... Od same dosade!.. A ti danas tako rano...?

— Vina daj! Užasno sam žedan! Govoraše nadporučnik, odpasav sablju, koju je objesio na klin. Za tim se nehajno izvali u naslanjač, u kom je krčmarica prije spavala i poče zviždukati vojnički marš, dok je krčmarica natočila majoliku vina i metnula ju predanj.

— Kako mi živiš, liepi moj? Upita Truda, sjednuv na klupu do nadporučnika i pogladiv ga po gustoj crnoj kosi.

— Zlo, Trudice!... Nemam novaca! Reče nadporučnik i potegnu živo iz majolike.

— Stara stvar! Nasmija se Truda.

— Ali sada nema šale... Ti mi moraš pomoći!

— Odkuda, golube moj? Svi pozajmljujete, a nitko nevraća... Eto, i ti nisi posljednji svoj dug namirio.

— Posljednji!... zar sam ja rekao, da je posljednji. Dug je dug, bio posljednji ili prvi: mora se vratiti. Učini mi samo još ovaj put ljubav! Moljaše nadporučnik.

— Duše mi, nemam novaca! Uvjeravaše Truda.

— Do biesa, šta će to onda biti? Reče ljutito grof, udariv majolikom o stol. — Ti i neznaš, kako zlo stoji sa mnom.

— Domišljam se!... Baštinu si potrošio, — nitko ti već nešalje novaca, — a karte te iznevjeriše...

— Do zubâ sam u dugu!.. Svjetuj mi, Trudo, što da uradim.

— Hm!... i tomu bi se pomoći dalo!... Oženi se, ali bogato! Reče Truda napol u šali.

Nadporučnik, čuvši taj „recipe“, trgnu se i kao u čudu stade motriti Trudu.

Digitized by Google

— Da se oženim, — progovori nadporučnik, koji je uzeo osbiljno razmatrati savjet krčmaričin, to je lahko kazati, ali gdje ima ovdje bogatih djevojaka? Tu je sve sama sirotinja.

— A kapitanova kći?.. Uleti mu krčmarica brzo u rieč, — a liepa Julka?.. Stari kapitan ima najmanje petdeset tisuća imetka.

Nadporučnik skoči sa naslanjača.

— Neka me bies odnese, ako ti nisi pametna glava, Trudice! Skoro bih te poljubio za tu misao!... Gle, ti imaš pravo; stari kapitan ima velik imetak... to je poznata stvar.

— A njegova kći... poznaš li ju?

— Prekrasna djevojka!... Čim sam ju prvi put vidio, odmah mi se jako svidjela, ali sada mi se sto puta više dopada.

— Vidiš, dakle! Govoraše Truda nadporučniku, koji je velikimi koraci stao gore dolje po sobi šetati, — prilika je, da nemože biti ljepša... Pokušaj sreću! Kad si ju u kartah izgubio, možda ćeš ju u ljubavi naći.

— Duše mi, pokušat ću! Reče odlučno nadporučnik. — Tvoj mi se savjet sve to više svidja. Još ovaj mjesec mora se riešiti moja sudbina

Zadovoljan, kao što samo može biti očajan čovjek, komu je sievnuo tračak nade, da će se izbaviti oda zla, koje ga u propast tura, ostavi nadporučnik krčmu pod bedemom i ode ravno kući.

V.

U kapitanovu domu živjelo se mirno i blaženo. Starcu bijaše njekako ljepše u svojoj kući, kad je bio jedan više u njoj. Godilo mu je, da može s kim razgovarati o starih vremenih, o junačkih mejdanih, koji bijahu do nedavna njegov zanat i radost njegova. Još više ga je ve-

Digitized by Google

selilo, da Janko s nasladom sluša te priče o sgodah, gdje su sablje sievale, topovi ručali i krv potokom tekla. Starac bi se kad i kad izpod brka osmjehnuo, vidiv, kako se mladiću lice žari, kako mu oko sieva i kako se nemirno po stolici vrza, dok bi on pričao o ljutu, krvavu boju, gdje se dvie vojske hvataju u koštac, da odluče sudbinu naroda. „Eh vidi mu se, da je moje krvi!“ pomislio bi kapitan i s njekim zadovoljstvom pogladio bi siede svoje brčine.

Pa onda valja reći, da je Janko bio desna ruka kapitanova u njegovoj službi. On mu je tumačio dopise, pisane njemačkim ili latinskim jezikom, on mu je sastavljao i odgovore u tih jezicih, kada je trebalo; udarao mu pečate, koje je pandur Mića u sela nosio, pisao službena pisma drugim kapitanijam u zemlji, a kad i kad trebalo je pisati i gospodi bosanskim kapitanom na granici radi hajduka, koji su sad na našu, sad na bosansku stranu prelazili. Sva ta pisarija bila je mrzka starcu kapitanu, koji je osiedio sabljom u ruci, a sada da se muči, šarajuć perom po praznu papiru! Nije to bilo za njega!

Janko je sav taj posao dragovoljno obavljao; tà nije ga bilo Bog zna koliko, niti je trebalo velike mudrosti za tu pisariju. Što nije znao, kazao bi mu kapitan, a on bi sve liepo i točno na papir metnuo, i tim je bilo sve gotovo. Nije tu bilo stroga fiškala, koji bi Argusovima očima tražio, je li gdje pogriešeno, i veseo bio, kad je našao šta kriva, samo da te može pošteno izgrditi i opsovati. Kapitan je vjerovao, da onako pametan momak, kao što je njegov Janko, nemože napisati nikakovu ludoriju. I nije se varao u tom. Što je Janko radio, bilo je valjano. Tako ga je bar uvjeravao zapovjednik tvrdjave, a to će mnogo da vriedi!

Mjesec dana već je minulo, što je Janko proživio pod ujakovim krovom. Bijaše mu tu milo i sladko bo-

Digitized by Google

ravište, jer je mogao po vas dan gledati divotno djevojče, za kojim je do nedavno pogibao. I Julka — za što da tajimo — bijaše sretna, da je u njezinoj blizini boravio mladić, koga je prvom svojom ljubavlju zavoljela. Djevojci je ljubav život — kako da joj se neraduje? A kad je tajna, kad je uza to još i zabranjeno voće, onda je tim sladja, tim zamamljivija. U kući kapitanovoj nitko nije ni slutio, da se ovo dvoje mladih ljubi. Ni istoj staroj služkinji Marici, koja je djevojci još dadiljom bila, nije nikada ni u snu palo na pamet, da bi medju Jankom i Julkom mogao vladati osjećaj ljubavi. Ta nisu li oni brat i sestra, ako i ne rodjeni, ali iste krvi?

Sreća mladih ljubovnika nebijaše ipak podpuna. Često puta bijahu oboje težko snuždeni, kad bi ih obuzele crne misli o budućoj sudbini njihove ljubavi. Sirotani! Kako im je grozno bilo pri duši, kada ih je savjest stala pitati: što će biti od svega toga, kako li će se svršiti ta potajna, pred svim svietom krivena ljubav? U takovih časovih nije bilo nesretnijih stvorova na zemlji od njih dvoje. Te crne misli čitalo bi jedno drugomu s lica, ali nesmogoše toliko snage, da o toj stvari osbiljno govore. Zapreka srodstva mogla se je doduše ukloniti — znali su to oni — ali otac . . .! Slutili su ubogi, da on nikada na to pristati neće, a Janko je imao za to dosta razloga, da mu negovori o svojoj ljubavi, jer bi mogao dočekati, da bi ga ujak onaj čas odpravio izpod svoga krova. Ljubovnici prepustiše božjim rukama svoju sudbinu, a sva im utjeha bijaše iskrena njihova ljubav, o kojoj su držali, da će svladati sve prepone i zapreke.

Sretni i zadovoljni sami sobom, bili su uviek kod kuće. Samo o nedjeljah i blagdanih išlo bi njih dvoje zajedno na veliku misu. Samo u takovih sgodah mogao je sviet vidjeti kapitanovu kćerku, a inače nikada. Na tom njezinom hodu u crkvu, ili iz crkve kući desilo se gotovo od kratka vremena svaki put, da joj je u susret došao

Digitized by Google

nadporučnik grof Locatelli. Kad se je to ponovilo drugi i treći put, stade Janko sumnjati, da to nebiva slučajno. U toj sumnji jačilo ga je ponašanje častnikovo, koji je znao u prolazu toli sladkim pogledom motriti djevojku, da je u Janku kipjeti počelo. Taj bezobrazluk! Ali nije to još sve! Nadporučnik je svaki drugi, treći dan dolazio kapitanu u kuću u službenu poslu. Koliko god je želio, da tom prigodom govori s Julkom, nije mu se želja izpunila. Čim bi došao, djevojka bi odmah izašla iz sobe, ako bi ju ondje slučajno zatekao. Nije to u ostalom ništa osobita bilo u ono vrieme; tako su se napram mužkarcem ponašale bez razlike sve djevojke. Stidljivost i čednost bile su dvie vrline, na koje se je njekoč kod djevojaka najviše pazilo.

Janku se ti posjeti nisu ni malo svidjali. Kaže se doduše, da je ljubav sliepa, ali to vriedi samo dotle, dok joj ljubomor neotvori oči. Tada neima oštrijega vida, nego baš u ljubavi. Što nitko nevidi, što nitko nesluti, to će zamietiti i pogoditi ljubomorno čeljade. Odkako je nadporučnik stao zalaziti u kapitanovu kuću, zavriežila se je duboko u duši Jankovoj misao, da taj nezvani gost nješto snuje, što će uroditi zlom po njega i njegovu ljubav.

— Što dolazi taj čovjek tako često k nam? Meni se sve čini, da njega nevode amo službeni poslovi, nego šta drugo! Reče jedan put Janko Julki, kad je nadporučnik otišao iz kapitanove kuće.

— Zar ja znam? Odvrati Julka, pogledavši zabrinutim licem Janku u lice. — Ta vidiš, da mu se uklanjam svaki put, kad dodje!

— A misliš li, da ću ja to duže podnositi? Planu mladić. — Duše mi, ako to dulje potraje, ja ću ga dočekati, kao što se nenada!

— Nemoj, za Boga, Janko! Mirila ga djevojka. Učiniš li kakovu ludost, sve je propalo . . . . . Pomisli na otca! . . .

Digitized by Google

— Dà, dà . . . otac! . . . Uviek samo otac! Reče Janko i gnjevno škrinu zubima, a licem mu se razli grčevit, grozan izraz jarosti i prietnje.

Sutradan bijaše nedjelja. Stara služavka Marica vratila se kući sa rane mise. Bijaše uzbudjena proti svomu običaju, a vidjelo se, da mora biti nješto ugodna, što ju je tako neobično uzbudilo. S osmjehom na licu i onako, kako je iz crkve došla, požuri se odmah gore u prvi sprat, u Julkinu sobu. Gospodjica baš je češljala bujnu svoju kosu pred malenim ogledalcem, što je visjelo na duvaru. Marica, ušav u sobu, sjede na stolac i prešav dva tri puta rukama preko koljena, poče iz tiha govoriti djevojci: „Oj liepa moja jagodice! Znala sam ja, da si ti za nješto višega stvorena! Ah, kakva ti se srećica osmjejkuje! . . . Sva sam ti izvan sebe! . . .“

— Što buncaš, Marice? Progovori Julka, gledajuć u čudu staricu.

— Ništa nebuncam; sve, što ti govorim, sveta je, živa istina. Malo prije govorio je sa mnom.

— Tko, tko je govorio s tobom?

— Ma on, grof Locatelli, što tako često dolazi k nam. Čuj, grlice moja! On mi reče, da te ljubi kao svoje oči, da nemože živjeti bez tebe. Ovaj koji dan doći će, da te izprosi u otca! . . .

Julka probliedi. Ruke joj klonuše niz bedre a rieč joj izumre na ustnah. Izgledala je, kao da se je duša s njome na čas razstavila.

— Šta ti je, srdašce? Pristupi starica k djevojci i sućutno ju uhvati za ruku.

Djevojka klonu na stolac i uhvativši se očajano rukom za čelo prošapta tiho, drhćući:

— Idi! . . . Ni rieči da mi o tom nespomeneš . . . i nikom, nikomu! . . .

Služavka gledaše sva snebivena u bliedo lice svoje gospodjice.

Digitized by Google

— Jesi l' čula? Skoči u jedan put Julka sa stolca i upre grozan pogled u služavku, koja je zaniemila, vidjev svoju gospodaricu, kako ju u svom životu još nije vidjela. Uvjeriv se, da je tu svaka rieč suvišna, pokupi se i kimajući glavom izadje iz sobe.

Ostavši Julka sama u sobi pade na koljena pred slikom Bogorodice. Uzdigav k njoj grčevito sklopljene ruke gledaše niemo u lice materi božje milosti, da izprosi milost sebi stradajućoj. „Spasi me!" bijaše sve, što je izustiti mogla, al suze, koje sada navrieše djevojci na oči, moljahu se Bogorodici ljepše i rječitije, nego s najkićenijih rieči nanizana pobožna velepiesan.

Od toga časa otvori se djevojci crn vidik u budućnost. Nu ona je svoju brigu, svoju tugu i strah pred svakim tajila. Ni istomu Janku nekaza ništa o svem, što se je sbilo, a služavka, poslije onoga, što je vidjela, nije imala srdca, da ikomu šta pripovieda o toj čudnovatoj sgodi.

Grof Locatelli žurio se medjutim k svojoj meti. Njekoliko dana za ovim dogodjajem pohodi on opet kapitana. Imao je na sebi svečano vojničko odielo, a po tom se je moglo vidjeti, da je nješto vanredna, što ga je danas u ovaj dom dovelo.

Našav se u sobi sam s kapitanom priedje odmah na stvar, radi koje je došao: — Vas će, gospodine kapitane, — poče govoriti grof ljubko, nu ozbiljno, — iznenaditi možda uzrok moga današnjega posjeta. Stvar je, doduše, velika domašaja, nu moram reći, da sam, koliko se tiče moje osobe, sve dobro promislio . . . Ja sam došao, kapitane, da izprosim u Vas ruku Vaše kćeri! . . .

Kapitan je pozorno slušao, što nadporučnik govori, a čuvši posljednje rieči, opazilo se je na njegovu inače mirnu licu, da je doista iznenadjen. Na takova šta nije dosele pomišljao. Kapitan se, medjutim, brzo sabra, i ustav sa stolice, pruži prijazno grofu ruku i progovori

Digitized by Google

glasom, na kojem se je dao opaziti trag nutarnje uzbudjenosti.

— Grof Gjuro Locatelli, sin moga dobroga prijatelja, prosi moju kćer! . . . To je svakako čast po moju kuću i moje diete . . . čast tako velika, da o njoj nisam ni snivao! . . . Priznajem, da ste me iznenadili, dobri moj grofe! . . . Za to nezamjerite, ako Vam na Vaše pitanje odmah neodgovorim . . . Strpite se još osam dana, dotle ću se zrelo razmisliti, a onda dodjite po odgovor!

Grof bijaše i tim zadovoljan. Po riečih, što ih je čuo iz kapitanovih usta, sudio je, da će se za osam dana riešiti njegova sudbina onako, kako je sam želio.

Kapitan, izprativ nadporučnika niz stepenice u dvorište, oprosti se s njim ljubezno i vrativ se gore nadje na triemu Julku s Jankom.

— Za što je danas nadporučnik u paradi? Upita Janko, kojemu se je na licu vidjelo, da nješto sluti.

— Važna sgoda! Odgovori kapitan, gladeć si vedrim licem brke.

— Kakva to sgoda može biti? Pripita opet Julka.

— Ništa, ništa! Odvrati kapitan, — ogledaj se za ružmarinom! I to rekav podje smiešeći se u sobu, ostaviv na triemu ono dvoje mladi, koji se na njegove posljednje rieči sgledaše poput nesretnika, kojim je pročitana samrtna osuda.

VI.

Kapitan uze ozbiljno razmišljati o nenadanom tom uprosu. Mladić bijaše liep i otmen; nema sumnje, da će se djevojci svidjeti. Uz to je carski častnik i velikaš rodom. Ovo posljednje imalo je za kapitana osobit čar. Velikaš u ono doba mogao je sve postići, uzpeti se do najviših časti i dostojanstva. Starac je doduše slutio, da mladi grof neima nikakova imetka, al za to je u njega

Digitized by Google

dosta blaga, koje će ostaviti svojoj jedinici. Budu li pametni, moći će do smrti svoje baš gospodski živjeti, pa i svojim potomkom dosta namrieti. Pa onda, mišljaše kapitan, komu da dadem svoju kćer, ako ne častniku, čovjeku moga stališa? Kakav zanatlija ili trgovac neće se ni ufati, da ju zaprosi, a drugog ovdje i nema. Čim je dakle dalje mislio o toj stvari, sve mu se je više svidjao upros nadporučnika Locatellia. Drugi dan, pošto je svoju odluku dobro i prosnio, obuče se i ode u grad k zapovjedniku posade na divane. Kapitan mu povjeri iskreno čitavu stvar i umoli ga, da mu po duši kaže, što misli o njegovu proscu, da li je valjan čovjek i da li je vriedan njegove kćeri.

Zapovjednik sleže ramenima i osmjehnu se kao preko volje:

— Da li je valjan čovjek? . . . Na to je težko odgovoriti . . . On je, kao i svi drugi mladi častnici . . . Srčan vojnik, al lakouman i neobuzdan . . . Ljubovanje i karte: to mu je najmilija zabava . . . Nu takovi smo svi bili; al i to će s vremenom proći . . . Samo na jednu stvar moram Vas upozoriti: mladi taj čovjek silno je zadužen, a nema nikakova imetka . . . Više tisuća forinti duguje na kartah, i to najviše svojim drugovom častnikom? . . .

— Znam već, prihvati kapitan, — to bi trebalo sve poplaćati prije vjenčanja . . . .

— To bih Vam svjetovao, jer inače nema mu obstanka u našoj pukovniji. Reče zapovjednik. — Više Vam o mladom grofu neznam ništa kazati.

Kapitan se zahvali zapovjedniku i vrati se kući. To, što je čuo od zapovjednika, nije ga moglo razveseliti. Zaokupile ga kojekakove misli. Istina, grof je još mlad, lakouman, al tko će jamčiti, da će poslije ženitbe biti drugačiji . . . Može se dogoditi, da uzdajuć se u bogata tasta počme još lakoumnije živjeti . . . Mogao

*

Digitized by Google

bi razsuti sav imetak . . . a što onda sirota Julka? Nesretan on, nesretna ona . . . A najviše su ga smetali dugovi grofovi. Tko zna, neprosi li on Julku samo za to, da se rieši nesnosnih dugova . . . Ona da bude žrtvom njegove lakoumnosti . . . bi li otčinski bilo od njega, da to dopusti? . . . U drugu ruku tješio se opet kapitan, da je grof mlad čovjek, pa da i njegovi drugovi nisu bolji od njega. I zapovjednik je eno rekao, da smo svi takovi bili . . . Dat ću mu dobar nauk, mudro ću ga svjetovati, pa će ga valjda proći mladenačko ludovanje . . . Pa onda imetak je u mojoj ruci . . . Koliko budu trebali za moga života, dobit će od mene, a poslije moje smrti osigurat ću obaška za Julku toliko, da neće stradati . . .

U ovakovih mislih kolebao se kapitan više danâ sad na ovu sad onu stranu, nemogav stvoriti stalne odluke. Nije ipak šala odlučiti o sudbini jedinoga djeteta, koje ti je najmiliji stvor pod nebom . . . U težkoj neprilici već je njekoliko puta htio zovnut Julku, da čuje, što ona misli o toj stvari, al se je opet predomislio. Ta, gdje je još otac pitao kćer, kad se je radilo o njezinoj udaji? Što je otac odabrao i uglavio, to je i kćeri moralo pravo da bude. Kamo bi to dovelo, da se cure po svojoj volji, kako im šapće ludo srdce, udaju! Stari, izkusni roditelji umiju to bolje upriličiti. Tako se je u ono vrieme postupalo, kad se je radilo o braku. Sirota Julka i Janko slutili su, o čem kapitan neprestano mozga i razmišlja, pa su u najvećoj tjeskobi očekivali osudni čas, koji će imati da rieši sudbinu njihova života. Bijahu to za njih paklene i neizkazane muke! Tajna njihove ljubavi pokaza se tek sada kobnom po njih oboje. Nisu se ufali, da u ikoga potraže savjeta i pomoći: pogibelj primicala se sve bliže poput grdne sablasti, a oni joj se nemogu ukloniti s puta.

Digitized by Google

Došlo je već i predvečerje prije osmoga, osudnoga dana, kada je kapitan imao da kaže svoju odluku grofu. Razmisliv sve dobro, rieši se napokon, da će odbiti prosca. Strah, da bi mu diete moglo postati nesretnim uz razuzdana velikaša, a još više sumnja, da se grof po njegovoj kćeri želi samo dočepati njegova blaga, odlučiše proti grofu. Ta se odluka nije imala više mienjati, i kapitan je prestao razmišljati o stvari, koja ga je punih sedam dana i noći mučila. Radi budućnosti Julkine tješio se je starac tim, da ima dosta vriednih domaćih častnika, koji će sretni biti, ako dobiju liepu njegovu jedinicu, i s njom velikaški miraz. A umre li on prije nego mu se kći udade, eno mu žive sestre u Pečuhu. Julka neka se k njoj preseli, a u Pečuhu ima djerzova na svaki prst po deset; nije se bojati, da bi tamo liepa i bogata djevojka zasidjela.

Njekako prije „Zdrave Marije“, kad se je suton počeo hvatati, unidje u sobu, gdje je sjedio kapitan s kćerju i nećakom svojim, pandur Mića i predade jedno pismo kapitanu. Ovaj pogledav naslov, prepozna namah rukopis svoje sestre.

— Pismo od sestre Franke! Reče kapitan veselim licem razkidajuć pečat od omota. Da je u taj čas starac pogledao Julku i Janka, bio bi opazio, kako su se u isti čas plaho, skoro očajano sgledali i probliedili poput duvara. Nema sumnje, taj list odkrit će Jankovu pustolovinu. Ujak će saznati, da mu je nećak prevario svoju mater i mjesto u Budim, krenuo u Požegu, o čem mu mati i nesanja. Težka li pokora, što će sad da bude!

Dok je kapitan kod prozora čitao pismo, Julka i Janko pazili su puni straha na izraz njegova lica, koje se je već kod prvih redaka mrgoditi počelo. Časkom prestao bi starac čitati, pa dignuv oči s lista izrazom čudjenja i ukora pogledao bi Janka, koji od smetnje i zabune nije znao, kamo bi s očima. Te muke potrajaše

Digitized by Google

njekoliko časaka. Kapitan pročitav pismo metnu ga na stol i stade pred Janka.

— Što da mislim o tebi, sinko? Progovori starac strogim, ukoravajućim glasom. — Iz toga pisma vidim, da uboga tvoja mati ni nezna, da si ovamo krenuo. Ti si joj obećao, da ideš u Budim, a Budima nisi ni vidio. Tužna mati tvoja pogiba od tuge i brige za tobom, a ti mirno ovdje boraviš. Što će to da znači?

Janko je sav drhtao od duševne uzbudjenosti.

— Oprosti, ujo!... oprosti mi nesretniku! Zavapi u jedan put mladić, baciv se na koljena pred kapitanom.

— Ti nesretan?... kako?...

— Ja ljubim Julku.. promuca poluglasno mladić..

Kapitan, kad je čuo te rieči, bijaše kao da ga je grom iz vedra neba ošinuo. Rieč ga izdala, a misao obumrla u njem. Niemo pogledao Julku, koja je jecajući pregačom zastrla suzno svoje lice. Bijaše mu na srdcu neizkazano težko. Bol, uvriedjen ponos, jarost zakipi u isti čas u duši njegovoj. Bio je blied u licu, kao da je iz groba ustao, a noge mu stadoše poklecavati. Dovuče se do stolice, na koju težko uzdahnuv sjede.

— Pa to sam ja morao doživjeti pod kraj moga života! Progovori starac bolnim glasom. — Takav rug i sramotu!... Došao si pod pošteni moj krov, krijuć preda mnom grešnu svoju ljubav. Al sada je tomu kraj!... Ovu večer još selit ćeš iz moje kuće tamo u kapitaniju, a prvom dobrom prilikom odpravit ću te kući k materi.

Sad se okrenu kapitan k Julki.

— A ti nevriednice, ti dobro razumij, što ću ti sada reći. Od sutra si vjerenica, a grof Locatelli tvoj je vjerenik. Za dva mjeseca bit ćeš njegovom ženom!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Još iste večeri preseliše Janka u kapitaniju. Ta stvar nije nikako išla u glavu Mići panduru, koji je odmah

Digitized by Google

pomislio, da u jednoj kući nemogu biti dva gospodara! Al tako je zapovjedio gospodin kapitan, tu, dakle, valja dušu u se i — šutiti.

Drugi dan prije podne dodje grof Locatelli do kapitana, a ovaj ga ogrli i pozdravi kao — svoga zeta.

Tako je moralo da bude.

Istoga dana u večer bijaše vrlo bučno i veselo u krčmi pod gradom kod Trude. Malo ne svi častnici posade bijahu na okupu u svojoj sobi, kao da se slavi osobita njeka sgoda. I bilo je tako. To družtvo slavilo je zaruke svoga druga nadporučnika grofa Locatelli-a s liepom jedinicom požežkoga kapitana. Bilo ih je dosta, koji su grofu zavidjali nenadanu sreću, kajući se u sebi, da nisu prije učinili ono, što je njemu sada tako liepo za rukom pošlo. Nu kasno je kajati se poslije smrti i umovati, kad te je već njetko drugi nadmudrio. Gospoda častnici bijahu u ostalom baš široke volje, a osobito s njimi sjedeći major, koji je sada imao sigurnu nadu, da će mu grof svoj dug doskora namiriti.

U prednjoj sobi sjedio je uz majoliku Garevice tiho i mirno jedan jedini gost, slušajuć razgovor i buku častnika. Gost taj bijaše naš znanac, jezgraš Roko Katanić. Sumorne duše, kao vazda, sa nesretne svoje ljubavi, više puta bi se uvratio u krčmu k veseloj Trudi, gdje je žarkom kapljom crne Garevice razbijao tugu srdca svoga. I danas je bio baš težko žalostan i potražio utješicu pod Trudinim krovom. Nije on tu nikomu bio na putu, jer bi navadno stisnuo se u kut, zapušio na svoj čibuk i doskora se obavio tako gustim dimom, da ga je težko bilo opaziti u tom mirisavom oblaku. Tako je i večeras naš jezgraš stisnuo se u kut i mislio o nesretnoj svojoj sudbini. U tih mislih često bi se sreo s čovjekom, koga je iz dna duše mrzio. Ta ličnost bijaše grof Locatelli, onaj sretnik, komu je Stana poklonila svoje srdce, svoju ljubav, i još više od toga — al nedirajmo u to! Ovda

Digitized by Google

onda čuo bi Roko, kako u drugoj sobi uz zaglušujuću zveku majolika kliču: vivat Locatelli, vivat Julia! Kao dobar latinac znao je doduše, što znače ove rieči, ali pravi njihov smisao nije nikako mogao da pogodi. To ga je već počelo ljutiti, i kad ga je ljubopitnost počela ljudski mučiti, zapita ponizno krčmaricu, što znači ta česta, bučna zdravica, koju je ove večeri toliko puta već čuo?

— Vi neznate, a to već svi vrebci na krovovih pjevaju! Naruga se Truda jezgrašu. — Ta zdravica, dragi moj, hoće reći, da se je danas grof Locatelli zaručio s Julkom kapitanovom

Rekavši to krčmarica s velikim patosom zablenutomu jezgrašu, odskakuta opet u sobu medju častnike. Oko jezgraša stala se sva soba vrtiti. Poče rukama mahati, da raztjera dim oko sebe i da pravo vidi, gdje je. Sad bi sjeo, sad opet ustao. Pograbio bi svaki čas majoliku, da pije i opet ju pustio na stol. Zaboravio je i na samo pušenje, i neznajuć sam, što radi, lupnu od jedan put lulom o petu svoje čizme i iztrese na zemlju čitavu hrpicu friško zapaljena duhana. Čuvstvo neobuzdane ogorčenosti i osvete stade se radjati u njegovu srdcu. Ha! mrmljaše gnjevno preda se Roko — ta hulja uzima drugu, a sirota Stana ostat će sramotna do groba! Ne, to nesmije biti!

Htio je već da plati i da ravno pohita k Stani, kad al u sobu unidje dosele ovdje nevidjen gost, mlad gospodičić, ponosita, fina lica. O bedri visjela mu je svietla sabljica, a za pasom bijaše zataknut srebrom okovan samokres. Pridošlica nebijaše drugi, nego Janko. Lupiv kalpakom o stol onako po juratski, zatraži glasno vina i pogledav najprije gordim pogledom u kutu sjedećega jezgraša, uze stolicu i sjede do njega. Naš Roko, vidjev pred sobom goropadno mlado momče, postade nekako krotčiji i na čas zaboravi svoju nevolju. U to do-

Digitized by Google

nese Truda gostu majoliku vina. Nezasitna Sirena pogleda sa strane izkusnim svojim okom liepa gospodičića i pomisli odmah, kako bi to momče bila krasna lovina u njezinoj mreži. Nu za čas prodjoše ju puste želje, jer dok je stojeć tik Janka tako u sebi mislila, obazre se ovaj na nju i promjeri ju od glave do pete tako ledenim pogledom, da su se ljubožednoj krčmarici u tren sve njezine vruće želje na dnu srdca smrzle i ona brzo zamakla u drugu sobu.

Janko potegnu sada ljudski iz majolike, potegnu i drugi i treći put, pa onda udari praznom posudom o stol. Naruči opet vina. Činilo se, kao da je baš nakanio ljudski razigrati se vinskim sokom. Jezgraš gledaše njekako čudnim okom pridošlicu, koji mu se činjaše kao njeka zagonetka. Dosele ga nije nikada još vidio. Mora da je stranac! Odluči u sebi čekati, da mladi gospodičić zametne s njim razgovor. Tako će bar saznati, tko je i odkuda je. To se doskora i dogodi.

Vika i buka častnika, što su sjedili polag u sobi, rasla je svakim časom sve to više. Jedan častnik izreče u toj halabuci kratku zdravicu krčmarici Trudi. Sva sreća, da je buka i žamor gostiju bio tako silan, da se nije mogla daleko čuti ta zdravica; nu morala je biti jako paprena, jer je urodila silnim smiehom i hohotanjem častnika, osobito kad je Truda pristupila grofu, zagrlila ga i dala mu opraštajni, zadnji cjelov. Janka kano da je smetala ta biesna radovanka Martove čeljadi, jer je kod svake veće buke ili smieha bacao ljutite poglede na goste u drugoj sobi. Nu ovi su imali sada prečega posla, nego da to na um uzmu.

— Kakva je to radovanka? Zapita od jedan put Janko jezgraša, koji je taj upit jedva dočekao.

— Slave zaruke jednoga svoga druga! Požuri se jezgraš s odgovorom. — Poznate li grofa Gjuru Locatellia?

— Dà, ponješto!

Digitized by Google

— Eto, taj Vam je izprosio Julku kapitanovu. I nju poznate?

— Poznam! . . . . Potvrdi kratko Janko i odmah za tim pripita jezgraša: — A što sudi sviet o toj ženitbi, što sudi o grofu?

— Hm, sviet . . . što zna sviet? Govoraše jezgraš. . . . . Ljudi znadu da je častnik i grof, pa to im je dosta . . . al da ga sviet pozna onako, kao što ga poznam ja . . . To Vam je velika hulja, mladi moj gospodine!

— Ti mi iz duše govoriš! . . . Reče s najživljim interesom Janko. Kad sam ga prvi put vidio, već mi se nije svidio.

— To je zlotvor i nitkov! Ja Vam to velim! Uvjeravaše jezgraš i prikuči se sa svojom stolicom bliže Janku. — Znate li Vi, da je taj čovjek zaveo liepu, čestitu djevojku, osramotio ju za čitav život, a sada, umjesto da popravi svoj grieh, uzima drugu . . .

— Je li moguće? . . . A zna li sviet za to?

— Nitko osim mene, a i ja sam slučajno doznao tajnu. Odgovori jezgraš. — Vi me valjda nećete izdati.

— Valja ti znati, prijatelju, da sam plemić, stare loze plemić! Meni možeš sve povjeriti. Reče ponosito Janko.

— Čujte dakle dalje. Tu istu djevojku ljubljaše čestit mladić i htio ju oženiti, al ona ga odbi. Za što? . . . To je njezina stvar. Malo za tim upozna ju mladi grof i zavede ju.

— A tko je ta djevojka? Upita Janko.

— Toga Vam nemogu kazati; nu ovo, što Vam sada rekoh, sveta je istina. Reče potiho jezgraš metnuv ruku na prsa.

U taj čas nasta velika tišina polag u sobi. Ustao je siedi major sa stolice, da izusti njeku zdravicu. S malo riečî, ali gromovitim glasom, kao da zapovieda frontom,

Digitized by Google

nazdravi vjerenikom, želeć im svaku sreću a napose čestitaše nadporučniku na sretnu izboru. Svršujući kratki svoj govor diže visoko u zrak majoliku, kliknuv što ga je grlo nosilo: „vivat conte, vivat Julia“. To bijaše znak za dugotrajnu, urnebesnu viku: „vivat, vivat!“

Janku, koji je to slušao, zakipila žuč. Kao mamen pograbi svoj vrč i u čas stvorio se u častničkoj sobi, gdje se je vika upravo slegla bila.

— Vivat Julia! . . . . Povika sad iznenada Janko glasom, koji se je vas tresao od nutarnje uzbudjenosti. — Da živi poštena djevojka, — al pereat conte Locatelli! I to rekav lupi majolikom o zemlju, da se je na sto komada razletila.

— Što je to? To je nečuveno! Napolje s bezobraznikom! Uzvikaše se častnici, skočivši na noge.

— Potrpite se samo časak, gospodo! Prihvati mladić nedav se smesti od nastavše graje. — Vi ste carski oficiri, ljudi poštenja i časti. Nitko od vas, znam, nebi htio da pije u zdravlje nevriednika, a ja vam kažem, da ovaj tu čovjek — i tu upre prstom u grofa, koji je blied sjedio na svom mjestu — nema poštena obraza.

— To je previše! — Razjari se grof, skočiv na noge. — Vi, mladi grspodine, ako ste i sestrić moje vjerenice, nesmijete na taj račun ludovati! Sram Vas bilo!

— Ta pijan je! — Primietiše njekoji iz družtva. — Uklonite ga!

Janko, kao da nije ni čuo tih rieči, produži još jačim glasom!

— Dá, ja Vam i opet kažem, da ovaj ovdje nije poštena obraza. Da je pošten čovjek, oženio bi djevojku, koju je zaveo, osramotio. Što kažete na to, gospodine grofe?

U isti čas otvoriše se vrata u prvoj sobi, vodeća na ulicu, i djak jezgraš izpade na polje, kao da ga je tko iz puške izbacio.

Digitized by Google

— Vi ste pijani! Reče grof Locatelli na silu se smiešeć.

— A Vi ste hulja! . . . . Riknu mladić, zaprietiv grofu piesnicom.

— Bacimo ga napolje! . . . Taj deran da nas smeta u našem veselju! Viknuše u jedan glas častnici i stadoše se potiskavati do Janka.

— Nezaboravite, gospodo, zagrmi mladić, — da sam plemić! Ako sam koga uvriedio, ja za to odgovaram. Stanujem za sada u kapitaniji; ako misli grof Locatelli, čovjek bez poštenja, da sam mu krivo učinio, neka me sutra potraži.

Častnici zastadoše čas i pogledaše svoga najstarijega u družtvu poglavara, što će on na to reći. Major opaziv to, pristupi k Janku i potreptav ga po ramenu, reče mirno i dobrohotno:

— Tako će biti najbolje, ko što Vi želite, mladi gospodine! Gospodin nadporučnik zna, što mu je raditi, a ja Vam kao stariji čovjek svjetujem, da nas dulje nesmetate!

Janko se pokloni majoru i vrati se u prvu sobu, gdje baciv na stolac par srebrnjaka, izadje ponosnim korakom na ulicu. Sav je gorio, svaka žilica treptila je u njem. Dubokimi uzdasi poče udisati hladni, noćni zrak, što ga je povjetarce donosilo s visina, nanizanih oko grada. Malo po malo uze jenjati silna njegova uzbudjenost, srdce mu stade mirnije kucati, a razbor, taj nezvani sudija u svih odsudnih časovih ljudskoga života, zasjede opet na svoj priesto u glavi. Iduć ravno kući u novi svoj stan mrmljaše sam s sobom kao iza sna: Prokleto vino, da me samo nije predaleko zavelo! . . . Tko zna, kakav je ono čovjek, od koga sam čuo sramotni porok grofov! . . . Prvi put sam ga tek vidio, pa sam mu toliko povjerovao! . . . Pa što za to? . . . Što je meni do života bez Julke . . . Ta ja to hoću

Digitized by Google

. . . Pao ja, ili on, svejedno! . . . Ja sam ju izgubio, ali nećeš ju ni ti huljo grliti! . . . Nećeš!

Kao da ga je vjetar dopuhao nadje se Janko za čas pred vrati kapitanije. Kad čovjek ima burne misli, čini se kao da ga one poput vihra nose onamo, kamo je namjerio. Uslužni pandur otvori mladomu gospodinu vrata i zapita ga smierno na razstanku, da li njegova milost još šta želi?

— Krvi, krvi želim! Okrenu se Janko i iztrgnuv fenjer iz ruku pandurovih podje u gornji sprat kapitanije u svoju sobu.

Pandur Mića prekrsti se do tri puta i brže bolje zamače u svoju sobu, koju zamandali iz nutra, kako valja.

— Neka mi Bog prosti, govoraše pandur, spremajuć se u krevet, — al taj momak je vražjega soja! Da ga se samo što prije mentujemo!

Ta želja izpúnila se staromu panduru brže nego li se je i u snu nadati mogao.

Sutradan, odmah u jutro i prije nego je kapitan Ivo Kovačević pošao u kapitaniju, pohodi ga grof Locatelli, njegov budući zet, sa još dvojicom častnikâ. Kapitan se začudi tomu posjetu, nu kad mu njegovi posjetnici izpripovjediše sinoćnju sgodu s Jankom, bijaše sav preneražen. Takova šta nije ipak očekivao od svoga nećaka, sve ako je i znao, da je žestoke, naprasite ćudi.

Grof Locatelli očitova kapitanu, da njegov nećak mora ili opozvati jučerašnju svoju uvredu pred svjedoci, ili se s njim pobiti.

Kapitan bijaše u nemaloj smetnji.

— Vragometan je dječko, taj moj nećak! Reče kapitan častnikom. — O kakvom opozovu nema ni govora, on je tako tvrde glave, da ni za sav sviet nebi toga učinio, sve ako i zna, da ima krivo. Nu vi sami rekoste, gospodo, da je momak bio pri vinu. Tko će, dakle, os-

Digitized by Google

biljno uzeti, što je u vinu govorio? U ostalom znam ja, odkud vjetar duva. Ja nevjerujem ni rieči od onoga, čim je pogrdio Vas, grofe! To Vam je najbolja zadovoljština. A što se tiče dvoboja, to je, gospodo, vrlo škakljiva stvar. Mladić još nije punoljetan, a dok je u mene, svoga ujaka, stoji pod mojom vlasti i mojom odgovornosti. Ja nemogu uzeti na svoju dušu težku odgovornost, ako bi moj nećak u dvoboju poginuo. Njegova uboga majka klela bi me i u grobu, da joj nisam umio sačuvati jedinca, stup starosti njezine. Pa onda, grofe Locatelli, sudite sami, bi li u tom slučaju mogli Vi biti mojim zetom? Biste li mogli tražiti, da Vam bude ženom djevojka, kojoj ste brata umorili? Ne, to neide, gospodo! Nego ja ću Vam nješto pametnijega predložiti; u svakoj sgodi dobro je poslušati savjet starijega. Ono, što je moj nećak u krčmi govorio, uzmite, da je vino govorilo iz njega, a ne njegovo uvjerenje, a da bude ipak kažnjen za svoje nepristojno ponašanje; ja ću ga još danas pod sigurnom pratnjom dati odpraviti kući u Pečuh. Jeste li tim zadovoljni, gospodo?

Častnici svjedoci uvidješe, da je to i sbilja najpametnije, što se je ovdje dalo učiniti. Osobito se je taj predlog svidjao grofu Locatelli-u, jer inače moglo bi se dogoditi, da od njegove ženitbe, s kojom je spajao tolike nade, ništa nebude.

— Kad gospodin kapitan ništa nedrži do klevete, kojom sam sinoć pogrdjen, — reče grof Locatelli, — onda je to meni najveća zadovoljština. Ja se zadovoljavam tim.

— Ništa, nevjerujem ni rieči od svega! Potvrdi kapitan. — Kažem vam, gospodo, mladić je mahnit, goropadan, a bio je pri vinu — to vam je sve!

Častnici svjedoci preporuče se kapitanu, koji reče grofu, da kratak čas kod njega ostane. Kapitan umoli budućeg zeta, da napiše tri pisma na kapitane u Sibinju, Djakovu i Osieku, u kojih ih on prosi, da njegovu ne-

Digitized by Google

ćaku, pošto nisu putnici sigurni od razbojnika i druge klateži, dadu sigurnu pratnju na putu do Pečuha, gdje će ga imati predati njegovoj majci. Kad su bila pisma gotova, ode kapitan u kapitaniju i uzpe se u gornji sprat u Jankovu sobu.

Mladić je zamišljen sjedio za stolom, razmišljajuć o burnoj jučerašnjoj sgodi, kad je kapitan k njemu unišao. Čuvši korake u triemu, pomisli u prvi mah, da je grof Locatelli i već je počelo kipjeti u njegovoj krvi; nu mjesto grofa unidje na njegovo čudo gospodin kapitan, stroga namrgodjena lica.

— Spremaj se na put! Zagrmi kapitan Janku, koji je preneražen pred njim stajao. Za pol sata da si gotov! Netrebam ti valjda spomenuti sramotu, koju si mi sinoć u krčmi učinio. Za te već nema obstanka ovdje. Evo ti na put. To rekav kapitan, baci na stol kesu s novci i podje. Na vratih se okrene i reče strogim glasom: — Na putu da mi se pametno vladaš, jer, budeš li ludovao bit ćeš sapet u gvoždje! Izustiv to, uhvati za kvaku, a Janko u zadnji čas priskoči, te poljubi ruku ujaku, što mu ovaj preko volje dopusti. Nu osjetiv na ruci toplu suzu, razžali se starac i muklim glasom, koji njekako opominje na zadušen plač, izmuca: Pozdravi mater! pa izadje brzo iz sobe.

Janko bijaše sav poražen ujakovom odlukom, premda je uvidjao, da ujak neima baš krivo. Al otići tako na vrat, na nos, niti je vidjeti, niti joj nekazati s Bogom, možda za uviek s Bogom — — toga nije mogao pregorjeti, to ga je peklo još više od sramote, da ga gone iz rodbinske kuće. Al što hasni i bol i pečal? Za pol ure valja krenuti; tako je zapovjedio ujak. U to začu, kako mu u dvorištu zahrza njegov dorat, kao da ga opominje, neka se žuri. Pogleda na prozor, a njegov dore već osedlan, i vodaju ga po dvorištu. Janku brže zakuca srdce, a niz lice mu potekoše suze! Eh, baš sam

Digitized by Google

nesretan! — uzdahnu mladić i stade žurno spremati ono malo stvari, što ih je sa sobom imao. Bio je gotov baš kad je pandur Mića pokucao na vratih i u podpunom munduru unišao u sobu.

— Hoćemo li, gospodine?

— Ja sam gotov!

Pandur uze sada kimati glavom: — Aj, aj mladi gospodine, što Vam naspjelo, da nas tako brzo ostavljate? Hvala Bogu, nitko Vas odovud netjera, mogli ste liepo ostati kod nas do godine! — Valja reći, da bi takav govor mogao iz kože iztjerati čovjeka, koji zna, da putuje proti svojoj volji. I Janko bio bi volio pandura Miću ljudski pljusnuti po zubih, nego mu prijaznim glasom odgovoriti:

— Ej šta ćemo, sad nije drugačije, moram se vratiti k materi. Ako Bog da, vidjet ćemo se doskora!

Dolje u dvorištu bijaše sve spremno za put. Kad je Janko zajašio svoga dorata ,i pandur Mića uzverao se na svoga kulaša, posjeda deset momaka narodne vojske u kola ordinacije i mala povorka krenu iz kapitanije.

Nebijaše nigdje nikoga, koji bi putniku bar i sretan put zaželio. Ej, pa da to neboli! Janko razjadan podbode svoje vatreno konjče i pojuri skokom kroz gradske ulice, da ga je jedva pandur na kulašu i ordinacija na kolih dostizala.

Treći dan vrati se pratnja kući i pandur Mića javi gospodinu kapitanu, da je mladog gospodina živa i zdrava predao sibinjskomu kapitanu.

VII.

Dva tri dana po odlazku Jankovu pročulo se u gradu, da je kapitan Ivan Kovačević odpravio natrag u Pečuh rodjenoga svoga nećaka, jer je ovaj u krčmi ružno pogrdio grofa Locatelli-a, budućega njegova zeta. Tajnu ovu proniela je po varošu Marica, služavka kapitanova

Digitized by Google

koja je u drugoj sobi slušala, dok je o nemiloj onoj sgodi razpravljao grof Locatelli s kapitanom. Pa da ona tu tajnu za se zadrži! Ta jezik bi joj od muke usahnuo. Još isti dan izbrblja ona sve, što je znala, najprije njekim susjedam, onda znancem svojim u crkvi, a kašnje pripoviedaše čitavu sgodu i na pijaci svakomu, koji je htio da sluša. Suvišno bi bilo spomenuti, da je tu tajnu Julka prva od nje doznala.

Čuvši djak jezgraš, da je odpravljen iz grada nećak kapitanov, dakle isti onaj gospodičić, koji je u krčmi kod Trude s njim pio i grofa Locatelli-a onako svojski izgrdio, bijaše sav blažen. Sada je bio siguran, da se neće dalje za tu stvar pitati, niti će itko ikada saznati, od koga je nećak kapitanov saznao tu tajnu, koja je sramotila obraz grofov. Ubogi jezgraš tako se je bojao, da mu nedodju u trag, da par dana nije nikud iz kuće izlazio, a Bog sačuvaj, da bi mu i samo na pamet palo, zaviriti u krčmu pod bedemom.

Kraj svega toga straha, što ga je jezgraš pretrpio, imao je on neodoljivu volju, da se osveti grofu. Ništa mu nebi milije bilo, nego da kako razvrgne zasnovanu ženitbu medju njim i kapitanovom kćerju. Dan i noć mislio je o tom i napokon, kad je sve dobro promislio i držao, da mu osnova valja, odluči potražiti Stanu. Pod večer toplog proljetnog dana odšulja se Roko Katanić do izvora blizu Fatimine kuće. Tu sjede, znajuć, da će Stana prije ili kasnije onamo po vodu doći. Tako je bilo. Nije čekao ni pol ure i vidje Stanu, gdje s bukarom u ruci dolazi po vodu. Uboga djevojka, kako joj je lice sumorno, a tužan pogled, koji je njekoč sjao ponosom i dragošću djevojačke duše. Odkada se je iz Bosne vratila, nije Roko s njom ni jedan put još govorio, osim što ju je na susretu prijazno pozdravio, a ona mu zahvalno odzdravila. Težko mu je bilo, da zametne s njom razgovor, jer ju je žalio, od sve duše žalio, a znao je mnogo,

Digitized by Google

mnogo toga, na što bi možda u razgovoru došli i što bi njoj bilo vrlo nemilo čuti iz tudjih usta. Nu sada su stvari okrenule tako, da se je u tu njezinu tajnu moralo dirnuti.

— Što radiš tu, Roko? Upita djevojka jezgraša.

— Čekam tebe.

— Imaš li mi što kazati?

— Vrlo važnih stvari. Grof Locatelli je ovdje.

Stana se trže i rumen joj preleti licem.

— Odavna?

— Mjesec, dva. Nu čuj dalje! On se ženi . . .

— Gjuro se ženi? . . Izmuca Stana, probliedivši u čas kao krpa.

— Zna to već ciela varoš . . . nije nikakova tajna . . .

— Nemuči me . . . koju uzima? . . .

— Julku kapitanovu.

Stana zamuknu. Na licu joj se vidjelo, kako ju je prenerazila ta viest. Doskora prevlada njeki muževni, odvažni izraz u njezinu sumornu licu.

— To neće, to nesmije biti! Reče odlučno djevojka.

— Kako to? Zapita lukavo Roko, čineć se nevješt u stvari, koja mu bijaše posve dobro poznata.

— Jer on je prisegao, da će mene uzeti! Odgovori Stana bez okolišanja.

— Znam to! Reče djak načinom, da se je moglo vidjeti, kako ta tajna nije nikakova novost za njega. Stana se lecnu.

— Odkuda ti to znaš? Zapita izvjedljivo i s njekom bojazni Roku.

— Onu zadnju večer, kad se je praštao s tobom, slušao sam s bliza vaš razgovor . . . Čuo sam, kako ti se je kleo, čuo sam tvoje molbe, tvoj plač . . . ja znam sve . . . on te je zaveo! Dometnu iz tiha Roko.

— Sveti Bože! Jauknu djevojka. — Smiluj se, ne-, govori o tom!

Digitized by Google

Mladiću se razžali, gledajuć bol i suze nesretne djevojke. Sada mu bijaše žao, da je to spomenuo. Uhvativ Stanu za ruku reče joj ganutim, blagim glasom:

— Umiri se! To znam samo ja i nitko drugi. Od mene neće nitko ni rieči saznati.

— Roko! Reče u jedan put Stana, kao da se je nječemu dosjetila, — ja moram da govorim s njime. Još večeras želila bih s njim da budem.

— To je laka stvar. Čim se smrači, on će kao svaku noć u krčmu pod gradom. Pričekajmo ga!

— Ti ćeš sa mnom?

— Drage volje.

Kada je odzvonila „zdrava Marija“ i sumrak se stao hvatati, podju oboje u varoš. Ulice bijahu već puste i kao izumrle. Sviet je bio već pošao na počinak, jer u malih gradovih strogo se drže pravila: rano legat, rano ustajati. Nisu se ni sa živom dušom sreli, iduć do Trudine krčme. Tu se zaklone za kestene, što bijahu tik kuće zasadjeni, i uzmu čekati. Častnici su, koji pojedince, koji u družtvu dolazili i zamicali u krčmu. Bilo bi nesgodno, ako bi grof došao u družtvu s drugimi. U tom slučaju dogovoriše se, da će ga dati zovnuti iz krčme. Čekali su čitavu jednu uru, dok opaziše, da grof ide. Dolazio je žurnim korakom, zviždukajuć po običaju njekakovu pjesmicu. Stani stade srdce žešće kucati. Izadje iza zaklona i pošavši u susret dolazećemu, stade mu na put.

Grof popostade časak i upre oči u djevojku. Prepoznao ju je. U prvi čas bijaše vrlo smeten, nu brzo se sabra, te posve nedužnim licem, gotovo smješljivo, kao da neosjeća ni najmanjega grieha na duši, progovori:

— Ti si to, Stano? Što tražiš tu?

— Tebe tražim! Odgovori Stana glasom, koji se tresao od unutarnje uzbudjenosti.

— No, pa evo me! Što mi imaš kazati?

*

Digitized by Google

— Ti se ženiš?

Mislim, da je već vrieme.

— Nevriedniče! Planu djevojka — a tvoje kletve, tvoje obećanje? — —

Grof se nasmija.

— Prodji me se, molim te, to je bila šala.

— Šala, veliš — šala? . . . Moja sramota! . . . Izmuca djevojka i zalomi rukama nad glavom.

— Neluduj, Boga ti, — produži grof — kako si mogla misliti, da ću te ja oženiti? . . . Trebaš li novaca? . . .

— Oh, ti gnjuse! Vrisnu Stana i oštar kindžal zablisnu u njezinoj ruci.

Grof uzmakne korak i pograbi za mač. U isti tren priskoči jezgraš i uhvativ Stanu za ruku, trže ju k sebi.

— Ajdemo, za Boga! Što si nakanila! I silom odvuče s sobom pomahnitalu djevojku.

Grof ostade njeko vrieme stojeć na istom mjestu i gledaše za Stanom, s kojom je njezin pratilac žurno silio napried. Kad su mu izčeznuli izpred očiju, nasmija se pakostnim smiehom i požuri se u krčmu.

Doprativ jezgraš Stanu do njezine kuće, uze ju svojski miriti i tješiti.

— Izbij si ga iz srdca i pameti. Zar je vriedan takav čovjek, da radi njega gineš i veneš?

— Oh, ja mu se moram osvetiti . . . ja ću mu se ljuto osvetiti . . .

— Da, da! . . Al samo kako? . . . Vidiš, ja sam već o tom mislio . . . Da nisam jezgraš, nebi nikada došao na tu misao . .

Jezgraš poče sada poluglasno govoriti Stani, koja je uzprkos svojoj, još uviek trajućoj uzbudjenosti pazljivo slušala svaku rieč iskrenoga prijatelja . . . Nećemo da prisluškujemo tudje tajne, nu sudeć po izrazu Stanina lica, njoj se svidjala jezgraševa osnova, jer mu je na

Digitized by Google

razstanku pružila ruku i porukovala se s njim načinom, po kom se je moglo vidjeti, da pristaje na ono, što joj je jezgraš svjetovao.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Duhovi su, slavan crkveni blagdan! Tri dana počivat će ruke radilice i slaviti veliku svetkovinu! A kako su krasno osvanuli! Sva priroda buji, cvjeta i titnja pod toplim, lipanjskim suncem, kojemu na bezkrajnjoj nebeskoj vedrini nesmeta ni najmanji oblačak. Ciela varoš ima svečano lice. Djevojke su već prije više dana kuće okrečile, a u samo predvečerje blagdana pomele prašne ulice, da bi sada iglu mogao naći na putu. U radionicah zanatlijskih vlada mir. Kazandžije i kovači neprave danas nikakove lupe u susjedstvu. Sve će da složno i dostojno proslavi duhovske dane. Sa sela grne sviet u varoš u svečanom ruhu. Mužkarcem se vidi, da su danas dobrahno vode trebali, dok su se ovako ljudski umili, jer im se ni u grad došavšim nisu do kraja osušili solufi i perčini. A kako su se tek ženske nagizdale! One udate, što po glupom običaju uvijaju bielom maramom glavu i lice, da im samo vidiš nos i oči, nemarimo ni gledati, ali tim radje napast ćemo oči na stasitih i jedrih sekah, koje nekriju svojih zdravih žarkastih obraza, niti zastiru liepu svoju kosu, koju su tako tanahno i ukusno splele, kao da su ih vile češljale. Svaka je odabrala najbolje svoje ruho: oplećke od fina ćenara i sitno nabrane skute s crvenimi i modrimi porubicami; preko grudi i ramena prebacile su svilne žute ili rumene marame, a u kosu zatakle smilja i kovilja. Na prsih nosi svaka mirisavi bosiljak, dušovolju djevojačku. Do grada išle su bose, podpasanih skuta, al prije nego će unići u varoš, obukoše biele čarape i žute papuče, a spustiše skute. Bogme će ih da gledaju u varošu! Bit će im, kao da kroz šibe lete. Eno na svakoj klupi u predgradju sjedi već po koji majstor, pušeć lulu, ili mlad kalfa, udarajuć u tam-

Digitized by Google

buru. Čekaju tu, dok će zvono župne crkve po drugi put zazvoniti, da onda pohitaju u crkvu. U baštah šeću za misu već spremne varoške djevojke i pjevajuć ljubovne pjesmice slažu u kitice karanfil, iskrice, vražje oko, sumbul i drugo ljetno cvieće, koje će skupa s patricami nositi u ruci, kad u crkvu podju. Danas će svaka gledati, da za dobe uhvati sgodno mjesto u crkvi, jer danas će župnik fra Andro Benačić prvi put od oltara naviestiti, da Julka kapitanova polazi za gospodina carskog nadporučnika Gjuru grofa Locatelli-a. Koja bi propustila da to čuje? Nije to samo štogod u maloj varošici!

Al obazrimo se malo dalje po varoši. Tamo izpod gradine šeću ili stoje u hrpah švabski vojnici i sbijaju puste šale. Njihov grohot čuje se na daleko i široko. Oni su poznati medju vojnici kao šaljivdžije, pa im taj pridjevak daje i narodna naša pjesma. Njekoliko seljaka stoji sa strane i kao od čuda bulje u vojnike. Kada čuju njihov grohot, počmu se i oni glasno smijati, kao da su najmljeni za to. Na čast im ta zabava!

Blizu gradine stoji gimnazija. Djaci dolaze sa svih strana i kupe se u hrpe pred sgradom. Svi su liepo, čisto odjeveni. Modre dolamice većinom su nove, a visoke korduvanske čizme lašte se, kao ogledalo. Stariji djaci: retori i poete stoje obaška i vrlo se dostojanstveno razgovaraju latinski o profesorih i eksamenu, a za promjenu o djevojkah i škutikah. Manja vižlad sakupila se oko piljarice Mande. Starija je ona tri puta od same gimnazije i što je god bilo djaka od godine 1724., kad je gimnazija sagradjena, do sada, svakoga je Manda poznavala u glavu. Pod njezinim šatorom ima svega, što samo može poželiti pusto djačko srdce. U zimi prodaje ona pečene turkinje, kokice od kukuruza i svake vrsti voće; u proljeće i ljeto peče za svoje mušterije lepinje i poslastice, okrugle gurabije i šećerne kolačiće. Kod Mande, ako je svetkovina kojega profesora patra Jezuite, naručuju zahvalni

Digitized by Google

djaci glasovitu „mutabene"-tortu, koju tada s velikom slavom predaju svetčaru. Za današnji svetčani dan pripravila je mudra piljarica svu silu gurabija i šećernih kolačića, a djačad ogleda sladku robu, cjenka se sve u šestnaest s bakom, prigovara i kupuje. Tomu pazaru učini kraj čiko kurator, koji je stao zvoniti zvoncem gimnazije, na što se djaci po razredih brzo povrstaju u dugu povorku, te žamoreći krenu na misu u susjednu crkvu sv. Lovre. Kod te crkve počimala je za onda gradska pijaca, što se danas zove trg svete Trojice. Od rana jutra drži se ovdje danas pazar. Tko je sa sela došao u varoš, ponio je štogod sobom na prodaju, da može za te novce kupiti u varošu što treba. Gradski zanatlije namjestili svoje šatre po sredini pijace. Na ovakav veliki blagdan dolazi svieta više nego obično u varoš; za to je danas svaki zanatlija iznio svoju robu na trg. Ćurčije i mutavdžije, opančari i remenari, sabovi i lončari, kulundžije i licitari i tko bi ih sve izbrojio te poštovane majstore, požurili se svaki sa svojom robom na pijac, da utrže čim više mogu. A sviet sa sela dopremio opet na trg, čega u varošu nema u izobilju. Seljakinje prodaju perad, jaja, sir, duhan, konoplju lan i sve, što kućanica na selu privrieditи umije, a mužkarci dovezli su janjad, dognali tustih godišnjakâ, gojne junadi i bušâ za teg i sada svaki gleda, kako će brže, al i bolje svoju robu prometnuti. Tu je vreva, stiska i vika, da sve zaglušuje. Sajmari se cjenkaju i pravdaju, janjci bleje, godišnjaci cvile i rokću, purani ćurliču, junad muče — — Bog nas čuvao takove simfonije!

Pustimo ljude kod posla, neka trguju, a mi krenimo u ulicu Vučijak, da zavirimo u crkvu sv. Filipa i Jakoba.

Crkva je sva dubkom puna, dà nagnjetena, tako da ih više ima, što oko crkve prisustvuju službi božjoj nego li u crkvi. Drži se velika pjevana misa, kako ju samo umije odpjevati gromkim svojim glasom župnik fra An-

Digitized by Google

drija. Na daleko iz crkve ori se njegov glas tako da svaki i izvan crkve može slediti tečaj službe božje. Pod misom pjevaju kosovići meštra Luke Klenića, dječaci iz početnih škola, što u polukrugu kleče oko oltara, derući se iz petnih žila u slavu božju!

Odmah iza toga polukruga školske djece stoji Stana. Nepomično gleda preda se i čini se, kao da niti vidi, niti čuje, što oko nje biva. Usta su joj niemo sklopljena, a oči mirno počivaju na jednom te istom mjestu. Sa strane, naslonivši se o crkveni duvar, uhvatio mjesto djak jezgraš. Kad i kad pogleda postrance Stanu i počme onda šaputati pjesmu: „veni sancte spiritus“, recitujuć na dušak njekoliko kitica.

Misa je svršena. Svećenik blagoslovio je svoje pobožne vjernike i sve ustaje na noge. Prije nego će otići od oltara okrenu se fra Andrija licem prama puku i razmota list papira. Nastade tišina u svoj crkvi; iste stare bake prestadoše kašljucati. Na to stade fra Andrija svetčanim glasom čitati s cedulje viest, da: „velemožni gospodin grof i carski nadporučnik Gjuro Locatelli i čestita djevojka Julka Kovačevićeva stupaju u brak i da se po pravilih sv. crkve navješćuju prvi put.“ U taj čas sgledaše se Stana i jezgraš, koji djevojci živo namigne. Stana odvažno stupi korak napried i glasno, da je svatko u crkvi mogao čuti, progovori:

— Ja prigovaram toj ženitbi!

Fra Andrija osupnu se. Odkada je župnikom, sigurno je hiljadu parova naviestio, ali još nije doživio slučaja, da bi tko bio javno prigovorio čijoj ženitbi. U crkvi nasta žamor od začudjenja i ljubopitnosti prisutnika. Ona prigovara tomu braku, a za što? Hoće li ju župnik upitati?

Bogme trebalo je dva, tri časa, dok se je čestiti fra Andrija sabrao, te mogao upitati Stanu, koja mu je odvažno u lice gledala:

Digitized by Google

— Za što prigovaraš?

— Jer je on, grof Gjuro Locatelli, prije meni prisegao, da će me oženiti! Reče istom odlučnošću Stana.

— Tebi je prisegao?... Zapita fra Andrija, snebivajuć se od čuda.

— Meni! Evo se kunem pred oltarom, da govorim istinu! Poviknu Stana, dignuv tri prsta u vis.

Žamor u crkvi bijaše sve to glasniji. Župnik fra Andrija smete se do kraja. Jedan od fratara, koji su mu dvorili kod mise, prišapnu mu nješto, na što fra Andrija reče djevojci, da dodje k njemu u župni stan.

Sviet malo po malo izprazni crkvu tako, da je u njoj samo još Stana ostala. Jedan od posljednjih otišao je iz crkve jezgraš, koji prolazeć mimo djevojke, reče joj poluglasno:

— Dobro si se držala... nedaj se smesti.

Kad se je sviet poslije duga stajanja i razpravljanja napokon razišao izpred crkve, podje Stana u župni dvor. Fra Andrija dočeka ju, lamajuć rukama:

— Što si učinila, nesretnice!

— Nebojte se, otče!... Ja sam istinu kazala... Al Vi neznate još cielu istinu.

— Govori, dakle!

Stana izpriča sada župniku sav svoj odnošaj s grofom, opisa mu njegovu lukavštinu, kojom je osvojio ludo njezino srdce i podlu varku, kako ju je zaveo i unesrećio. Djevojka je sve to tako vjerno i potanko pripoviedala, da je napokon fra Andrija bio uvjeren o istini njezina kazivanja. Čuvši sve, reče djevojci, neka ide mirno kući, a kad uztreba, da će ju on, njezin župnik, već zvati. Stana se vrati kući. Bilo joj je na srdcu lako, voljko. Onaj, koji ju je tako gadno prevario, koji se zlorado smije njezinoj sramoti i nesreći, osjetit će sada, što je osveta djevojačka. Ah, to joj godi! Idući kući opazila je doduše, kako ljudi iza nje šapću, kako se njeki

Digitized by Google

čude, njeki i smiju, nu sve to nije nju ništa smetalo. Izgubivši sreću, dobar glas — — ona je samo mislila na osvetu, i osveta bijaše jedina njezina misao, jedina želja i naslada.

Viest o nečuvenoj sgodi u crkvi razletila se poput munje po svoj varoši. Prva je iz crkve sva izvan sebe stupila kapitanova služavka Marica, i premda je trčala kući, da samo nitko taj glas prije nje onamo nedonese, dospjela je, da bar deseterim znanicam živo i rječito izpriča užasnu sgodu. Sve, što se je iz crkve vraćalo, majstori i majstorice, bake i djevojke, kalfe i šegrti, pa i oni Klenićevi golušdravci, sve, sve je to govorilo samo o Spahićevoj Stani. Pred crkvom sv. Lovre stajala je hrpa djaka, sama domaća djeca. Jedna seka pristupi svomu bratcu i pred drugovi izpriča mu gladko i pametno, kao da iz knjige čita, što se je u crkvi dogodilo. Djaci, sve same mudre glave, razlože djevojci, da crkva dopušta takove javne prigovore, ako ih tko ima, a djevojka čuvši to pohita za svojimi drugami, sva sretna, da će im moći kazati, što je razumjela od djaka. Ovi pako stanu se dogovarati, čim da ubiju vrieme do ručka. Jedan matori retor, koji je naličio više katani nego li djaku, predloži, da potraže medene rakije u mehani kod „Muse Kesedžije.“ Na to jedan od najmladjih prigovori posve osbiljno, da je ta mehana prava: „cavea stultorum et popina nebulonum“ (to je čitao u jednom starom rukopisu: „de temperantia“), nu ostalim svidje se tako predlog matora druga, da su s mjesta krenuli na izvor medene rakije, povukavši sobom i neizkusna oponenta.

Mehana kod: „Muse Kesedžije“ bijaše puna puncata gostiju svake fele. Varošci, seljani, vojnici sjede tu, piju i vesele se. Za jednim stolom sjedi Mića pandur, okružen odasvud seljaci, kojim pripovieda o svojoj slavi i svemoći. A bistre su glave ti seljaci! . . . kako ga samo dobro razumiju! Svaki čas plaća sad jedan, sad drugi bukliju rakije i piju s njim u zdravlje: „Njegove milosti.“

Digitized by Google

Gospoda djaci moradoše prilično dugo čekati, dok ih mehandžija posluži rakijom. Dobivši buklije u ruke, stadoše u kolo i počeše ljudski srkati. Ala je baš sladka, a i žestoka! Mlada srdca razigraše se umah.

— Vivat crematum! Povika onaj matori djak naheriv šubu na glavi.

— Vivat crematum! Vivat dulce crematum! Juhuhu! stadoše vikati djaci, da su svi gosti počeli na njih gledati. Ta vika silno razljuti Miću pandura, koga su vikači tako smeli u govoru, da se je zapleo kao pile u kučine, i napokon morao prestati. To ga tako razgoropadi, da je skočio na noge i ljutito doviknuo djakom:

— Aratos vam, vi vampirići!.. Zar je za vas rakija?.. Knjigu u ruke, a ne bukliju...

— Gle, gle, čikan Mića!... Javi se opet onaj matorac... Boga mi, zlo si sjeo i rakiju piješ, a kod kuće ti svi izgubili glavu...

— Što, što?... što to veliš? Upita Mića blažim glasom.

— Pa ti jadan ni neznaš, što zna već ciela varoš. Moj čikane, neće ništa biti od vaših svatova....

— Ma što govoriš, jezik ti usahnuo!....

— Eh, ako meni nevjeruješ, pitaj druge... što je danas bilo u crkvi...

Seljaci, koji su s pandurom pili, a prije toga u crkvi bili, stadoše mu sada potanko kazivati, što se je dogodilo u crkvi. Mića sluša i krsti se....

— Ma čija je to curetina? Povika pandur djakom.

— Fatimina Stana? Odgovore ovi.

Eh! sad je dosta čuo!... Povuče još jedan put ljudski iz buklije, a onda nerekav nikomu ni s Bogom, ni hvala, progura se iz mehane i poteče kući. On će vidjeti, šta će to da bude!

Digitized by Google

VIII.

Što će to da bude? Tako je govorilo sve u varošu, kimajuć glavom, tako je govorio sa svojimi drugovi i fra Andrija Benačić, razpravljajuć s njimi o tom zakučastom slučaju. Ono, što je Stana javno i glasno u crkvi očitovala, nije se dalo zabašuriti. Župnik je svakako dužan, da nješto uradi, ali što? Fra Andrija, ni njegovi drugovi nisu znali naći puta, kojim tu valja udariti. Da su naviešteni vjerenici bili seljaci, pa makar i obični varošani, još kako tako, al vjerenica je kći kapetanova, čovjeka, koga štuje malo i veliko, a vjerenik carski oficir i grofovskoga roda. Tu valja dobro oči otvoriti.

— Da upitamo otca Antuna?.. Primieti jedan od braće franjevaca, koji su skupa viećali.

— To će biti najbolje! Reknu svi kao u jedan glas Kad neznaš sam, što bi u neprilici uradio, pitaj pametnijega od sebe. To je stara i posve dobra regula vivendi.

A tko je taj otac Antun? Hvala Bogu, sada mu trebaš spomenuti samo rodno ime njegovo, i suvišno je išta dalje o njem pričati. Svako djače zna dan danas, što je bio, što li vriedi Isusovac Antun Kanižlić. Slikarski kist nije sačuvao potomstvu njegova lica, ali sjajni njegov duh možemo upoznati u neumrlih djelih, što ih je napisao sladkim materinskim jezikom. U požežkom kolegiju jezuitskom bijaše otac Antun priznavan najuglednijim učenjakom, koji je poletom duha i dubljinom uma nadkriljivao sve učene svoje drugove. On bijaše dika i ponos ciele družbe, uvažavan orakul u svih znanstvenih pitanjih; — ako dakle takova glava nebude znala, što valja učiniti u poznatoj našoj stvari, tko će onda?

Fra Andrija odmah poslije večernje potraži otca Antuna. Kazaše mu, da je u dvorištu na brdašcu. Tu pod granatim briestom bijaše namješten kamenit stol i klupa. Ovo mjesto bijaše najmilije otcu Antunu. Odtuda gledao

Digitized by Google

je u visoke gore, koje su se na sjeveru nanizale, gledao starca Papuka i staru gradinu Nevoljaš, ruševan spomenik iz davne prošlosti naroda. A tamo pod njegovima očima prostrla se ubava požežka dolina, u kojoj se milovidno izmjenjuju zelene livade, žitorodna polja i tavni lugovi. Odrasao u krasnom rodnom kraju, u dragoj našoj Požegi, bijaše otac Antun već od malih nogu osobit ljubitelj prirode. Kaže ustmeno predanje, da mu je najmilija zabava bila boraviti usred prirode, šetati po brdih i visovih svoga zavičaja, verati se po njegovih prodolicah i otajstvenih uvalah, i posvuda svojim pjesničkim duhom upijati sve krasote i tajne naravi. On je morao dakle dobro poznavati kršni Sokolovac i strmu Garevicu, ubavi Vranovac i pitomi Vranduk. Mora da je često zalazio u tihu dolinicu Jagodnjak, gdje rastu najsladje jagode kozare, u onaj osojni Grgin dol, gdje najviše cvate mirisna gjurgjica, u hladoviti Kapavac i na samotni izvor Košutićku pod Sokolovcem, kamo pod večer dolaze na stotine ptica na vodu. Čovjek bi se okladio, da je na tom vrelu on motrio kupanje slavića, koje je onako dražestno i vjerno, na sramotu najvještijemu kistu slikarskomu opisao u Rozaliji panormitanskoj. Čovjek, koji se u prirodi najradje kreće, koji ju obožava i miluje, mora da bude blage duše i krotke ćudi. Otac Antun i bio je blage duše kao proljetno sunašce, ljubezan i ponizan sa svakim, a ako je došlo do toga, da pokaže komu veću snagu svoga uma, učinio bi to vjere radi, za koju je oduševljeno vojevao, ali vazda u duhu ljubavi i bez pritajene srčbe. Tako je postalo i njegovo znamenito djelo: „Kamen pravi smutnje velike“, kojim se je proslavio kao velik bogoslov i učenjak. U toj golemoj razpravi on je posve temeljito, ali liepim i gladkim načinom poučio Grka Meniata o uzrocih razkola iztočne i zapadne crkve. Tko zna, nije li baš na tom djelu onda radio, kada se je k njemu uz brdašce penjao fra Andrija, jer na stolu bijahu poredane

Digitized by Google

stare otvorene knjižurine i zaprašeni rukopisi, u koje je otac Antun, pišući po velikoj artiji, ovda onda zavirivao, ili uzev ih u ruke, u njih listao. Bijaše tako zadubljen u svoj posao, da fra Andriju nije prije ni opazio, dok ga ovaj posve iz bliza nepozdravi, glasnim: Hvaljen Isus, otče Antune!

Isusovac pogleda gore i naglo ustade. Njegovo od rada zamišljeno lice razvedri se u jedan put i on razširiv ruke pohita u susret prihodniku.

— Uviek hvaljen! Odzdravi Isusovac i srdačno prigrli sebi staroga znanca, te ga povede na klupu. Otac Antun bijaše svom dušom prijatelj reda Franjevaca, one pobožne družbe, koja je najvećom požrtvovnošću podrug vieka stajala uz narod u Slavoniji, dok je bio pod turskom vlasti. Franjevci bijahu njegovi tješitelji i savjetnici, njegovi vojvode i supatnici, njegovo sve. Pa za to su i dan danas franjevci u osobitoj cieni puku u Slavoniji. Njihove crkve su najpunije, njihove oltare puk najviše dariva, njim najvoli davati na žive i mrtve mise, a ako ičiji, njihov savjet najradje će poslušati. Ne, naš puk nezaboravlja tako brzo onoga, koji mu je ikad dobra učinio. Njegova zahvalnost prenosi se s predanjem od koljena na koljeno.

— Vidim, da ste u poslu, otče Antune! Zače franjevac, — nu stvar, radi koje sam Vas potražio, tako je hitna, da nemogu duže čekati. Radi se o mudru savjetu u crkvenom poslu. Stvar je jako zakučasta — casus valde complicatus!

Fra Andrija izpriča svu današnju nemilu sgodu u crkvi, koja je uzbunila cielu varoš, a mogla imati zamašnih posljedica. Isusovac je pazljivo slušao sve, što mu je župnik pripoviedao i čuvši sve, uze potanko razlagati fra Andriji o zaprekah ženitbenih. Raztumačiv mu, kako valja, što su zapreke ženitbene, što je impedimentum dirimens, što opet prohibens, izjavi odlučno Isusovac, da obećanje grofovo, uči-

Digitized by Google

njeno djevojci, koju je zaveo, može spadati samo medju impedimenta prohibentia, dakle da nije ta zapreka takova, da bi mogla osujetiti brak grofa Locatelli-a s kapitanovom kćerju. — Ali to je Vam i onako poznato, — produži Isusovac, — nu ima tu nješto, što osobito treba uzeti na um i to je velika razlika stališa medju grofom i onom djevojkom. Tko će vjerovati, da je djevojka držala za sbilju grofovo obećanje glede ženitbe? Moglo bi se još kazati, da nije pri zdravoj pameti. Sve je doduše moguće na svietu, ali takove ženitbe svakako su velika riedkost. Po mojem sudu prvo je, što učinit trebate, da govorite s grofom. On je obiedjen, — neka i on svoju kaže. Audiatur et incatus! Može se iz toga koješta razplesti. Djevojka je dirnula u njegovu čast i sva je prilika, da bi ju mogao sudu predati. Bude li to, eh onda Vi nemate drugog posla, nego da branite crkveno stanovište.

Fra Andrija liepo se zahvali Isusovcu na savjetu i požuri se u staru gradinu, da govori s nadporučnikom. Dočuvši ovdje, da je valjda kod kapitana, svoga budućega tasta, pohita odmah onamo.

U kući kapitanovoj sve je njekako smućeno i zabrinuto. Viest, koju je služavka Marica doniela iz crkve, prenerazila je kapitana i Julku, svakog svojim načinom. Kapitana je silno smetalo, da se o njegovu zetu može tako odurno misliti, a Julku je boljelo, da ju sile poći za čovjeka, koga neljubi i koji je kadar počiniti onako mrzko djelo. Može li biti sreće i blagoslova u braku, kad ga prate kletve djevojačke, koje se do Boga čuju? Kapitan neprogovori ni rieči s Julkom o toj sgodi, ali on joj je s lica čitao, kako se je kobna viest dojmila njezina srdca. Za ručkom nije mogla ni zalogaja da okusi, već je niemo sjedila za stolom napram otcu, na pol zatvorenih očiju, s kojih su ovda onda prokapljivale vrele

Digitized by Google

suze. Uh! kako su starca pekle te suze uboga djeteta! Al što će — on je neumije da utješi.

Nadporučnik čuo je istom poslije podne, što se je dogodilo kod današnjeg njegova navještenja u crkvi. Čiko Mića odšetao k njemu od duga časa i na tenani izpričao mu, što je čuo od drugih u svakojakih varijacijah. Grofa je ta viest nemilo potresla. Takova šta nije od djevojke očekivao. Uvidio je u prvi mah, da mora s mjesta raditi, jer je njegova čast javno napadnuta. Prije svega uputi se do kapitana, koji ga primi osbiljnim, gotovo mrkim licem. Sada je trebalo sabrati svu vještinu rieči i himbe, da izbije starcu iz glave svaku sumnju i dvojbu.

— Što velite, kapitane, na taj bezobrazluk! Progovori grof prvi, složiv ruke na prsih stavši izazovno jednom nogom napried. — Takova šta može se samo u ovoj divljoj zemlji dogoditi!

Kapitan mučaše jedan čas, a onda, gledajuć preda se, reče mirnim, osbiljnim glasom:

— Učinjeno je, učinjeno! Vi ćete i sami uvidjeti, da nemože ostati na onom, što je djevojka o Vas kazala, ako želite biti mojim zetom. Radi se o poštenju — —

— I te kako! uleti u rieč grof — moja čast je okaljana . . .

— Eto vidite! Vi sami držite, da morate oprati ljagu s Vašega imena . . . To ište od Vas Vaša, moja i Vaše vjerenice čast . . .

— Dà, dà, to ću i učiniti, nemajte brige, to je moja stvar!

Grof htjede baš da saobći kapitanu, što je nakanio učiniti, kad al njetko pokuca na vratih. Bijaše fra Andrija. Kapitanu je župnik baš dobro došao. On će sigurno baciti nješto više svjetla u tavnu stranu toga dogodjaja. Župnik pozdravi smjerno prisutne i odmah se okrenu prama grofu:

— Ja tražim upravo Vas, ugledni gospodine!

Digitized by Google

— Radi one klevetnice? Je li tako?

— Da, radi današnjeg javnog prigovora u crkvi proti Vašoj ženitbi! Odgovori župnik.

— Sve Vam je laž, drzovita, bezstidna laž! Žestio se nadporučnik.

— Radi toga sam upravo i došao, da čujem, što će Vaše gospodstvo reći na tu osvadu. Ja sam dužan saslušati i drugu stranku . . .

— Hvala Vam na Vašoj usluzi, — reče donjekle porugljivim tonom grof, — nu ja kao carski oficir moram udariti drugim putem. Ja ću klevetnicu predati sudu, da joj sudi.

Fra Andrija bijaše posve zadovoljan s tom izjavom. Sada će njemu bar biti lakše. Ono, što bude sud našao, da je pravo, na to mora, dakako, i on pristati. Tu se neda ništa preinačit[illegible]

— To će biti najbolje! Primjeti Franjevac grofu. — Sud neka iztraži! I sa[illegible] što je tako brzo obavio neugodan posao, preporuči se liepo gospodi i ode svojim putem.

I kapitan činjaše se, da je bio s tim sporazuman. Neka dodje djelo na vidjelo! Ako je djevojka lagala, neka ju po zasluzi kazne, a ako se pokaže, da je grof kriv, eh onda već znade, što ima činiti, a i grof zna, što ga čeka.

Ostade, dakle, pri tom, da se stvar preda mudromu i obzirnomu varoškomu sudcu, a onda što Bog da i pravda.

IX.

Sutradan prije podneva sjedio je pred varoškom kućom čestiti sudac varoški Pero Alaberović sa varoškim notarušem Filipom plemenitim Kérpezom. Gospodin varoški sudac bijaše po zanatu sitničar, a svakako jedan od bogatijih gradjana. Nije za to čudo, ako su ga

Digitized by Google

izabrali sudcem, tim manje, što je gospodin sudac svršio i gimnaziju njegdje u Magjarskoj i umio latinski da govori toli vješto, da bi čovjek skoro pomislio, nije li mu to pravi materinski jezik. Odkad ga je povjerenje njegove braće varošanâ učinilo poglavarom varoši, od onda je gospodin sudac prestao biti dućandžijom, pošto je držao, da bi bilo izpod njegove časti, da se s jezičavimi tetami, pustom dječurlijom i neukimi seljani cienka i prepire. Taj posao prepustio je on svojoj dobroj ženici Juditi, koja je odsele prodavala šećer i kavu, biber i šafran, te ostale sitnice svojim mušterijam. Valja reći, da je gospodin varoški sudac u toj časti baš ugodno živio, jer ako u svom dućanu nije već imao nikakova posla, malo ga je našao i u viećnici. Njegova je varoš tako mirna, ljudi u njoj tako pitomi, da rad njih nebi baš ni trebalo sudca, ni magistrata, ali kad svi gradovi imaju svoje poglavare, nemože ni Požega ostati iznimkom. Gospodin notaruš de Kérpez, što ono sjedi uz sudca, bijaše rodom iz Hrvatske, plemić i izučen pravoznanac, osoba takova, kakovu su u Požegi baš trebali, a nisu je imali. Valjalo je, dakle, potražiti njegdje čovjeka, koji se je dobro razumio u nove i stare pravice, koji će braći varošanom suditi po duši i po pravdi. Gospodin sudac pisa u Zagreb i Pečuh, nebi li im znali naći čovjeka, koji bi htio za sto petdeset for. srebra godišnje plaće, šest hvati bukovih drva i jedan par visokih kordovanskih čizama služiti varoši kao bilježnik. Iz Zagreba stiže najprije ponuda Filipa pl. Kérpeza, koju odmah i prihvatiše. Varoški notaruš je duša toga magistrata, on nadzire sve, on naredjuje, što treba, on sudi parcem i što on napiše, tu se ništa nemienja, to sudac samo treba da supodpiše i za drugo ga nije brige. S ovakovim čovjekom pametno je, ako svatko živi u ljubavi i prijateljstvu, pa baš i sam varoški sudac. Čestiti Pero Alaberović ima to uviek na umu i uvrebat će svaku sgodu,

Digitized by Google

gdje se samo može ulagati gospodinu notarušu, koji od naravi bijaše osoran i bezobziran, osobito s nižimi od sebe, ili takovimi, o kojih je znao, da mu pameću nisu dorasli. Medju ove potonje brojio je on i čestitoga sudca Peru, komu je ne jedan put primietio, da bi uz učena notaruša, kao što je on, mogao svaki magarac biti varoškim sudcem. Ubogi sudac, da nemora prečesto slušati ovakove grubijanštine, slao bi ovda onda čak i mita u notaruševu kuću, darujuć mu šećera, soli, kave, burmuta i raznih drugih sitnica, kojih je u dućanu njegovu dosta bilo, a što nobilis de Kérpez nije običavao kupovati, jer su mu gradjani za miloštu svašta u kuću donosili. I danas, opaziv čestiti sudac, da je gospodin notaruš njekako namrgodjen i nabusit, stade razmišljati, čim bi mogao razblažiti ćudljivoga mrkonju. U to stade se širom pijaca, tamo od varoških mesnica, oriti silan, stentorski glas: Vruće, mlade janjetine, vruće! . . .

— Ha, domine notarie! Prenu se veselo gospodin sudac, pljesnuv rukom po koljenu, nebi li zapoviedali malo janjetine? . . .

Gospodin notaruš odbivši prije posve ravnodušno dva, tri dima iz lule, pogleda postrance mrkim svojim pogledom sudca i prodera se nanj:

— Nisam li Vam već jedan put kazao, da ja nejedem taj inkorporirani loj. To je za pasje želudce! Timi riečmi nišanio je dakako na gospodina sudca, komu je janje bilo najmilija pečenka.

— Rogo, rogo! . . . Stade se sudac izvinjavati . . . Ja sam zaboravio, — neljutite se! . . . Ali ja sam vidio gdje sieku i mladu pečenu krmetinu, . . . možda bi toga izvoljeli? . . .

Notaruš iztrese pepeo iz lule i pljune na stranu, pa ni nepogledav sudca odgovori još uviek osorljivo:

— Nemarim, ako je Vas volja! A i Bog zna, da mu nije svejedno bilo, jer je pečenu krmetinu strastveno

*

Digitized by Google

jeo, osobito ako bi se tko uslobodio, da njom počasti gospodina notaruša. Čestitomu sudcu bila je ta izjava dovoljna. Varoški pandur, koji je nješto podalje od gospode, na kamenu sjedeć driemao, morao je kao zrno iz puške odletiti pred mesaru i donieti tri funta izabrane pečenice. Gospoda udjoše medjutim u kuću, naručiv uz put kod varoškoga provizura jedan vrč starog gareše iz vinograda Rudonića. Za kratak čas vrati se i pandur vas zadahćen, noseć na tanjiru slastnu pečenicu, kojoj nebi ni najprokšeniji gourmand sadanjega vieka zamjeriti mogao.

Sudac i notaruš late se svojski neuredovna posla. Bože mili! da ih je vidio kakav moderni birokrata i paragrafožder, kako sladko zalažu i još sladje zalievaju, taj bi se onesviestio od preneraženja. Tko zna, nebi li došlo i do disciplinarne iztrage radi povrede svetosti ureda! Al njekoč je tako bivalo, da se je u uredu više gostilo i veselilo, nego radilo. Za to je morala blage uspomene kraljica Marija Terezija posebnim reskriptom zabraniti, da se u uredih nesmiju držati pijanke, niti se gospoda opijati. Kada su sudac i notaruš bili baš u najboljem poslu, kad se je već i mrko lice gospodina de Kérpez počelo vedriti s ugodna uživanja, zazvečaše sablje i ostruge u hodniku; čas za tim pokucalo žestoko na vratih i na vrata bahato unišao nitko drugi nego glavom zapovjednik grada, uzmožni gospodin pukovnik, i za njim nadporučnik grof Locatelli.

Prisjelo obojici jelo; težkom mukom požvakaše i pogutaše varoški glavari ono, što su imali u ustih i stadoše se za tim duboko klanjati.

Pukovnik stavši sred sobe omjeri oštrim pogledom sad sudca, sad notaruša, koji „ad obsequia paratissimi*)“ čekahu na njegovu rieč.

---

*) na službu najpripravniji.

Digitized by Google

— Gdje je tu varoški sudac? Upita iza male stanke pukovnik latinskim jezikom, ali s tako čudnovatim izgovorom, da su naša varoška gospoda morala jedan čas razmišljati, da li je to doista bio isti onaj jezik latinski, što su ga oni govorili, ili kakav srodni, valjda španjolski jezik, koji je u ono doba bio u vojski, a osobito na dvoru veoma u običaju. Pitanje su ipak razumjeli i za to čestiti Pero Alaberović, pokloniv se, neznamo koji put uzmožnomu gospodinu pukovniku očitova u svoj poniznosti, da je on taj, koga traže.

Pukovnik baci sada ljutito svoj trouglasti šešir na stol i hodajuć gore, dolje, stade prekidice, ali vrlo osorno perorovati:

— Liep sudac! — Tako je, — kakva varoš, takav sudac . . . Takova smeta nisam još nigdje vidio, nigdje . . . jeste li čuli? . . . Vi valjda znate, o čem se radi? Hm? . . . Što? . . . Dakle neznate, . . . ala ste glupi! . . . Moj konj je pametniji od Vas. . . .

To rekav prestade pukovnik gore, dolje šetati i razkorači se pred sudcem, komu se je sva krv stisnula u žilah od težke strave i sramote.

— Kakova je to djevojčura, prodere se gromkim glasom pukovnik, — koja se je usudila javno u crkvi pogrditi ovoga čestitoga oficira? . . . Ha?

— Čuli smo, čuli . . . Izmuca težkom mukom siromah sudac . . . i žalimo, vrlo žalimo, da se je to dogodilo . . .

— Brige mene, da li Vi žalite, ili ne . . . Naš stališ je pogrdjen od jedne nevriednice, koja spada pod Vašu jurisdikciju . . . Vi ćete tu klevetnicu — poče pukovnik još uzvišenijim glasom diktovati — odmah preda se pozvati, strogo ju izpitati i eksemplarno kazniti. Nedobijem li sjajnu zadovoljštinu, dat ću Vas i čitav Vaš glupi magistrat u moj karcer odvesti . . . Jeste li razumjeli? . . .

Pero Alaberović bijaše tako prestravljen, da nije

Digitized by Google

kadar bio sabrano ni misliti, a kamo li pametnu rieč izustiti. Pogleda plaho i sa strane varoškoga notaruša, kao da mu hoće kazati: Nuder, ti, koji se hvastaš, da si od svih nas mudriji, pokaži sad svoju pamet. Gospodin notaruš stajao je na svom mjestu visoko uzdignute glave. Njega nisu pukovnikove rieči porazile kao čestitoga sudca, ne! On je osiedio u slobodnoj Hrvatskoj, gdje plemeniti ljudi neobičaju pred nikim uvući roge i jezik, i gdje ova svaka oštrija rieč izkreše vatru uztuka, baš kao kad se ocilj namjeri na kremen. U gospodinu notarušu sve je kuhalo i kipilo, slušajuć pukovnikove lekcije, a čuvši, kako se zapovjednik grada prieti, da će baciti u uzu sav glupi magistrat, nije se mogao svladati, a da svetčanim glasom neizjavi:

— Prosvjedujemo! svetčano prosvjedujemo! To bi bio actus majoris potentiae*).

— A tko Vas šta pita? Otrese se pukovnik ljutito. — Tko ste Vi? — Hm?

Stojeć na svom mjestu nepomično kao klisura odgovori upitani posve dostojanstveno:

— Ja sam varoški notaruš, nobilis de Kérpez! Gospodin notaruš, rodjeni Turopoljac, bio je sigurno uvjeren, da mu se je predak borio njegdje uz bok kralja Bele na grobničkom polju proti Tatarom, pa je za to volio svoje čisto hrvatsko ime Krpez izgovarati s magjarskim prizvukom. Nu to je ovaj put skupo platio. Gospodinu pukovniku, rodjenu Niemcu, učini se to plemenito ime tako smiešno, da se je na udivljenje gospode sudca i notaruša stao u jedan put grohotom smijati:

— Kehrbes', varoški Kehrbes'! Baš sgodno ime! Govoraše pukovnik kroz smieh. — Al već star, iztrošen Kehrbes' (metla), koga bi valjalo baciti na smetište . . . Ha, ha, ha!

---

*) nasilje.

Digitized by Google

Gospodin notaruš, nerazumijuć ni rieči njemački, nije shvaćao, kako je pukovnik od njegova plemenita imena skovao prosto šilo, pa ga njim bocka. Bilo je, dakle, najpametnije mučati, što je u ovaj par imalo i tu dobru posljedicu, da je učinjen kraj nastavšemu malomu sukobu.

Pukovnik, donjekle udobrovoljen mučanjem plemenitoga de Kérpez, dohvati svoj šešir sa stola i okrenuv se prama sudcu prodera se još za razstanak:

— Za dva dana da je sve u redu — — ili!... To rekav diže prst u vis, okrenu se i bahato izadje iz sobe, a za njim nadporučnik.

Cielo ovo vrieme je grof Locatelli mirno stajao iza gospodina pukovnika, čije je rieči s osobitim zadovoljstvom slušao. Bilo je iz svega vidjeti, da su častnici posade stvar grofa Locatella, svoga druga, posvojili, uzevši, da se njemu nanesena uvreda tiče i svega stališa. Tako je nadporučnik, zašav u borbu proti slaboj djevojci, zaklonio se za vrlo široka ledja. Kad su častnici ostavili sobu, uhvati se sudac za glavu i prileti gospodinu notarušu, koji je mrka lica, a ljut kao paprika, stajao nepomično na svom mjestu.

— Jao, šta će to biti?... Jadikovaše sudac Pero. — Takova šta još nisam doživio!... Aj, aj!... što mislite Vi, sladki prijatelju!...

— Da ste kukavica i bluna! Zagrmi notaruš kao izpaljena mušketa. — Pravo Vam je rekao pukovnik, da ste glup, kao njegov konj... Neznate li govoriti,... zar Vam je jezik usahnuo?... Koja sramota... dati se onako pogrditi... Vi ste mi za sudca!... Pregaču preda se, moj dragi, pregaču, pa idite biber prodavati...

Sudac se poče iz nova hvatati za glavu.

— Nemojte, dobri, mili prijatelju!... Nije li bilo već prije dosta poruge, da me i Vi sada ružite... Zar ja kažem, da sam za sudca, zar sam se ikada otimao

Digitized by Google

za to mjesto ... Bože sačuvaj ... Izabrali me, jer nisu imali boljega ... Pa onda, šta sam ja ovdje? ... Ta Vi ste ovdje sve i sva, Vi radite, što je Vas volja i nikomu nepada na um prigovarati ...

— No, to bi mi još trebalo! ... Uleti u rieč notaruš i prezirno se nasmija.

— Pa znamo mi to, i za to se dičimo, da nas je božja providnost nadarila tako pametnim notarušem. Nije svatko rodjen za tu težku službu, al Vas je gospod Bog za to kao stvorio ... I ja se nadam, da ćete Vi ovu nemilu stvar tako liepo i mudro urediti, da ni sám pukovnik neće moći ništa zanovetati! ...

Ovo laskanje sudčevo nije moglo promašiti cilja. Gospodin notaruš osjeti milosrdje s nebogim svojim drugom i potreptav ga milostivo po ramenu, reče mirno al i ponosito:

— Pustite Vi to samo meni! ... To je moja stvar! ... Bit će onako, kako odredjuju naši zakonski artikuli ... Mene ih nitko netreba učiti, niti se je taj rodio, tko će mi propisati, kako da sudim. Fiat justitia, pereat mundus! Ako je ona djevojka kriva, težko njoj; al ako je govorila istinu, eh onda neka slobodno gospodin pukovnik skoči iz kože, mi ju nećemo osuditi.

— A mi, šta će biti s nami? Primieti plaho sudac.

— Kako vidim, Vi se u istinu bojite one lude prietnje ... Ala ste smiešan, dragi moj amice! On će nas da zatvori! ... Ja bi to rado vidio! ... Odkuda mu ta vlast? ...

— A njegovih hiljadu momaka? Uleti brzo u rieč oprezni sudija.

— To nije vlast, to je sila! Prodera se notaruš ... Vlast je samo u zakonu, a tko radi mimo zakona, taj je nasilnik ... Da li me razumijete?

Sudac pokima glavom, al neodvrati ni rieči, no u sebi je mislio, da bi kraj svih artikula i zakona moglo

Digitized by Google

ipak do toga doći, da pukovnik i njega i notaruša strpa u buturu . . . Sudac je posve pravilno sudio, da se nevalja s onim šaliti, koji ima silu u ruci.

— Prije svega, — produži notaruš, — moramo djevojku pozvati u varošku kuću. . . .

— Dà, dà! . . . To mora odmah biti . . . Ali što, ako neuzhtije doći, ako nam utekne? . . . Čujete, to bi bila istom neprilika . . .

— Za to je lako! . . . nemamo li šest varoških pandurâ? . . . Mi ćemo ju dati dopratiti ovamo . . . A da se varoš neuzbuni preko mjere, neka ju preko brda dovedu.

Čestitomu Peri Alaberoviću svidje se ta osnova tako silno, da je od zadovoljstva ogrlio gospodina notaruša, koji ga medjutim dosta osjetljivo laktom od sebe gurnu.

— Zapoviedate li, da zovnem pandure? Upita sudija pun službene revnosti svoga Mentora.

— Za Boga! Uhvati se sada notaruš za glavu — valjda nemislite, da svih šest onamo pošaljemo . . . Dva neka dodju, dva, koja su najpametnija . . . u koje se možemo pouzdati.

Sudac skoči gologlav na polje u stražu i za čas vrati se s dvojicom pandura u sobu . . . Pred notaruša stadoše dva mlada, plećata zinzova, koja bi se doduše i s medjedom pohrvati mogla, nu kojim pamet nije baš virila iz lica . . . Ako su njih dvojica bila najpametnija, kakovi su istom morali da budu ostali drugovi!

Notaruš pogleda oštro momke i zapita strogo i osorno, kako već s nižim treba govoriti:

— Znate li vi za kuću Fatime Spahićeve?

Panduri u mjesto odgovora pokimaše glavom.

— Onda sigurno poznate njezinu kćer? . . . Radi se o tom, da ju ovamo dopratite. Oko podne otidjite tamo i recite joj, da ima poći s vami pred gospodina

Digitized by Google

varoškoga notaruša . . . Neuzhtije li, a vi ju silom dovucite . . .

Na to jedan od pandura prekinu rieč gospodinu notarušu i upita zadrtim glasom:

— Hoćemo li uzet lisice, ili užeta?

Gospodina notaruša užasno razsrdi ovo službeno pitanje, i ni pet ni šest pljusnu dobroga momka tako silno po obrazu, da mu je onaj čas frcnuo iz zubâ velik komad žvakana duhana . . .

— Jezik za zube, dok ja govorim! Zagrmi notaruš. — Ti tulumane! Tko ti je rekao, da treba sapeti, ili vezati djevojku? . . . Hoćeš li, da se sva varoš uzbuni? . . . Ta ja baš hoću, da ju tako dopratite, kako će vas čim manje svieta vidjeti. Dakle da znate, vi mlatani! Otidjite do njezine kuće preko brda izpod kalvarije, pa ju istim putem dovedite amo.

Notaruš mahnu rukom, a panduri se pokupiše iz sobe. Bogme će oni pametno da izvrše nalog! Neuzhtije li poći s dobra, evo su u njih gvozdene mišice, pa će ju makar na rukû donieti u varoš.

Fatima i njezina kćerka nisu slutile, kakva se oluja nad njima vije. Kao iz neba padoše baš o podne dva varoška pandura pred njihovu kuću, pred kojom su obje počivajuć sjedile, te pozvaše djevojku da ide s njima.

— Što je kriva, da ju vodit morate? Upita Fatima stražare, nu u isti čas dosjeti se jadu, pomisliv na dogodjaj u crkvi. I u djevojci rodi se ista misao. A šta bi i moglo drugo da bude? . . . ta one dvie živu same za se, kao da i nespadaju u varoš. Ali što ima samo varoški sudac posla s onim, što se je dogodilo u crkvi?

Na pitanje Fatimino odgovore panduri, da je njih ovamo poslao gospodin varoški notaruš, koji im je naložio, da djevojku, ako neće s dobra poći, silom pred njega dovuku. Jadne ženske uvidješe sada, da tu nema šale.

Digitized by Google

Spreme se obje i podju mirno s pratioci preko brda u varošku kuću.

Gospodin sudac i notaruš dodjoše po dogovoru odmah poslije ručka. Na ulazu javiše im, da ženske već čekaju u straži, a notaruš zapovjedi na to, da ih odmah predvedu. Nobilis de Kérpez jedva je uhvatio toliko vremena, te je mogao opomenuti gospodina sudca, da se u iztragu ništa neupliće i već su mati i kći pred njim stajale. Bijahu obje mirne i spremne na bitku s čovjekom, koji je drmao cielom varoši. Na licu nije se nijednoj od njih vidio ni najmanji trag kakova straha ili zabune. Kći i mati bijahu uvjerene, da je sve istina, što je djevojka u crkvi, pred Bogom i svietom, štono kažu, izpovjedila, pa tko joj može što za to? . . . . Plemenitomu notarušu nije se ni najmanje svidjelo to svjestno i sigurno držanje ženskinjâ, tim manje, jer su one obadvie bile svim zagonetna lica, a osobito stara Fatima. Svatko se je čuvao, da joj šta na žao učini, ili joj se zamjeri. Nije šala nakopati si na vrat vračaru; ta je kadra skuhati poparu za čitav život. Za to ćemo razumjeti, da gospodin notaruš nije imao prave volje onako iz čista mira okosnuti se na Fatimu i upitat ju, za što je došla, a nitko ju nije zvao. Volio je prieći preko toga i odmah zahvatiti in medias res, u samu stvar.

— Nesretna djevojko! Poče notaruš uzvišenim, patetičkim glasom svoju iztragu; — što si uradila? Jesi li razmislila, što će to reći javno u crkvi oklevetati carskog oficira i velikaša?

Ovaj uvod u iztragu bio bi kadar slabiju dušu razoružati i na uzmak prisiliti, nu Stanu nimalo nesmete ova prva navala, čije se je uspjehu gospodin notaruš unapried već veselio. Djevojka odgovori jasno i glasno:

— Što rekoh, nije nikakova kleveta! Grof je vjerolomac i varalica!

— Pst! za ime božje! Prileti sada notaruš k dje-

Digitized by Google

vojci i podrma ju za rame. — Negovori tako pred sudom. Jer ako te rieči metnem na papir, neće ih već ni svi vrazi sastrugati, a onda jao tebi!

— Što onda hoćete, da govorim? Pripita Stana, — za što ste me zvali?

To pitanje bilo je tako zakučasto, da gospodin notaruš nije u prvi mah znao, što da odgovori na to . . . Od zabune pošeta gore, dolje po sobi i onda se zaustavi pred Stanom.

— Za što smo te zvali? . . To ćeš odmah čuti! . Uzmožni gospodin pukovnik i zapovjednik grada zahtieva, da te kaznimo, jer si javno pogrdila carskog oficira . . . Sva gospoda oficiri traže, da im se dade zadovoljština . . . Što kažeš na to?

— Ono, što sam već kazala. Grof me je obmanio i prevario. Kleo se je Bogom, da će me oženiti, a poslije me je ostavio i prisegu pogazio. Ja nisam nikoga klevetala.

— A tko će ti to posvjedočiti? . . . Imaš li svjedoka? Uplete se u jedan put u iztragu čestiti sudac Pero, misleć, da će tim pitanjem učiniti veliku uslugu gospodinu notarušu, o kom je mislio, da se je njekako zapleo, i da se nezna izkopati iz neprilike. Plemeniti gospodin de Kérpez silno se razljuti na ovu drzovitost sudčevu. Prije iztrage liepo ga je opomenuo, da se ni u što neplete, a on gle već u početku stao srljati kao ždriebe pred rudo. Tko bi mu to oprostio?

— Dragi moj domine! Otresnu se notaruš latinski na sudca, — Vi bi najpametnije učinili, da zatutkalite Vaša usta. Koji Vas je bies putio, da mi kvarite iztragu. Ono Vaše glupo pitanje svakako je prerano, a tko zna, neće li nam sav uspjeh osujetiti. Šutite, molim Vas! Ako već ništa neznate, to ćete valjda pogoditi!

Čestiti sudac obeća najspremnije, da neće više ni

Digitized by Google

pisnuti, na što se notaruš opet okrenu k ženskinjam govoreć:

— Kakvi svjedoci, . . . odkuda njoj svjedoci za to? . . . Nije nitko tako lud, pa će se pred svjedoci grliti s djevojkom i prisizati joj vjeru . . . Ludorija!

— Ja imam svjedoka, koji može posvjedočiti sve, što sam kazala. Reče sigurnim glasom Stana, izazvana primjetbom varoškog bilježnika. — Roko Katanić, momak, komu nema prigovora, zna sve i posvjedočit će svaku moju rieč.

— To ćemo da vidimo! Baš sam ljubopitan, odkud bi on to mogao znati. Razžestio se notaruš, pa izmahnuv rukama pohitao na dvor, gdje je zapovjedio panduru, da odmah pozove u varošku kuću jezgraša Roku. Vrativ se u sobu, čuje već gdje Fatima govori:

— Kamo sreće, čestita gospodo, — govorila starica gorko i jarostno — da nije ništa istina, što čuste od moje kćeri; kamo sreće, da nije nikada vidjela bezočnika, rad koga danas stoji pred sudom. To djevojče bijaše sva moja radost, moj ponos i nada. Sami znate, kako je bila glavita i krasna, da joj nije bilo ravne na daleko. Kad sam mislila, da ću doskora dočekati svoju i njezinu sreću, uvuče se ona guja u moju kuću i otrova nam život. Dok ja bijah u Bosni za svojim poslom, dogodi se zlo, veliko, neizkazano zlo. Što da vam pričam o tom. Prevario ju, zaveo. Da ju spasim od sramote i zloradih jezika, odpremih ju u Drventu . . . Dočekav, što je imalo da bude, vratih se s sirotom kući . . . Što tražite više dokaza? Eno vam nevina djeteta i danas živa u Drventi, to diete je grofovo . . .

— Gle, gle! Povika veselo notaruš, kao da je našao dragulj na cesti. — Šta ja to čujem? . . . Za tim stavši pred djevojku produži osorno i uvredljivo: — Ti si dakle sramotnica, osoba bez časti i poštena glasa. Eh, sada mi je sve jasno, sad razumijem, kako si kadra bila

Digitized by Google

bacati se kalom na tudje poštenje! . . . Nuto, nuto! pa diete je u Drventi? . . . I to nješto hoće da znači! . . Nisam jedan put čuo, da kod Fatime konače bosanski begovi i age, kad dodju u ovaj kraj . . . Nije li tako, gospodine sudče? Vi to bolje znate od mene? . . . Tà govorite, kad Vas pitam!

Sudac jedva dočeka, da mu je notaruš rekao „efeta!“ i poče kao da sipa iz rukava:

— Dakako da znam! kako nebih znao, kad sam zajedno odrasao s pokojnim Stankom Spahićem! Bio je to vriedan čovjek. On i žena živjeli su kao golubovi, a kad je siromah umro, sklonula se Fatima u otčinsku svoju kuću. Iz prieka dolazili bi često k njoj bosanski begovi i spahije, kojim su se još otcevi poznavali s pokojnim Ibrom Omerbašićem . . . To je istina, ali ja nemogu uzeti na svoju dušu . . .

— Tko Vas za to pita? Prodera se plemeniti de Kérpez na sudca i zakrči mu daljnji govor, vidiv, da je rječiti poglavar u svojoj bezazlenosti zabrazdio, kako nije želio gospodin notaruš. — Ja sam želio samo čuti, da li su k Fatimi zalazili bosanski begovi i spahije, a Vi to potvrdiste. To mi je dosta, pa punctum.

— A kako ti to tumačiš, gospodine, tako tebi Bog sudio! Planu Fatima kao lavica i oči joj sievnuše kao da je munja kroz njih proletila.

— To je moja stvar, vračaro! Riknu notaruš, prieteć uzdignutom pjesnicom. — Ja sam ovdje, da pitam, ja, koji znam zakon i po njem sudim. Zar misliš, stara aveti, da ja ništa neznam? . . . Nuder reci, nisu li pod tvoj krov zalazili i drugi mužkarci osim grofa?

— Sve sami pošteni ljudi, izim njega! Odgovori Fatima.

— A grof, što je grof? Vikaše notaruš.

— Rekosmo ti već: on je vjerolomac i varalica! Gospodin notaruš počeo je baš sabirati svu munjinu

Digitized by Google

svoje duše, da tri sta gromova prospe na neukrotivu ženu, kad al se vrata otvore i unutra stupi Roko Katanić. Gospodinu notarušu nebijaše taj dolazak mio. Da je prije znao ono, što je netom čuo od Fatime, nebi on ni slao po jezgraša. Izpoviest matere, da joj je kći sramotna, da je pala u poštenju, bila mu je dovoljna, da slomi štap nad njom. Al sad je momak već tu, sad nješto valja s njim početi.

— Ha, evo Roke! Povika Fatima, kad je jezgraš unišao. — Jao, sinko, kako nas ovdje časte! Deder, očinjeg ti vida, kazuj ti, je li Stana lagala u crkvi, kazuj sve, što si sám čuo i vidio . . .

— Odkuda ti možeš znati, djače, — umieša se s punim auktoritetom notaruš, — da je gospodin grof Gjuro Locatelli obećao ovoj ovdje (tu mahnu glavom prama Stani, koju već nije mario djevojkom zvati), da će ju uzeti, i da joj se kleo na to?

— Kako nebih znao, kad sam slušao njegove rieči kao što eto Vas slušam. Bilo je prekolane u jesen, kad je grof imao otići odavle. U večer, vraćajući se iz vinograda kući, prodjem mimo Fatimine kuće. Nješto podalje opazim dvoje u razgovoru. Prepoznam odmah Stanu i grofa. Došuljam se šikarom do njih i od ljubopitnosti stanem slušati. Imao sam i šta čuti, da sam se sav snebivao . . .

Djak jezgraš izpriča na to sve potanko, što je onom sgodom čuo i vidio, a što mi odprije već znamo. Dok je jezgraš pripoviedao, gospodin se je notaruš iz početka silno mrčio, nu u jedan put mu se stalo vedriti lice, što više počeo se i smiešiti, te glavom kimati. Iztraženici, motreć tu njegovu promjenu u licu, nisu znali, što da sude o tom, nu doskora uvidješe, da je onaj posmjeh na licu varoškog poglavara bila njegova zloradost, što je sumio način, kako će si djaka jezgraša, toga jedinoga i svakako opasnoga svjedoka, skinuti s vrata.

Digitized by Google

Kad je Roko svršio svoje kazivanje, pristupi k njemu notaruš i dobrohotno ga potreptav po ramenu, reče mu skoro milostivo:

— Dragi moj Roko! čovjek bi rado slušao, što ti tu pričaš, nu kaži mi po duši, tko će tebi vjerovati?

— Meni? Povika Roko uvriedjen. — Nisam li ja pošten čovjek? . . . Mislite li, ako je moj pokojni otac, Bog mu dušu pomilovao . . .

— Tko o tom govori? . . . Prekide mu rieč notaruš. — Nemislim ja na to. Radi se o drugom. Cieli sviet zna, da si ljubio Stanu Spahićevu, da si ju s lošom srećom prosio, što više znade se, da si u nju, premda te je odbila, i dan danas smrtno zaljubljen. Kaži, da nije istina? . . .

Momak odvrnu lice, kao da želi sakriti svoju smetnju, i neodgovori ništa.

— Eto, ti šutiš! Prihvati dalje bilježnik, — a: qui tacet, consentire videtur. Priznaješ, dakle, i sám, da i danas ljubiš onu nesretnicu. Njoj za ljubav si kadar sve učiniti, sve . . . i krivo svjedočiti . . .

— Tako mi Boga, ja sam govorio istinu! Viknu razjareno jezgraš. — Ajde, otvorite sveto evangjelje, zapalite posvećene voštanice, pa ćete čuti, da ću rieč po rieč prisegom potvrditi sve, što sam malo prije pričao.

— Ne, ne! Odvrati sudac tvrdokorno . . . Tebi se nemože vjerovati . . . Ti u mojih očiju nisi nikakav svjedok . . . Ja nemogu uzeti na dušu, da ti dam priliku, gdje bi mogao krivo priseći . . .

— Gospodine notaruše, reče svetčanim glasom jezgraš, metnuv ruku na srdce, — ja Vam velim, da ova sirota nije ništa kriva. Ako ju pozvaste na sud sbog toga, što je govorila u crkvi, onda pustite nju, a držite mene. Ja sam ju u to uputio . . . Jest, tako mi spasenja! . . .

— Nisam li kazao, . . . okrenu se notaruš poslije duga vremena opet jedan put pram gospodinu sudcu, koji

Digitized by Google.

je s velikom duševnom uzbudjenošću pratio tečaj iztrage. — Nisam li kazao, da je njoj za ljubav kadar sve učiniti? Eto, sad ju je već on uputio, da onako govori u crkvi, sad već nije ona, nego on krivac . . . Aja! neće ništa biti od toga! . . . Moj dragi amicija, ja te više netrebam. Idi liepo kući i dobro zaveži jezik, jer ono, što si ovdje govorio, nije slobodno drugdje pripoviedati . . .

— Neidem ja ni s mjesta, dok nečujem, što će biti sa Stanom! Odvrati prkosno jezgraš, lupiv nogom o zemlju.

U notarušu zakipi žuč.

— Šta ti hoćeš, da mi prkosiš? . . . Zagrmi notaruš . . . Tri sta mu muka, ja ću te naučiti, kako se Bog moli!

To rekav poskoči k vratam, otvori ih širom i stade iza glasa vikati: Hej Matane, Tešo, Mijate! . . . na što u hodniku nasta silna trka trojice pandura, koji se u trenuće stvoriše u sudnici.

— Pograbite ovo momče, vikaše notaruš, upiruć prstom u Roku — i bacite ga pred kuću!

Panduri, jedva dočekav, da dobiju kakav posao, pograbe neboga jezgraša i premda se je momak rukama i nogama žestoko branio, oni ga na pol iznesoše, na pol izguraše na cestu. Jezgraš, ljutit kako je bio, ljudski izgrdi najprije pandure, onda prokune sav magistrat od krova do temelja, a za tim odjuri brzo njekamo preko pijace . . .

Gospodin notaruš, riešiv se tim načinom najveće neprilike, spremi se da zaključi iztragu . . . Pukovnik je izrično zahtievao, da mu se ima dati za dva dana zadovoljština, tu dakle nema fajde, nego iztragu brzo dokončati . . . Varao bi se kruto, tko bi mislio, da se plemeniti gospodin de Kérpez nije bojao pukovnikove prietnje . . . On je tu prietnju imao više na umu, nego priprosti sudac Pero Alaberović, samo što je bio lukav i

Digitized by Google

umio vještije kriti svoju kukavštinu. Znao je on dobro, da u Slavoniji zapovieda sablja i vojnička volja, a gdje se to dvoje sastane, tu se nepita mnogo za domaće zakone i stare artikule. Posve je moguće, da bi pukovnik i sudca i notaruša mogao dati baciti u zatvor, a posve je opet vjerojatno, da mu toga radi nebi ni vlasa skrivili, sve kad bi i do tužbe došlo. Tu dakle nepomaže drugo, nego dušu u se i raditi, kako jači od tebe zahtieva.

Kad je na dvoru prestala gungula s jezgrašem, gospodin notaruš izjavi objema ženskinjama, da je sada čuo, što mu je trebalo znati i da Fatima može slobodno kući.

— A moja kći? Upita brižljiva mati.

— Ona će ostati tu, u zatvoru! Odgovori strogo bilježnik.

Stana, čuvši te rieči probliedi kao krpa, ali niti se neganu s mjesta, niti rieči izusti.

— Za Boga, gospodo, kuda vam je duša? . . . Kriknu starica. — Moje diete zatvarate, kao zlotvorku, a što je učinila? . . . Oh, zar se nebojite božje osvete?

— Rekoh ti, da ideš kući, a tvoja kći ostaje ovdje! Ponovi osorno notaruš.

— Al ja se nedam s njom razstaviti, . . . ja ću da ostanem skupa s njom . . .

— I ti hoćeš, da se protiviš mojoj volji? . . . Ciknu bilježnik. — Nisi li malo prije vidjela, što se je dogodilo?

— Ah, srdca od kamena, zar ni toga nedate ubogoj majci! Zajadà Fatima, lamajuć rukama.

— Idi majko, idi dobra majko! Moljaše ju Stana, vodeć ju do vrata . . . Bog će me čuvati!

— Bog, . . . dà Bog! . . . Misliš, da će Bog čuti vapaj sirotâ? Govoraše očajana žena, sdvajajuć s crnom slutnjom o milosrdju božjem.

— Odlazi! Viknu joj bilježnik, stupivšoj već na prag sobe.

Digitized by Google

Mati i kći padoše si u naručaj, i proplakaše. Poljubiv jedna drugu u lice, razminuše se i — za čas nestade Fatime iz varoške kuće.

Stanu odvedoše u zatvor. Iz vana zamandališe vrata i okrenuše težki ključ u bravi. Pred vrati imao je da straži dan i noć po jedan pandur, baš kao da je u uzi najveći zlotvor — a ne najveća, najbjednija nesretnica.

U večer toga dana nije sviet išao tako rano spavat, kô obično. Današnji dogodjaj tako je važan, da se o njem mora u večernjem sielu temeljito razpravljati. Pred kućom susjeda jezgraša Roke bijaše večeras najveće sielo. Mislili su, da će i Roko doći u njihovo kolo i pripoviedat im, rad šta su ga zvali u varošku kuću. Sielo se baš sastalo i razgovor pravi nije još zametnut. Majstori sjede na dugačkoj klupi i puše, tete posjedale do njih na zemlju i sumorne zievaju, djevojke pako stale postrance, šapuću potiho medju sobom, pa se ovda onda razsmijuckaju. Preko jarka na drumu uhvatila mjesto dječurlija. Tu je za njih malo više mjesta, nego na uzahnoj stazi tamo izpred kuće. Ima ih, da sve vrvi. Jedni se klipićaju na puceta, drugi se tobaju s kamenicami, a treći opet u sav glas pripoviedaju curicam, tko je sve danas u školi klečao, na jednoj nozi stajao, ili po turski sjedio. Ovo su bili Klenićevi gojenci, koje je on po svojoj metodi odgajao za budući, osbiljni život.

Jedna teta, koju je već jezik pekao, kao da ima na njem sjeme najljuće paprike, oglasi se u jedan put:

— Ta što ste zaniemile? (tu je dakako mislila glavne govordžije, svoje drúge) zar vas ni jedna nezna, što se je danas dalje dogodilo?

— Što bi se moglo dogoditi? Javi se kô iz busije druga, — zatvorena je, pa sjedi!... Bože mili, šta je toj curi naspjelo?...

— Pa zar neznate, — prihvati prva teta, — kako se je uviek ponosila, mislila je, da je nješto boljeg od

Digitized by Google

naših kćeri. Tko zna, nije li si sbilja uvrtila u glavu, da će ju grof, ili princip kakov oženiti?

— Zar je to čudo? — Progovori sad jedan majstor. — Ženskom stvoru nećeš nikad doći na dno duše.

— Bajagi! obori se ona druga na majstora, — kô da smo mi sve kao ona. Zar smo mi čekale plemenitaše ili grofove, da po nas dodju? Znale smo, da smo majstorske, poštene kćeri, pa smo za majstore i pošle... Ali ona! Mili Bože! kako je mogla liepo živjeti s bajom (bratom) Rokom, koji ju je volio, kao svoje oči... Eh, pa šta je uradila luda?... Odbila ga, a sada ima, što je tražila...

— Danas su baju Roku bacili panduri iz varoške kuće! Oglasi se kuštravi Jakšica, Klenićevo djače, koji je, to govoreć, dospio, da punu šaku prašine saspe na glavu jednomu manjemu dječaku.

Na ovaj glas zamuknulo na čas čitavo sielo.

— Lažeš, štene! Tko ti je to kazao? Okosnu se jedan striko (majstor) na dječaka.

— Hoćete, da se zabogmam? Odvrati dječak, grebuć nožnimi prsti po piesku i škiljeć gursužki jednim okom na majstora. Bio je to vragoder, da mu nebijaše u varoši para, za to mu se nije odmah ni vjerovalo.

— Dat ću ti ja bogmanje! Prodere se majstor. — Kaži odmah, od koga si to čuo?

— Kad baš mislite, da vas varam, ja ću vam sve kazati, kako je bilo. Ponudi se dječak. — Pod školom išao sam po burmut za gospodina meštra i prolazeć mimo varoške kuće, vidim, kako su panduri bacili baju Roku pred kuću. Ma tako su ga bacili, da je mene skoro urušio.

— Što bi to opet moglo biti? Primieti jedna teta. — Sigurno je bio silovit pred sudom, pa su ga odpravili.

U taj čas izadje Roko Katanić iz svoje kuće na

Digitized by Google

ulicu. Mali Jakšica opaziv jezgraša, priskoči k tetam i poluglasno im reče:

— Evo baje Roke! Pitajte ga same!

Jezgraš bio je njekako mrka lica, a to već nije davalo nade, da bi bio voljan ma s ikim se upustiti u razgovor. Prolazeć brzo mimo velikoga siela, zaželi mu: „dobar večer“ i htjede da dalje podje. Al tu ga poput udice zahvati glasan upit njegove susjede:

— Ma Boga ti, Roko, što su to imali s tobom na varoškoj kući?

U isti čas već se je onaj pusti vragoder stvorio uz jezgraša.

— Reci sám, baja Roko, govoraše Jakšica jezgrašu, vuckajuć ga za kabanicu, — nije l istina, da su te danas panduri izcakali iz varoške kuće? . . .

— Manite se Vi mene! Otrese se jezgraš — imam ja prečega posla, neg s vami ovdje ćeretati. Rekav to pohita dalje, nemareć, što će sielo za njim govoriti.

— Čuste li, što reče? . . . Prihvati rieč druga susjeda Rokina — da ima prečeg posla . . . Okladila bi se, da ima nješto na umu.

— Bit će, bit će tako! Potvrdi do ove sjedeća teta — zar niste vidjeli, da je ogrnuo kabanicu . . . Ah, Bog nas čuvao zla i neprilike.

Al pustimo to ulično sielo, koje će se razgovorom o svem i svačem do sna umoriti i onda razići, te podjimo za Rokom Katanićem. Brzim korakom prošao je kroz varoš i zakrenuo na tekiju. Mislio je tu naći Fatimu, al nadje sve zatvoreno. Stane ju glasno zvati, al nitko se neodziva, sigurno nema nikoga kod kuće. Što će sad? Starice nema, a on se mora večeras s njom sastati, pa bilo što mu drago . . . Slutio je, da neće biti dobra sa Stanom, za to baš hoće da govori s materom, kako bi joj pomogli, . . . možda ju i oslobodili . . . Smisliv sve misli u jednu, udari preko brda izpod kal-

Digitized by Google

varije, nam poznatim putem, i tu sjede, čekajuć, dok se uhvati mrak. Čekao je čitavu uru, dok je sve izumrlo u varošu i zavladao prvi noćni mrak. Onda žurno sadje s brda i prešav preko potočića Vučijaka uzahnom brvi, došulja se do varoške kuće. Tu će on po što po to izpipati od pandura, što kane učiniti gospoda s nesretnom djevojkom. To je prije svega trebalo mu znati. Istina Bog, on je nedavno pandure pošteno opsovao, al bilo je i za što, — pa ako baš dodje do nužde, ponio je on sobom, što je kadro lakoma čovjeka, kao što je pandur, kao vosak umekšati i jezik mu razvezati. Došav do vrata, prisloni uho na bravu i stane slušati . . . Iz hodnika čuo je jako hrkanje . . . Uhvati kvaku, da otvori vrata . . . al ta su zatvorena . . . Čas, dva stajaše neodlučan, što bi učinio, a tada prisloni opet uho na bravu i pokuca na vratih.

Stane slušati, al i opet neču ništa drugo nego ono hrkanje u hodniku.

U to, dok je tako slušao, povuče ga njetko za kabanicu. Roko se obazre i na svoje veliko čudo prepozna u mraku Fatimu.

— Ti ovdje, majko? . . . Što radiš tu? Zapita tiho jezgraš.

— Čekam, stražim!

— Što je sa Stanom? Pitaše tjeskobno jezgraš.

— U zatvoru je, sinko! . . . a nedadu mi do nje!

— Jesi l pokušala?

— Molila sam ih i zaklinjala stražare . . . al momci nesmiju . . . boje se gospode!

— Da opet pokušamo!

— Zaludu sve! . . . jedva mi dopustiše, da sjednem tu kraj kuće . . . I tu ti sjedim i kutrim od zdrave Marije, a srdce mi puca, neznajuć, kako mi je djetetu, šta li će s njim biti? . . .

— Bojiš li se, majko? . . .

Digitized by Google

— Jao, sinko, neće biti dobro, kad ju tako čuvaju! ... Al bar da ju vidim, da makar jednu rieč progovorim s njome! ...

Jezgraš, vidiv veliku bol i želju jadne matere, da vidi svoje diete, pograbi kvaku i žestoko podrma vratima. Hrkanje prestade i za čas zagrmi iz nutra osoran glas:

— Tko si božji?

Jezgraš natuče šubu na lice i prebaci preko ramena kabanicu tako, da mu je polovicu lica sakrivala, pa onda odgovori!

— Otvori, junače, nećeš se kajati!

Nepotraja dugo i vrata se otvoriše, a na vratih pojavi se sanen pandur s fenjerom u ruci. Opaziv pred sobom nepoznata čovjeka i poznatu mu Fatimu, prodera se ljutito pandur:

— Što ta baba opet ovdje traži? ...

— Nežesti se, prijane! ... Započe Roko težki priegovor s pandurom. — Uboga mati želi, da samo vidi svoje diete, samo dvie, tri rieči da s njom prosbori ... Nekrati joj, bit će ti za uhar ...

Bit će za uhar! To je svakako primjetba, koju nebi pametno bilo prečuti. Pandur si protare rukama oči i pošteno zievnuv, odgovori nješto mekljim glasom:

— Pa meni je svejedno, ako će čitavu noć kod nje sjediti, ali šta će biti sa mnom, ako to sazna gospodin notaruš? ...

— Šest vas ima, a za zlatan cekin svaki će od vas čuvati tajnu. — Reče Roko i ponudi panduru na dlanu šest zlatnih cekina. ...

Zlatan novac tako je liepo sjao u noći, da je varoški pandur u čas tako bistro vidio, kao u poldana, kao da nije ni mrve driemao. Šest zlatnih cekina!

Ta toliko zlata siromah pandur riedko kad i vidi, a kamo li dobije. Pametni momak odmah proesapi, da

Digitized by Google

svih tih šest cekina može liepo ostati u njegovu džepu, jer za što da od tog zlata dade išta svojim drugovom, koji u straži tvrdo spavaju. To bi baš ludo bilo. Poslije kratka razmišljanja očisti pandur Rokinu ruku od cekina i reče obojim, da tiho unidju.

Prije nego će unići dosjeti se jezgraš nječemu i u naglosti prišapne Fatimi:

— Da mu obećamo pošteno mito, ovaj bi izpustio Stanu.

Fatimi zasjale oči od nade i radosti.

— Pokušajmo! Rekla živo starica. — Obećaj što više, ja ću platiti.

Jezgraš i Fatima podju za tim na prstih za pandurom, koji ih s fenjerom u ruci kroz drugi jedan uzki hodnik dovede pred vrata Stanine uze.

Tu pred vrati, baš kad je pandur izvadio ključ, da otvori vrata od uze, prikuči se njemu jezgraš i stane mu potiho govoriti:

— Slušaj, junače! . . . Kako bi bilo, da tu sirotu izpustimo? . . .

— Ajà, nismo se tako pogodili! Odgovori odlučno stražar, mašuć žestoko glavom.

— Ta dà, prihvati Roko, znam ja to . . . Al što bi bilo, da ti dademo deset put toliko, koliko si već primio? . . .

Pa sad neka tko kaže, da nema napasti na svietu! . . . Deset put toliko! Velika je to rieč! Jadan pandur počeša se najprije za uhom, a za tim si protare ponovno rukom oči te upita posve pametno:

— Koliko je to onda? . . .

— Toliko, da to nemožeš za deset godina ovdje zaslužiti . . . Odgovori jezgraš i produži odmah dalje: — Budi pametan, prijane! Za što da se deset godinâ mučiš za nješto, što možeš u jedan čas zaslužiti . . . . Pusti ju, pa onda i ti uzmi put pod noge . . . Za te

Digitized by Google

novce možeš se liepo okućiti u drugom kojem kraju, pa ćeš živjeti kô spahija . . .

— Ala ste baš napasti! . . . Govoraše pandur, kimajuć glavom. — Al, ajde! neka bude na vašu, nu gdje su ti dukati?

— Ja ću ti ih kod moje kuće izbrojiti! Prišapnu Fatima. Pandur bi doduše volio bio, da mu je Fatima obećane dukate odmah tisnula u ruku, nu ipak zadovolji se njezinim odgovorom, turi polako ključ u bravu i na pol otvori vrata, prisvietiv fenjerom u tavnu uzu.

— Stoj! . . . Tko si? . . . Ni korak dalje! Čula se vriska iz zatvora, koju razsvietljivaše slaba luč fenjera. Roko i Fatima otvore širom vrata i strepeć pogledaju unutra. U kutu na slami, pokrivenoj strunenim pokrovcem, stajala Stana uzplahirena, divljeg pogleda i razbarušene kose. Bila je sva u vrućici, a uzbudjena tako, da je svaka žilica u njoj treptila, kao da ju trese ledena groznica. Grozne, užasne slike mučile joj dušu; na najmanju lupu, na svaki korak, svaku glasniju rieč bacala bi se i dizala s tvrda loga. Isto vlastito disanje plašilo ju i bunilo. Kad je čula šapat pred vratima, već se je trgla i stala slušati, a kad je pandur turio ključ u bravu i okrenuo ga, skočila je na noge od strave. Sigurno su došli, da me muče! pomisli nesretnica i udari u očajan vrisak. Pandur joj doduše dade znak, da šuti i da se ništa neboji, pokazujuć palcem desne ruke na Fatimu, nu djevojka bila je izvan sebe, s njom se nije dalo već pametno govoriti.

— Šta hoćete sa mnom? Vikaše djevojka u velikoj stravi . . . — Gle, šta vidim? . . . Ti li si to, majko? . . . Jao, nedaj, spasi me! . . .

Pandur se uhvati za glavu. Ta nesretna vika probudit će mu drugove, a onda je sve propalo. Nije se bez razloga bojao. Premda je straža, u kojoj su spavali varoški panduri, bila na drugoj strani varoške kuće, vriska

Digitized by Google

i povici Stanini mogli su probuditi stražare. Jedan se je bar probudio i to baš onaj, koga je najmanje ovdje trebalo, koji bi bio sto puta bolje uradio, da je ostao ležeć tamo, gdje jest. Arambaša pandurski, dakle glava varoških pandura, koga ovi slušati imadu, pojavi se na pol odjeven (tako bo je obično i spavao) u uzkom hodniku. Bijaše to čitav medonja, da ga je bio pun hodnik, kud je prolazio. Pandur, opaziv svoga arambašu, prepade se i brže bolje turnu u kraj Roku i Fatimu, pa zaključa vrata.

Sam ga je bies donio!

Arambaša, došav do uze, okosnu se oštrim glasom na pandura:

— Kakva je to galama? . . Što rade ovi tu?

— Ma ova napast od žene — prtljaše pandur, kako je najbolje znao — htjela je na svu silu, da vidi svoju curu. Evo sam joj malko otvorio, toliko da zaviri . . .

— Nisam li ti kazao, paripe! — viknu gnjevno arambaša — da nesmiješ pustiti unutra ni živu dušu — pa da dodje sâm sv. Petar! . . .

— Ta rekoh im to, al drže se čovjeka, kô krpelji! Izvinjavao se pandur.

— A tko je ovo? Pristupi sad arambaša k Roki i tisnu mu šubu na vrh čela. — — Nuto, nuto! ta to je onaj belaj, koga smo danas na dvor bacili . . . Pa takovi nam ljudi dolaze noćju u pohode! . . . Šta ti imaš posla ovdje? . . . Nuder, da čujem?

— Došao sam s Fatimom. da nije sama! Izgovori se brzo jezgraš.

— Nemate vi ni jedno, ni drugo ovdje nikakova posla! . . . Šibajte na dvor! zapovjedi arambaša i uze tiskati staricu i jezgraša s tolikom žurbom, da su se za čas oboje našli pred varoškom kućom. Samo se kaže, da im je na tom putu onaj podmićeni pandur najvećom uslugom s fenjerom u ruci svietio. Neka im bar to bude!

Digitized by Google

Zaključav arambaša glavna vrata od varoške kuće, iztrže iz ruku pandurovih fenjer, pa ključ od uze i podje da vidi, da li je djevojka u uzi i je li drugčije sve u redu. Otvoriv vrata vidje, da Stana drhćuć sjedi u kutu.

— Gdje mi je mati? . . . Viknu djevojka, kušajuć ustati sa zemlje.

— Otišla je kući! Odgovori dosta prijazno arambaša. — Smiri se, curo, i neboj se! . . . Laku noć!

Vrata se opet zatvore. Arambaša dobro ogleda bravu i mandalu, pokuša, da li dobro drži lokot na mandali, pa kad je vidio, da je sve u redu, naredi na stražu drugog, valjanog pandura, a onog nepouzdanog momka otjera spavat, zaprietiv mu, da će već gospodin notaruš sutra za sve znati.

Do toga ipak nije došlo! Doduše morao je pandur dva dukata pregorjeti, al za to je bio siguran, da ga arambaša ni na sudnjem danu neće izdati.

Gospodin varoški notaruš, koji je, kako vidjesmo, vrlo brzo svršio iztragu, radio je do kasne noći kod svoje kuće, dok je složio species facti i sastavio sentenciju. Tada je sve liepo svojeručno prepisao, da može sutra jedno i drugo predložiti uzmožnomu gospodinu pukovniku i pitati ga, da li je zadovoljan s osudom i je li zadovoljština podpuna? Pa neka sad tko kaže, da nobilis de Kérpez nije bio velika junačina! . . . Al takovi su napram višjim i moćnijim od sebe sve napržice, koje toli nemilo postupaju s nižim i slabijim.

Oko desete ure prije podne izašao je varoški notaruš u svetčanom odielu iz svoje kuće i zaputio se ravno u grad do gospodina pukovnika Ovaj ga primi, kô što i nije bolje zaslužio, hladno i nemilostivo, pa kada je pročitao osudu, primieti, da je sva ta osuda najveća glupost, nu da se on ipak zadovoljava, ako se u ovom kraju tim načinom pravda kroji. Plemeniti notaruš, koji je mislio, da će steći najveću pohvalu i priznanje u gos-

Digitized by Google

podina pukovnika, bijaše vrlo iznenadjen njegovom izjavom i za to se vrlo pokunjeno i još više ozlojedjen razstade sa zapovjednikom, zaželiv, da ga Bog nikada nedovede u nepriliku, da bi imao s njim posla.

Iz grada požuri se notaruš odmah u varošku kuću, pred kojom je već sjedio čestiti sudac Pero Alaberović, koga je notaruš još jučer pozvao, da sutra oko deset sati bude na svom mjestu. Trebat će, da čuje i podpiše osudu proti Spahićevoj Stani i da bude polag, kada će ju gospodin notaruš okrivljenici proglasiti.

Opaziv sudac žurno dolazećega notaruša skoči s klupe i podje mu u susret.

— Dobro jutro, gospodine prijatelju! — Pozdravi smjerno sudac bilježnika. — Kako ste mi spavali?

— Kako sam spavao?... Popostade bilježnik i izbeči gnjevne svoje oči u varoškoga sudca. — Hoćete valjda, da mi se rugate, što sam morao u kasnu noć raditi, dok ste Vi kô klada na perju spavali!... Duše mi, da se još jedan put na sviet rodim, nebi ništa drugo htio biti, neg varoški sudac u Požegi!...

— Ali, dragi moj, dobri notaruše!... Ma, za što se ljutite...

— Molim Vas, prestanite već jedan put! Koliki nas posao još čeka, a Vi bi htjeli, da tu sa mnom ćeretate kao sa piljaricom Mandom... Žurite se, molim Vas!...

To mu je baš trebalo, čestitomu Peri Alaberoviću! A kako je tvrdo odlučio, da se neće ni s mjesta ganuti, da neće ni rieči prosboriti grubomu notarušu, kad ga je opazio gdje dolazi, samo da u njem neprobudi vraga, koji i onako nikada pravo nespava, pa ipak!... Njegova prirodjena smjernost i uljudnost odvede ga pod oštrac nemila, poznata mu jezika. Bezazleni varoški sudija nije se ni malo razlikovao od ovaca, koje, videć vuka, trče od straha predanj, da odabere žrtvu po volji.

Na ulazu u varošku kuću zapovjedi notaruš pandu-

Digitized by Google

rom, da nikoga unutra nepuštaju, osobito staru Fatimu, koja je tik varoške kuće čekala, i opaziv notaruša stala se za njim šuljati.

Poklapljen unide sudac za notarušem u sudnicu. Bio je spreman, da će se tu nad njegovom glavom prosuti još jača grmljavina. Doduše, nije se taj strah posvema obistinio, al bilo je ipak dosta grmljavine. Gospodin notaruš, unišav sa sudcem u svoju sobu, uze vàs uzbudjen gore, dolje šetati, neuzimajuć ni najmanje na um varoškoga sudca, koji je, samo da nebude nikomu na putu, sjeo u kut na stolac i čekao, što ima doći. Plemeniti gospodin de Kérpez zaustavi se napokon sred sobe i podbočiv se junački, stade visokim glasom besjediti:

— Pa ovdje da služi čovjek, koji zna, što je zakon i konštitucija! Sâm me je bies ovamo donio! . . . Ni sâm Verböczy, da iz groba ustane, nebi mogao prigovoriti mojoj osudi . . . a, mislite li, da je pukovnik, taj stranac, koji nema to u peti, što ja u glavi imam, (htio je baš naopako kazati), bio zadovoljan? . . . Ta on vam drži, da je najveća glupost, kako mi svietu krojimo pravdu. Šta kažete Vi na to, dragi sudče? . . . Ne, netrebate govoriti, jer što Vi napokon o tom znate, nu ja Vam kažem, da je malo ljudi, koji onako poznaju jus scriptum i consuetudinarium (pisano i običajno pravo), kô što ga ja, nobilis de Kérpez, znadem. Zar da ja od koga učim, što je dehonestatio (obezčašćenje) i laesio honoris (uvreda poštenja)? . . . Pogledajte samo! Produži notaruš, pograbiv pisanu sbirku zakona sa stola, — tu Vam je članak 57. sabora od godine 1723., po tom sam ja sudio . . . ., i još sto puta strožije, a on ipak zanoveta . . . De cetero pukovnik je ipak na koncu izjavio, da se zadovoljava s osudom. Sada je na nami, da ju brzo ovršimo. Prije svega podpišite sentenciju. Evo tu poviš mene!

Gospodin sudac podpisa liepo i razgovietno svoje čestito ime i prezime poviš notaruševa i to u dobroj

Digitized by Google

vjeri, da nepodpisuje nikakovu ludost. Htio je doduše znati, što je sadržano u toj kobnoj osudi, nu ovaj put bio je ipak tako jak, da je svladao svoju ljubopitnost, koja mu je mogla dobaviti novu krupnu lekciju.

Medjutim je gospodin notaruš izašao u hodnik i tu naredio sve, što treba za ovršenje kazne, a za tim zapovjedio, da dovedu Stanu.

Dovedoše ju. Biedna djevojka! Strah i bol, što ju je ove noći pretrpila, gotovo ju izobličiše. Pogled bijaše joj smućen i plah, a lice bliedo i bolna izraza. Još i sada bila je sva u vrućici . . . Idući hodnikom u sudnicu tražila je očima mater, nu nemogaše je nigdje opaziti. . . . Vrata od varoške kuće bijahu zatvorena, a pred njima stojeći pandur imao je dosta posla, da se brani od Fatime, koja je na svu silu htjela unutra. Uzalud! Ni molbe, ni suze, ni velika obećanja nepomogoše joj ovaj put . . . Tako su gospoda naredila, pa tako mora biti!

Plemeniti notaruš spremi se odmah na posao. Prvo i prvo razloži strogim, nemilim glasom okrivljenici, kakav je zločin učinila, oklevetav javno u crkvi uglednu ličnost, a za tim joj predoči sramotnu njezinu zabludu, njezin pad djevojački. Iza toga pročita joj uzvišenim glasom osudu.

Ah užasno ju je slušati, ali čuti se mora:

— Stana Spahićeva, obezčastiv i uvriediv poštenje carskog nadporučnika i grofa Locatelli-a pred čitavim svietom, bit će javno bičevana kroz sredinu grada, i to počam od varoške kuće do kamenitih vrata . . .

Djevojka protrne . . . Htjela je da nješto izusti, nu rieč joj se zadavi u grlu . . . Silovito disanje, nalik hropisanju, odavaše najsilniju duševnu uzbudjenost. Grudi joj se nadimahu tako burno i naglo, kao da će se sada razpuknuti. Divlji, biesan pogled uprla u bilježnika, koji je posve ravnodušno dalje čitao:

— Osim toga mora ista djevojka, kao sramotnica,

Digitized by Google

izgubiv svoje djevojačko poštenje, tri nedjelje zaporedo nositi pod sv. misom slamnati vienac na glavi, a u ruci držati goruću crnu voštanicu! Tako ti je sud sudio!

Bilježnik smota papir i namigne pandurom:

— Na posao, momci!

Panduri izvukoše iz sudnice djevojku, prestravljenu, gotovo bezsviestnu. Strgoše brzo s nje prsluk, a ruke joj sputaše u lisice. Za čas otvoriše se varoška vrata, na koja izguraše osudjenicu.

— Jao, kćeri moja! Jaukne Fatima, vidiv jedinicu svoju. Skupiv svu snagu, iztrže se iz rukû stražaru, koji ju je zaustaviti htio, i poletiv k Stani, ogrli ju strastno, grčevito, kao da ju želi obraniti od svega toga nemila svieta, ili da skupa s njom u zemlju propane. Stražari priskoče sada i težkom mukom odtrgnu očajnu mater od djeteta svoga.

— Čuvaj čedo moje! . . . . Doviknu u zadnji čas Stana materi, al u isti mah izmahnu pandur šestopletnim korbačem i djevojka, vrisnuv od boli, posrnu napried.

Jao, prvi udarac je pao na ta obla, alabastrova ramena!

— Bježi, kćeri, kud te oči vode! Prikriča joj Fatima, otimajuć se pandurom. Biednica, složiv ruke na grudih, poleti trgom. Pandur sustiže ju žurno, a ljuti i nemili udarci padaju jedan za drugim. Već eno i krvavih pruga na toj bieloj puti, al još uviek nije dosta, nije . . .

Jaoh to boli, al još više od toga boli sramota, boli rug, kojim ju dočekuju na tom groznom putu. Iz kuća iztrčalo sve, što je živa u njih, mužkarci i žene, veliko i malo, sve hoće da vidi muke i sramotu biednog ljudskog stvora i da se tim nasladi.

— Gle, gle grofice! . . hoćeš li grofa, budalo! . . Evo ti slave! Dovikuje joj iza glasa ženskadija, veseleć

Digitized by Google

se težkoj nesreći, koja je zadesila krasno i ponosito djevojče. Čudnovato, da su baš ženske, koje pokazuju najveću zloradost, ona bića, o kojih se obično misli, da imadu meklje srce i tanje osjećaje. A koliko ih je medju timi, što viču, koje i same imaju djecu, pa ipak nemisle, kako bi njim na srcu bilo, da vide svoje diete u tih mukah i sramoti, kao danas ovu djevojku!

Ali gledaj! Eno i Fatima dolazi. Kad je osudjenica dobrahno odmakla od varoške kuće, pustiše ju stražari, da poteče za kćerju . . . I njoj se svjetina ruga, i njoj viču žene: — Nuder vještice! pomozi svojoj grofici! . . Ala si ju liepo odgojila! . . . Aveti stara! . . . Al Fatima stupa žurno svojim putem, s groznim osmjehom na licu prolazi mimo i ukočenim pogledom, al punim prezira i neobuzdane mržnje motri tu zloradu, bezdušnu svjetinu.

Osudjenica projurila je već i izpred gradine, gdje je vojnička posada nastanjena. Sijaset vojnika i nekoliko oficira stajalo je na bedemu i motrilo nemili prizor. Onoga čovjeka, koji je imao na svojoj duši svu nesreću biedne djevojke, nebijaše medju gledaoci. Mora, da se je njekamo sklonuo, da niti šta vidi, niti čuje od kazne, koja je njemu za volju tako grozna izpala. Oj, gdje si zlotvore, da vidiš svoju žrtvu, da vidiš kako posrtava pod oštrimi udarci, kako joj krv curkom teče iz ranjene puti, da čuješ kako stenje, kako zagušenim glasom jeca: jao čedo, čedo moje! . . . Čuješ li: čedo moje? . . .

Bezdušniče! nije li te strah težke božje desnice?

Nu što je ono? . . . Da li dobro vidimo? . . . Eno Roko Katanić leti, kao da ga vile nose, prama Stani . . . Na licu vidiš mu grozu i biesnu jarost . . . Leteć dospieva, da prieti piesnicom varoškomu stražaru . . . Već je posve blizu, leti baš na njega, šta li će da uradi? . . . Do biesa! Sada će doći do živa! Jezgraš je zakrčio put panduru.

Digitized by Google

— Nećeš dalje, krvopijo! Viknu nanj biesno momče.

— U kraj, budalo! ili ću tebe šinuti! Zaprieti pandur.

— Nećeš, ne! Riknu jezgraš i kao pomaman obori se na pandura i vanrednom snagom, što ju je u taj čas imao, sruši ga na zemlju i kleče mu na prsa. Pandur, koji nebijaše spreman na takovu navalu, poče istom sada, kad je već na zemlji ležao, misliti na svoju obranu. Stade se trzati i praćakati, nebi li kako sbacio sa sebe jezgraša. Da do toga nedodje, uhvati djak za gušu pandura, i počme ga daviti. Ali to mučenje je samo još ponukalo stražara, da se još očajnije brani i udvojilo mu snagu. Roko uvidje, da neće moći dugo odoljeti, za to se brzo dosjeti lukavštini i zagrabi jednom šakom prašine i sitna pieska, baci to panduru u oči, pa skočiv na noge, pobježe njekamo izpod gradine.

Dok je pandur, psujuć i prieteć očistio svoje oči u toliko, da je mogao oko sebe pogledati, nebijaše već ni Roka, ni Stane vidjeti. Nepreostade mu drugo, nego vratiti se u varošku kuću, gdje je javio varoškoj gospodi nenadani dogodjaj. Gospoda poslaše doduše za jezgrašem potjeru, nu stražari se brzo vratiše, javljajuć, da mu nema nigdje ni glasa, ni traga.

A što je sa Stanom?

Od onoga mjesta, gdje se je Roko sukobio sa stražarom, jurila je djevojka sve dalje pram kamenitim vratam. Letjela je kao da ju srde gone, sva izvan sebe i podivljala . . . . Činilo se, kao da nit šta vidi, niti šta čuje . . . Niti gdje staje, niti se obazir . . . Proletjela je već i izpod kamenitih vrata, al ona juri i dalje . . . dalje . . . a gdje joj je meta? Tko će to znati . . . ? Možda ni sama nezna . . . Ali gle! Orljava je tu! . . . Jaoh, stani, djevojko! . . . Naopako! Trči ravno k potoku! . . . Nečuješ li, kako ti viče mati, što za tobom spieši? . . . Ha! skočila je u vodu, u zeleni, duboki vir

Digitized by Google

kod mosta . . . Na površju zakrvavila se voda, malo za tim pomolile se iz vode dvie sputane ruke, lisice na njih grozno zazvečale u zraku, kao da odzvanjaju gasnućemu životu — i za čas sve je bilo tiho, tiho . . .

Žureć se za kćerju, što je igda mogla, vidjela je Fatima, što je bilo . . . Doletiv na bajer, stala s užasom gledati u vodu . . . al nevidje nigdje ništa . . . Sve je tiho i mirno. Upokojena leži biednica u skutu hladne vode! . . Starica zalomi rukama . . . Došlo joj je, da i sama skoči za kćerju u vodu . . . Ali ne! . . . nješto drugo sinulo joj kroz pamet . . . Ona će da živi, ona mora da živi, da se sveti za nevinu, mučeničku krv svoje jedinice!

— — — — — — — — — — — — — — —

Noć je, liepa, ljetna noć! Jasna je, kao dan, vedra mjesečina! . . . Orljava šumi preko mlinskih brana i svrh kolesâ mlinova kašikarâ. Na zrcalu vode razlieva se sjaj mjesečine, gubeć se tajinstveno u sjeni vrba i joševine . . . Vodeni konjici letuckaju amo tamo, a žustre ribe pliskaju se iz vode, kao da se raduju vidnoj noći. Na travniku tik potoka stoje razapeti ciganski šatori . . . Izpod šatorâ sjede cigani i cigančad i veselo se u noć zabavljaju, čekajući, dok bude gotova večera . . . Mladji pjevaju, ili uz castagnette plešu, dočim stariji puše, ili žvaču duhan, pripoviedajuć si burne svoje doživljaje. Medju šatori namješten je ovelik kotao na vatri, u kom se vari godišnji odojak, koji je sigurno poštenim načinom dospio ciganom u ruke . . .

U to se pojave medju šatori dvie osobe. Fatima je to i Roko. Našli su se i opet, i došli amo, da sahrane utopljenicu . . . Ciganska družina, opaziv medju sobom u to doba neočekivana lica, umuknu i čekaše, da čuje, što te ljude vodi k njim u ovo noćno doba, kada drugi sviet mirno počiva. Jezgraš pozdravi cigane, a ovi mu liepo pozdrav uzvrate.

Digitized by Google

— Ljudi! Prihvati rieč Roko: — Danas je jedna djevojka skočila u vir kod mosta i utopila se. Biste li ju htjeli za dobar novac izvaditi i sahraniti?

Cigani počmu sada medju se svojim jezikom govoriti i dogovarati se i napokon izjave, da traže cekin za taj posao.

— Dva ćete dobiti, — javi se Fatima — samo pošteno obavite!

Čuvši tako dobru ponudu spreme se cigani odmah na posao. Jedni prihvate motike, da kopaju raku, a drugi uzeše s sobom čaklje, da vade utopljenicu. Vir je dubok, a mjesto, gdje voda iz njega odtiče, plitko je do koljena . . . Nije moguće, da je voda mrtvo tielo dalje odniela . . . Cigani stanu čakljami tražiti i za njekoliko časovâ izvuku Stanino tielo iz vode. Kad su ga položili na travu, Fatima i jezgraš spuste se na zemlju do njeg. Ucviljena mati namjesti, glasno naričuć, pokojničinu glavu na svoje krilo, a Roko, sav pogružen od boli i tuge, nadvio se nad to mrtvo, hladno tielo i suze roneć cjelivao lice i ruke premile mu djevojke . . . . Ah za što nisi mogla biti mojom! — jecaše raztuženi momak, gledajuć s najvećom boli u bliedo lice nesudjene mu drage . . .

Dok su cigani raku izkopali, nasjekao je jezgraš tanahnih, listnatih grančica od vrbe i johe, te nastrotime raku, u koju sada položiše Stanu. Mati ju uvi kao čedo povojče u bielo, usnivano platno, a Roko ju dočeka u raki na svoje ruke i položi na zemlju! Onda utisnuše u jamu u poprieko daske i pokriše mrtvo tielo, a na to zatrpaše raku zemljom . . .

Za njekoliko časova bio je grob gotov . . . Svi kleknu sada i izmole tihu molitvicu.

Laka ti zemljica, jadno, nesretno djevojče!

Bilo je poslije ponoći! U jedan put stanu zvona u stranu udarati i puške praskati. Ljudi skaču iz kre-

Digitized by Google

vetâ i trče na ulicu, da vide, šta je. Vatra je! Tamo nad tekijom zažarilo se nebo i vije se gusti dim! Fatimina kuća gori! Eno, sva je u plamenu. Kuća je sama, a vjetra nema! Neka gori, misle ljudi i vraćaju se natrag na počinak. A gdje je Fatima? Znade li ona, da joj kuću proždire plamen? Kako da nezna, tà ona ju je sáma, svojom rukom zapalila. Šta će njoj kuća, kad za nju nema više obstanka u ovom gradu, medju timi ljudmi Gore navrh Sokolovca stoji ona, spremna na put u Bosnu. S njom je i Roko Katanić, koji će ju odpratiti do Save, a onda što mu Bog dade! Ukočenim pogledom motri Fatima, kako se u plamenu gubi otčinski joj dom. . . . Lice joj se trza, a ustne drhću od velike uzbudjenosti . . . Tada pogleda varoš, što se stere na podnožju gore, i staru onu gradinu . . . Krv zakipi u njoj:

— Proklet da si nemili grade! — povika strahotnim glasom žena. — Prokleto da je sve, što u tebi živi i diše! Ubiste mi diete, milo, jedino diete moje! Al čekajte, vi krvopije, vi djauri kleti! I vam će doći sudnji dan! Klicali ste od veselja, gledajuć muke moga djeteta, no znajte, da nije daleko čas, kad ću ja klicati, gledajuć vas, kako jaučete u mukah, kako očajavate od strave, kako ginete poput paščadi! . . . Samo čekajte, ja ću se brzo vratiti! Alahu ću se moliti, da vas uzdrži žive, dok vas opet pohodi Fatima, vaša zla kob, vaša propast! . . .

To rekav, povuče za sobom svoga pratioca i oboje krenu žurno nizbrdice.

X.

Više dana nije se u varoši o ničem drugom govorilo, nego o Stani, Roki i Fatimi. Za ovu se dobro nagadjalo, da je krenula u Bosnu i da se neće više vratiti. Za što bi onda sama kuću upalila? — a to su svi tvrdo vjerovali. O Roki govorilo se koješta, al nitko nije pravo

Digitized by Google

znao, što je s njim. Pitahu mu mater, kamo se je djeo, ali ona neznade, ili nehtjede ništa kazati. Nestalo ga, al kuda, neka sveti Bog znade! Jedni su za izvjestno držali, da je potražio drugi koji manastir, da izuči bogosloviju, drugi su tvrdili, da je i on s Fatimom u Bosnu krenuo, gdje će se po svoj prilici poturčiti, njekoji opet ozbiljno se bojali, da se nije momak odbio u hajduke, samo da se može osvetiti varoškoj gospodi. Bilo kako mu drago, njega je nestalo, te nestalo.

Nesretnici Stani nedali zlobni jezici ni u grobu mira. Dočim joj za života nije nitko znao ništa prigovoriti, osim da je ponosita, sada su joj svi kaljali ime najgnjusnijimi klevetami. Sada je svatko znao, da Stana Spahićeva bijaše svega svoga života sramotnica prvog reda, a u očiju svieta prevejana licumjerka, koja se je samo za to ponosila i tudjila od drugih, da ju s bliza nemože nitko motriti. Ala je bila lukava! Nu došlo je djelo na vidjelo. Onaj vir, gdje se je jadnica utopila, smatrali su ukletim mjestom, a tako i onaj komad zemlje na obali, gdje su utopljenicu sahranili. Tu lebdi duh sotone, duh vječnog prokletnika! Strašne stvari pričaju o tih mjestih: U gluho doba noći plače glasno na Staninu grobu malo čedo. Na to vrbe na obali grozno zašume i zeleni se vir silno uzburka . . . Iz vode pomole se dvie bijele ruke, i silovito mašu prama obali, odkuda dopire plač djeteta. Ima ih, koji se kunu, da su to na žive oči vidjeli i s užasom pobjegli dalje . . .

Kapitan Ivo Kovačević bijaše jako potresen, čuvši groznu sudbinu mlade djevojke. Pa da je još toliko kriva, mišljaše kapitan, ipak je velika kazna, što ju je stigla voljom božjom i voljom ljudi. Medjutim je gospodin varoški notaruš, koji je još istog onog kobnog dana pohodio kapitana, dao drugi pravac starčevim osjećajem. Nobilis de Kérpez uvjeri kapitana, kako je iztraga pokazala, da je Fatima tjerala sramotan, bogumrzki posao

Digitized by Google

sa svojom liepom kćerju, i da su u njezinu kuću po volji zalazili carski oficiri i bogati bosanski begovi. — Ja Vam kažem na moju grješnu dušu — govoraše de Kérpez kapitanu, — da je Fatima sotona u ljudskoj podobi, koja bi zaslužila bila, da ju na lomači spale, a kći njezina bila je prosta sramotnica i sljeparica, koja je onom svojom javnom klevetom valjda htjela, da od grofa iznudi veliku svotu novaca . . . Nu Bog je drugačije htio . . . Opaku djevojku stigla je zaslužena kazna, premda još uviek dosta blaga za tolike njezine opačine . . . .

Starca kapitana tako obsjeniše ubjedjujuće rieči varoškoga bilježnika, da ga već nimalo nije dirala sudbina samoubojnice, nego je što više žalio, da je mogao sumnjati o grofovu poštenju i tražio od njega, da opere sa svoga imena ljagu klevete. Za što se je nobilis de Kérpez požurio, da starom kapitanu dade „vjerodostojne“ obaviesti ob onom, što je tobož iztraga izniela na javu, i da ga uvjeri o ništavosti težke osvade, iznesene proti njegovu budućemu zetu, toga nitko pod nebom nije znao do jedinoga grofa Gjure Locatellia, koji je odmah po ovršenoj kazni pohodio gospodina notaruša, nadario ga s njekoliko zlatnih cekina, te ga tom prilikom za nješto tiho umolio, na što je dakako gospodin notaruš drage volje pristao, naglasiv grofu, da se on „stari lijov“ u takav posao kao malo tko razumije. Kakav je to posao bio, tomu će se svatko lako dosjetiti, a da ga je gospodin notaruš doista majstorski svršio, najbolji je dokaz, da je starina kapitan, kad mu je pod večer došao grof u pohode, ogrlio ga i sav ganut mu očitovao: da je sada sve u redu, i da moli oproštenje u grofa, što je kleveta one bezočnice mogla i čas samo uzdrmati vjeru u njegovo poštenje . . .

Grof je bio vanredno zadovoljan tim skrušenjem i uvjeravaše starca, da je mirne duše čekao sud ljudski,

Digitized by Google

kao što će mirno i božji sud čekati . . . Pa tko da mu nevjeruje, kad tako liepo i plemenito govori!

Kako vidimo, nije bio težak posao starca okrenuti, ta nekaže se uzalud: starost, slabost! Nu kći kapitanova sudila je drugačije o svom vjereniku. Ona je od prvoga časa vjerovala sve, što je Stana javno u crkvi kazala o grofu. Vjerovala je tim tvrdje, jer je bila sklona to vjerovati o čovjeku, koga nije nikad ljubila, koga je pače i mrziti počela od časa, odkad joj ga dosudiše vjerenikom. Čuvši o sramotnoj kazni i groznoj smrti nesretne Stane, bijaše sva preneražena. Pa to se je sve dogodilo radi nje, ona je povod tolikoj nesreći. Njezin vjerenički vienac orošen je krvju nevine žrtve. Nije li to strašno, užasno! Zalud joj je govorila vjerna služavka, da ona nije svemu tomu kriva, da bi se to isto dogodilo, ako bi grof i drugu koju izprosio bio. — — Julka se nikako nije smiriti mogla . . . U noći, što je sliedila iza onog zlokobnog dana, nije ni oka stisnula. Slike, grozne, užasne slike, što ih je stvarala njezina groznično ugrijana mašta, izpuniše joj dušu stravom i smrtnim nemirom. Kao da je polag bila, vidi eno, kako jadna Stana kao mahnita leti ulicom, kako ju stražar nemilo bije, i kako krv probija iz nježne puti . . . Pa čuje njezin vrisak i jecanje, vidi, kako se strmoglavce baca u vodu i očajano sa valovi bori . . . . Uh, strahota! Sva izmučena sjede u postelji i sklopiv ruke, stade se moliti Bogu vruće i skrušeno, kao da je ona čemu kriva . . . U to stanu zvoniti zvona i puške praskati . . . Sa ulice čuje se vika: vatra, vatra! . . Gorila je Fatimina kuća . . . Julka skoči k prozoru, koji je u vrt gledao, otvori ga širom i stane slušati . . . Doskora se sve umiri . . . ljudi, čuvši, što gori, odoše spavati . . . Julka medjutim ostade i nadalje bdijuć kod otvorena prozora . . . Ah, kako ju liepo hladi taj hladni, noćni zrak, kako joj godi . . . a noć je tako liepa i jasna. Sjednuv na stolac do

Digitized by Google

prozora, nasloni glavu na ruku, položenu na prozor. — — Tihi lahorić stade joj šuštati oko ušiju, kao da ju uspavati želi, umorne oči zatvoriše se, a one grozne slike počeše nevidom ginuti . . . Svježi zrak ljetne noći brzo je omamio razdražene živce i Julka usnu na prozoru . . .

U zoru diže se u jedan put jak vjetar, koji zalupiv kapcima, probudi djevojku iz sna. Julka se trže i odmah osjeti, da je do kosti prozebla. Drhćuć vrati se u krevet, gdje iznova pade u dubok san . . . Ustavši u jutro kasnije nego obično, bijaše sumorna i troma . . . Premda je već s jutra bilo toplo, Julka je osjećala njeku zimogrozu i studen . . . Urediv sobe, što bijaše uviek njezin posao, lati se švela, ali joj nije išlo od ruke . . . Kapitan joj svjetova, neka ode u dvorište, da sunce baš liepo grije . . . U sobah, koje su gledale u vrt, i gdje su po ljetu vas dan bili kapci pritvoreni, bijaše još njekako hladno . . . Bolje će biti, da sadje u prostrano dvorište, gdje ima više zraka i topline . . . Julka posluša. Sašav dolje, uze gore dolje na suncu šetati . . . To joj je godilo, nu doskora ućuti glavobol i ode sjesti pod lipu . . . Baš je bila sva u cvietu, a pčele su po njoj zujale, da je sve brujalo . . . Spustiv se na klupu, namještenu pod lipom, pritvori oči, nebi li se u san zaniela. U to se otvore vrata od dvorišta i unutra unidje grof Gjuro Locatelli, njezin vjerenik.

Djevojka, zirnuv onamo, pomisli, da će biti najbolje, ako se ukloni pred njim, kao što mu se je obično uviek uklanjala, nu grof ju je već pozdravio glasnim: dobar dan, gospojice! i iduć brzo prama Julki odmah nadovezao dalje, kako se čudi, da vidi gospodičnu u dvorištu. U to je već stajao pred Julkom, koja je, ustav medjutim s klupe, ozbiljnim i tavnim licem dočekala svoga vjerenika. To u ostalom nije njemu bilo ništa neobična.

Digitized by Google

— Vi mi zlo izgledate, gospojice! Reče grof, opaziv vanrednu bljedoću na licu svoje vjerenice.

— Nije mi dobro. Jučerašnja sgoda silno me je potresla! . . . Odgovori djevojka, uprvši u grofa izvjedljiv, ali tako hladan pogled, da je ovaj nehotice morao nice pogledati.

— Nemislite na to . . . Reče grof . . . Bog je po zasluzi kaznio onu sramotnicu . . .

U Julki provali ogorčenost, koju je dosele s težkom mukom zatomljivala u sebi. Moglo se je jasno vidjeti, kako su joj u taj čas gnjevno sievnule oči, a ustne zadrhtale.

— Vi ju imate na duši! Izusti djevojka čvrstim glasom, ustremiv porazujući pogled u grofa.

— Za Boga! zar Vi o meni tako sudite? . . . Vi valjda nevjerujete onoj gadnoj kleveti? . . . Govoraše grof, pretvarajuć se što je ikad vještije mogao.

— Vjerujem, . . . ja držim, da je sve ono istina, što je glede Vas kazala . . . Vi ste ju ubili . . .

— Žao mi je, da o meni tako ružno mislite! . . . Odvrati grof, metnuv ruku na prsa. — Moja je savjest čista . . . Ja joj nisam sudio, već sud . . . U ostalom budućnost će Vas uvjeriti, da sam bolji čovjek, nego li mislite . . .

Julka neodgovori na to ništa . . . Čim joj je grof spomenuo budućnost, koju je imala s njim da dieli, oćutila je u sebi volju, da izkali svu svoju gorkost na nevriedniku. Nu to bi razjarilo otca . . . za to je voljela mučati. Sjednuv na klupu odvrnu s prezirom lice od grofa, koji vidjev to, preporuči se djevojci i žurnim korakom podje u gornje odaje, — do kapitana.

Grof nije imao prečega posla nego da svoj razgovor s Julkom priobći kapitanu, i da mu se potuži. Kapitan se je ljutio u sebi, znajuć, odkud vjetar duva, ali je tješio grofa, da je djevojka nješto bolna, a još više uzbu-

Digitized by Google

djena, pa sama nezna pravo, šta govori. Pa onda zna se, da su sve mlade djevojke pod prstenom hirovite i jogunaste! Ali to ih prodje, čim se udadu. Tko bi još te trice uzimao na um?

Kad se je grof oprostio s kapitanom, potraži starac Julku, da joj kaže, kako njezino vladanje prama grofu nije nimalo u redu. Istina, vidi sâm, da je djevojka bolna, al on će ju ipak blago opomenuti, reći će joj, da tako više neradi.

— Čujem, da si uvriedila grofa! . . . Poče kapitan . . . Ti znaš, da ja toga netrpim . . . Toga se u buduće kani!

Julka neodgovori ništa.

— Pomisli, produži kapitan, — da ti je on vjerenik . . .

— Koga iz sve duše mrzim! Uleti gnjevno djevojka u rieč kapitanu.

Starac pogleda svoju kćer. Ovako nije mu nikada odgovorila, što je živa. Nema sumnje, bolestna je, razdražljiva, valja naviti druge žice . . . Sirota!

— Proći će to . . . Prihvati rieč kapitan . . . ti ćeš ga već zavoljeti . . .

— Nikada! Viknu odlučno Julka, — dok živim — nikad! . . . Ti hoćeš, bâbo, da za njega podjem . . . Pa dobro! Neka nas slobodno vjenčaju, ja ću pregorjeti i tu muku, smoći ću još toliko snage, da pred oltarom izustim laž, da ga ljubim, — al onda, onda neka bude dosta žrtve . . . Ja ću živjeti samoj sebi i svojoj nesreći . . .

Kapitan je pogodio smisao rieči svoje jedinice . . . Njezin brak sa grofom imao bi dakle da bude samo prividan, kao da i nije sklopljen . . . Vidi se, da je djevojka obračunala sa svojom budućnosti, da je u njoj dozrela misao, koju je sada otcu očitovala . . .

Izjava Julkina nije starca ni najmanje dirnula. On je držao, da je to prkos proti njegovoj volji, koja mora

Digitized by Google

da njegovu djetetu bude nada sve sveta, pa je za to postao još tvrdokornijim. Zar da on uzmakne pred hirom jogunaste djevojke samo za to, jer ona ljubi njekoga, o kom znade, da nemože biti njezinim vojnom? Ne, toga on neće ni za što učiniti, to joj mora odmah u lice kazati.

— Ti ćeš za to ipak poći za grofa, jer to je već gotova stvar. Reče kapitan čvrstim glasom i mrkim licem, pa ostavi djevojku samu.

Kod objeda nije otac s kćerju ni rieči govorio. Kapitan je primietio doduše, da se Julka ničega neće da okusi, ali ju nije mario nutkati. Neka prkosi samo! mislio je starac u sebi. A kako joj je činio krivo! Djevojci se odista nije dalo jesti. Jedva je dočekala, da je mogla ustati od stola i poći u svoju sobu. Tu na pol razpremi krevet i polegne. Počela ju hvatati vrućica, izprva slabija, a čim bliže k večeri, sve to jača i žešća. Svu noć bila je u vrućici.

Tim načinom javljala se bolest tri sliedeća dana. Pod večer četvrtoga dana bijaše vrućica vanredno žestoka, a glavobolja mnogo jača nego prije. Julka leže u postelju. Bijaše nemirna, premda se je činilo, kao da u san pada. Doskora poče i buncati . . . Kapitan zabrinutim okom pogleda staru služavku, koja je sjedila do postelje.

— Neidi k meni! . . . Stade u jedan put bolestnica govoriti jačim glasom, dočim joj se na licu vidio strah i groza. — Nediraj me! . . . Uh, ala si ledena . . . voda curi s tebe . . . Idi . . . neće te više bičevati . . . to čedo ostavi tuj . . .

— O Stani bunca! Primieti služavka kapitanu, koji je sažaljivo gledao u lice svoje kćeri. — Nema nikoga ovdje, jagodo moja! uze služavka govoriti bolestnici. — Samo smo ja i tvoj babo uza te!

Julka zamuknu za čas, nu doskora poče iz nova govoriti tihim, plahim glasom:

Digitized by Google

— Ti si tu? . . . o moj Janko, . . . jedini moj Janko! . . . Pazi, da te otac nevidi! . . . Što si došao? . . . Ah, mene gone u crkvu . . . na vjenčanje s grofom . . . Nedaj, nedaj! . . . ja sam tvoja . . . Janko! . . . tvoja . . .

Marici, koja je najpozornije slušala svaku rieč, puče sada istom med očima. Sada je razumjela sve. . . . sve. . . . Čudom se čudeć prekrsti se i znamenovno pogleda kapitana, koji čineć se nevješt svemu tomu, al u istinu zabunjen do skrajnosti, naglo izadje iz Julkine sobe. Malo za tim, pošto se je sabrao i bolestnica prestala buncati, vrati se kapitan opet k postelji i reče Marici:

— Ovo nije obična groznica, već druga jača bolest. Morat ćemo poslati po fra Ivana.

Za onda nebijaše u cieloj varoši ni jednoga liečnika, osim jednog ranarnika za posadu, nu taj je bio samo za vojnike, a drugi ga nisu običavali zvati, niti se je on za tim otimao, voleć sjediti kod Trude medju zdravom i veselom družinom. Franciškan fra Ivan bijaše u to vrieme tražen liečnik, vidar i ljekar. Nije to bilo u ono doba ništa neobična. Redovnici umjeli su razne zanate i to baš takove, koji su bili najrjedji, ili kakovih u obće u čitavom kraju nebijaše. Medju redovnici bijaše tada urara, kipara, slikara i tokara, a kako vidimo i liečnika i ljekara. Fra Ivan izučio je ljekarstvo u Dalmaciji, gdje je više godina baš toga radi morao proživjeti. Takovi ljudi bijahu od koristi ne samo braći redovnikom, nego i svakomu drugomu, koji nije imao volje predati svoj život i zdravlje na milost i nemilost vračaram i babam biljaricam, nego je volio imati izkusna i učena ljekara.

Fra Ivan, po koga je kapitan odmah na to poslao, dodje iste večeri i pomno pregleda bolestnicu. Svršiv svoj posao pokima glavom, kao da je na čistu s diagnozom i okrenuv se k kapitanu reče:

Digitized by Google

— Vrućica je — febris nervosa — i to prilično jaka. Bolest mogla bi i duže vremena potrajati... Treba dobro paziti na bolestnicu, da se jače nenahladi . . . Za „recipe“ doniet ću sutra vrbove kore, a dotle neka joj se meću na glavu mrzle krpe, a na tabane melem od gorušice . . . To će joj vatruštinu ublažiti . . . Vode neka nepije mnogo . . . dobro je, ako joj kadikad date kruškove turšije od tepakâ . . . to će joj goditi . . .

Kapitan se zabrinu, čuvši, da bi bolest mogla dulje potrajati i zapita fratra: da li je bolest opasna?

— Sve je u božjoj ruci! odgovori liečnik, — Bog i zdrava narav najviše će pomoći. Neklonimo duhom!

Slabe li utjehe starcu otcu, komu bolestnica bijaše jedina radost, njegovo sve na tom svietu. Trebalo je sbilja mnogo duševne snage, da nije klonuo duhom te i sam pao u bolest. Po čitave dane i noći bdio je naizmjence sa starom služavkom kraj bolestne kćeri, dvorio ju i tetošio oko nje, kao oko čeda mala. Bolest Julkina razvila se brzo do najvećeg stepena, a za tim nastala je stanka, koja potraja više dana. Bijaše to lebdenje medju životom i smrti za bolestnicu, a dani najveće muke i žalosti za siedoga otca. Fra Ivan tješio je starca, što je bolje znao, ali nije mu mogao zatajiti, da bolest još uviek nije okrenula na bolje . . . Napokon ipak nadhrvala mlada zdrava narav ljutu boljeticu. — Jednoga jutra, pošto je opipao bilo bolestnici, šapnu fra Ivan kapitanu radostnim licem: bolje je!

— Dakle će mi živjeti, . . . neće mi ju Bog uzeti? Pitaše poluglasno starac liečnika, stišćuć mu desnicu objema rukama.

— Ja se nadam, da će doskora ozdraviti! Odgovori fratar.

— Slava ti, Bože! Uzdahnu tronutim glasom kapitan i sklopljenih ruku uznese zahvalno oči k nebu.

Čudnovato! otac je hvalio Bogu, što mu je kći od

Digitized by Google

smrti spašena, a da je nju tko zapitao bio, dok je još pri sebi bila, neka bira život ili smrt, ona bi, nema sumnje, potonje objeručke prihvatila. Pa ako bi to učinila, zar bi to moglo koga iznenaditi? . . . Kad joj se vrati zdravlje, kakav ju život čeka? . . . Udat će ju za nemila i nedraga, a ona će sav svoj viek tugovati za nesudjenim dragim, sav svoj život kunjati s bolnim srdcem, dok napokon i njoj i njezinu jadu nekucne zadnji čas! . . . Nije li bolje, da taj čas odmah dodje, kad već izostati nikako nemože! Čemu to dugotrajno, bolno umiranje, kad joj i onako pomoći nema!

Ovako je upravo osjećala Julka, kad je poslije dva tjedna ustala iz kreveta, pa joj tom prigodom kazali, da joj je bio život u opasnosti. Nu starac kapitan nebijaše nimalo ćutljive naravi u ovakovih stvarih. On je bio uvjeren, da svaka djevojka može biti sretna uz vojna, koga joj izaberu roditelji. I o Julki je sveto držao, da će doskora zaboraviti svoga dragana i izmiriti se sa svojom sudbinom. I ona je baš kao i sve druge djevojke! Kapitana je za to vrlo malo smetalo, da je od Julke poslije njezine bolesti postalo posve njeko drugo biće. Gotovo se je sva preobrazila. To djevojče, prije ponizno, sramežljivo i kao janje umiljato, sada je sasvim drugačije. Muževnosti i smionost sa sjenkom ogorčenosti izražavala se jakimi crtami na njezinu licu. Bijaše napram svemu ravnodušna. Kad ju je siedi otac ozdravljajuću znao gladiti rukom po glavi i po licu, zovuć ju nježnimi imeni, bijaše napram tomu nećutljiva, kao kip od kamena Ni onda, kad joj je otac priobćio, da će svatba biti za mjesec dana i da valja požuriti se s opremom, nije joj srdce ni za jedan hip žešće zakucalo. Ta ona je spremna na to, zna, da ju to minuti neće.

Svatba za mjesec dana! . . . Tu se treba pošteno žuriti, da bude sve u redu. U kapitanovoj kući imali su svi pune ruke posla i domaći i oni, koji su uzeti bili,

Digitized by Google

da pomažu. Nije šala opremiti bogatu djevojku, da dostojno pristane uz velikaša vojna. Bit će to svatba, kakove još nije vidjela stara Požega, odkako je pala opet pod ćesara. Kapitan piše po vas dan pozive u svatove pa ih razašilje na sve strane, starim i mladim svojim znancem i prijateljem. Za staroga svata zove Lovru Ilića iz sela Oriovca, gniezda sokolova, koji je s njime često vojevao i pred četom barjak nosio. On će i sada nositi barjak pred svatovi. Za djevere uzima dva mlada vojvode iz svoje kapitanije, dva liepa tulipana, koji će nevu povesti k oltaru. Debeli kum bit će mu prvi susjed, varoški senator, stari trbonja Angjelko Ciprijanović, koji je tu čast u svakih boljih svatovih obnašao. Čaušu nema medju gospodom mjesta, ali za to može svatko po volji veseliti druge i lakrdisati. Pustosvatom ni broja se nema; dosta je, ako spomenemo, da su pozvani svi častnici posade, počam od pukovnika do najmladjega barjaktara, sav varoški magistrat, sva rodbina, daleka i bliza, kumovi, prijaci, gotovo pola varoši. Grof dolazio je svaki dan u pohode kapitanu, a trsio se i gledao, da se čim više ulaska vjerenici. Nu to mu nije pošlo za rukom. Julka bijaše napram njemu hladna poput leda. Premda znamo, za što je grof izprosio kapitanovu kćer, ipak mu nije bilo sve jedno, da djevojka neosjeća nikakove sklonosti prama njemu. Bilo bi ipak bolje, da ga ovakovo krasno djevojče samo malo, makar i najmanje u volji imade. Julkina hladnoća ljutila ga je sve to više, čim se je više približavao svatbeni dan. On tako liep, ugledan momak, za kojim su tolike ženske ludovale, koji je ješt bio i najtvrdje srdce umekšati, nije kadar da kod svoje vjerenice raztopi ledenu koru mrzosti sa srdca.

Bilo je njekoliko dana prije svatbenoga dana. Grof se je u sumrak vraćao od kapitana i zamišljen išao kući. Tamo pod gradinom, u drvoredu, u jedan put ga njetko

Digitized by Google

za rukav povuče. On se obazre, gle: Fatima je! U isti čas priže se starica k njegovoj ruci i poče ju cjelivati.

— Odkuda ti, Fatimo? Upita grof, nemalo smeten, uztežuć starici svoju ruku.

— Iz Bosne, gospodine! Odgovori Fatima. — Baš sam željela da s tobom govorim.

— Imaš li mi šta kazati?

— Tako, koješta. Ponajprije da znaš: tvoje je čedo umrlo. Prije šest ili sedam dana izdahnulo je sirotče u mom naručaju.

Grof se nehotice trže.

— Doniela sam ti spletanj kosice njegove, da imaš kakvu takvu uspomenu na njega. Ubogo diete, bijaše sav tvoja slika i prilika. To govoreć izvadi Fatima iz njedara malu svilenu kesicu, iz koje oprezno uze spletanj dječjih vlasi. — Evo, poljubi tu uspomenu i čuvaj ju! Dobro je imati takova šta uza se.

Grof uze doista vlasi, koje mu je Fatima pružila i poljubi ih i dva i tri puta, a za tim ih s kesicom u njedra spravi.

— Čula sam, — prihvati opet Fatima, — da ćeš se za koji dan vjenčati . . . Želim ti svaku sreću . . . Pri tom plamćahu joj oči, koje je u grofa uprla bila, toli neobično, toli demonski, da je grofa njekako zazeblo oko srdca.

— Da, da! sad koji dan ću se vjenčati! Odgovori grof sbunjeno, — nu ja moram kući . . . Evo uzmi taj mali dar, pa ajde s milim Bogom! . . . S timi riečmi tisnu grof cekin u ruke Fatimi, koja mu na to opet ruku izcjeliva.

Kad je grof otišao, gledaše za njim Fatima, a zloradi, pakleni posmjeh pojavi se na njezinu licu . . . Baš se je zadovoljno smiešila, kao da joj se je vruća, davno gojena želja izpunila.

Napokon svanuo je i vjenčani dan! Pol sata prije

Digitized by Google

podne biti će po starom običaju vjenčanje u crkvi, a onda će liepo svi krenuti kući kapitanovoj, da veselo piruju. Oko te dobe počela se puniti župna crkva sv. Filipa i Jakoba, gdje je imao župnik fra Andrija vjenčati vjerenike. Doskora se dubkom napunila svieta, a najviše djevojakâ, koje dolaze gledati svako vjenčanje, da znadu poslije, kada dodje red na njih, kako će stupati kroz crkvu, kako pred oltarom klečati i kako napokon proplakati, jer bez suza udavačinih nema sreće ni blagoslova u braku.

Oko jedanaeste ure otvorila se širom kapija kapitanova dvora i svatovi počeli izilaziti. Mili Bože, šta ih je? pa kako su kićeni i otmeni! Divota ih je gledati. Prvi jaše na vatrenu vrancu stari svat Lovro Ilić Oriovčanin pod samur kalpakom i u zelenoj dolami. U rukû mu je svatovski barjak od crvene svile, s vrha sav ovjenčan ružmarinom. Odmah za njim sjedi na mladu bielcu vjerenica, sva u bieloj svili s mirtovim viencem na glavi. S jedne i s druge strane jašu djeveri, dva vojvode mlada. Julka mirno gleda preda se, a na licu počiva joj ozbiljni mir, ili da pravo kažemo, najveće ravnodušje. Lice joj bliedo, da se gotovo sudara sa vjenčanom joj opravom; vidjeti je, da se još nije posve oporavila od težke svoje bolesti. Nu i ovako je ona liepa, da bi čovjek poklekao pred tom angjeoskom ljepotom. Iza mlade jaši vjerenik izmedju dviju djeveruša, koje u veseloj svojoj ćudi hoće da razgovore mladoženju, nu on im jedva po koju rieč odgovori. Za čudo je mrk, a lice mu ima zlovoljan, gotovo bolan izraz. Već dva, tri dana neosjeća se zdravim, nu radi te malenkosti nemože se svatba odgoditi. Treba se najprije vjenčati, pa makar odmah na to u krevet leći. Nema sumnje: mladoženja je bolan! Siedi kapitan danas je obukao najsjajnije svoje odielo, da se sve sjaje po njem zlato i kamenje drago; o bedrih visi mu zlaćena sablja bega Bašlagića, a na

Digitized by Google

glavu je naherio samur-kalpak, što mu ga u bitci kod Varadina prosvirilo dušmansko tane, samo dva prsta više čela. U onu rupu zataknuo je danas veseli ružmarin. Kao da je mladić, razigrava svoga vranca, konja od mejdana, i sbija šale sa debelim kumom Angjelkom, što uzanj jaši na malom bosanskom zečku, koji je tako nemiran i goropadan, da svaki čas odskakuje na stranu i sto briga zadaje kumu Angjelku, koji samo na riedke petke konja pojaše. Za njimi dolaze otmeni gosti: zapovjednik grada sa svimi posadskimi častnici, varoška gospoda i drugi pustosvati. Vojnici od posade trube u trublje i udaraju u talambase, da sve zaglušuje, a uz tu glasbu kreću svatovi kroz ulice i preko pijace u crkvu.

Fra Andrija već je čekao vjerenike pred oltarom i čim pristupiše, poče odmah obavljati sveti obred. Sve, što je u crkvi bilo, uprlo pogled u ono dvoje, koje će svećenik sada nerazrješivo svezati. Julka odgovara tihim, mirnim glasom; ona niti je zabunjena, niti uzbudjena. Ta imala je dosta vremena, da se pripravi na taj težki, osudni čas. Usuprot grof je silno uzrujan. Kad ga je svećenik glasno i razgovietno, da je čuo svaki slednji u crkvi, upitao, da li je kojoj drugoj obećao ženitbu, i na to pitanje nastala u crkvi tišina, kao u raki, jedva je mogao šapćuć izustiti rieč: nisam! Samo najbliži do njeg mogoše ju čuti. Ženske počele znamenovno jedna drugu gledati i kimati glavom. Nu i to je prošlo; sad im je župnik izmienio prstenje, sad ih eno štolom veže. Sad ih nitko više nerazstavi.

Obred vjenčanja završio je fra Andrija kratkim slovom i svatovi krenuše iz crkve. Vraćali se istim redom kući, kojim su i došli, samo što je sad grof jašio uz svoju ženu, a djeveri se pridružili djeverušam. Na ulici pred crkvom sakupilo se preko dvie stotine dječurlije. Vragolan Jakšica liepo ih je poredao uz tarabe i oni svi paze na njega, kao svoga vodju; svi će ono i onako ra-

Digitized by Google

diti, kako im on, njihov prvak u svakoj vragoliji, kaže. A što hoće ta djeca? Eto sad ćemo namah vidjeti! Kum Angjelko Ciprijanović uzverao se njekako težkom mukom na svoga zečka i pojašio za drugimi svatovi. U tinji čas zaokupila ga sa svih strana dječurlija, deruć se što su jače mogla: Kume, izgorila ti kesa!

Valja znati, da u svatovih debeli kum treba da sipa sitni novac medju djecu, da bude više veselja. Mali derani paze i te kako, da se taj liepi običaj nezatare; za to i sada sjećaju divljom vikom debeloga kuma na njegovu dužnost.

— Kume, izgorila ti kesa! traje svejednako zaglušno deranje djece, koja su zakrčila put debelomu kumu i odsjekla ga od drugih. Kum Angjelko jedva je mogao doći do rieči.

— Prodjite me se ovdje, djeco! viknu debeli senator djeci, kad se je deranje ponješto stišalo — dodjite u kapitanovu kuću, tamo će biti novaca kao kiše!

Djeca pogledaju u Jakšicu, šta će on na to.

— Vi bi nas tamo vodom polili! Reče vragolan. — Poznam ja Vas!

— Nebojte se ništa, djeco, kad vam ja kažem. Govoraše debeli kum djeci, smijuć se izpod brka.

— Dete se zabogmajte! Oglasi se opet mudrijaš Jakšica.

— Ej nije već još nješta! Okosnu se debeli kum. — Komu se hoće novaca, neka se žuri za mnom. U kraj, djeco!

To rekav podbode svoga zečka i pojuri za drugimi svatovi Mali dobrijani, dok su ugovarali s debelim kumom, uhvatili su toliko vremena, da su, sve bez njegova znanja, rep njegova konja sav nabacali čičkom. Debeli kum našao se za to u čudu, da su svatovi prasnuli u grohotan smieh, kad je medju njih dojašio.

Dječurlija, lakoma na novac, potekla sva za svatovi.

*

Digitized by Google

Kao da je tko same sotone s lanca pustio. Kako je to djipalo, jedno drugo rušilo, preskakivalo, samo da nitko nezakasni, kad će padati kišica sitna novca. Svatovi se vratili u kapitanov dvor. Tu nasred dvorišta dočekao ih pandur Miča, duvajuć u gajde veselu svatovsku poskočnicu. Mladi sviet počeo se oko njega kupiti i čas, dva, sastavilo se veliko kolo, koje će zaigrati i zapjevati u slavu mladencem. Sam starosvat, junačina Lovro, uhvatio se u kolo do mlade djevojke, pa ju lievim brkom po rumenu licu pogladio . . . Svirac sviri, kolo se zanjihalo, poskočilo i evo već ori mladencem u čast prva pjesma:

Pružila se zlatna žica
Od vedra neba;
To nebila zlatna žica
Od vedra neba,
Već to bila liepa Julka
Od mile majke;
Savila se liepom Gjuri
Oko kalpaka!

Dok je kolo igralo, pojavi se na triemu kapitanove kuće debeli kum Angjelko. Dječurlija, koja se je natisnula za svatovi u dvorište i neprestano pazila, hoće li gdjegod sinuti ugojeno lice debeloga kuma, pomami se od radosti, opaziv ga s kesom u ruci na visoku mjestu. Djeca polete žurno prama kući i stanu se u sav mah derati:

— Kume, izgorila ti kesa!

— Boga mi nije! Doviknu im kum Angjelko i prospe u dvorište nješto sitniša. Jači i okretniji dječaci razgrabe u tren novce, kao da su planuli. Ovo je medjutim bilo bačeno samo za pokus, da se vidi, imadu li derani pravu volju trgati se za novac. Kum Angjelko zagrabi po drugi put dublje u kesu i baci djeci punu šaku novaca, jednu, pa drugu i treću . . . . Hu! da ti je sada

Digitized by Google

bilo pogledati taj sijaset! Sva dječurlija prionula uz zemlju; njetko sjeo, njetko klekao, njetko se potrbuške opružio, pa se tu grabi, otima, gura, lupa, grize, za čupe vuče, samo da osvojiš po koji groš, ili dinar. Na zemlji sve vrvi, gramzi i kipi. Kum zače s nova prosipati. Pune šake novca padaju medju djecu. Sad su već obnevidila. Niti šta čuju, niti vide, već samo grabe. Svu su već zemlju pod sobom i oko sebe izvršila. Sad, sad je sgodan čas! Tri, četiri momka pojave se u triemu, držeć u rukû škafove, pune vode. Kum Angjelko namignu i voda stade pljuskati na djecu . . . . Ali gle, to ih već nesmeta! Oni se dolje sve u šestnaest komešaju i vrpolje. Momci napune s nova posude, pa polievaju djecu. Voda već curi po dvorištu, biti će valjda i onim dolje dosta. Debeloga kuma nestade s triema, a i djeca osjete, da nema već šta grabiti. Počmu iznova vikati, al brige kuma za njih. On je svoje učinio i svatovi se do sita nasmijali. Sad neka ide svaki k sebi. Vidiv derani, da nema više tu za njih posla, počmu izlaziti iz dvorišta. Jaoh, kakovi su i kako izgledaju! Mokri su do kože kao miševi, da sve voda s njih curi. Odielo im je prljavo i razderano, a u licu su zamrljani i blatni, kao da su se spremili u čaroice. Dobre tete, njihove matere, čekaju svoje sokoliće na ulici, da ih pošteno izbubaju, nu koji će ih bies poznati? Jedna teta zaletila se baš na onog vragolana Jakšicu, misleć da je njezin sinak, i ščepav ga za vrat stala ga lemati njekakovim prutićem po ledjih . . . Dječak se stade kao lud braniti, deruć se u sav mah:

— Pusti ti mene, teto, nisam ja tvoj. Imam ja koga, koji će mene lupati! . . .

S velikom vikom potjeraše tete dječurliju kući, gdje se valjada neće brojiti njezini novci, ali ni batine ljutih matera.

U dvorištu kapitanovu počeli sjedati gosti za prostrte stolove. Velike dvie sjenice namještene su u dvo-

Digitized by Google

rištu, pod kojimi ima mjesta za dvie sta gostiju. Čelo stola sjede mladenci, a do njih djeveri i djeveruše, starosvat i debeli kum, — tako je već stari adet. Kapitan odabrao si mjesto naprama mladencem. Julka sjedi mirno uz mladoženju, negovoreć s nikim ni rieči. Videć ju ovakovu nitko joj nedosadjuje pitanji, niti ima volje, da zametne s njom razgovor.

Ali što je to s mladoženjom? Sjedi na svom mjestu kao van sebe, kao izgubljen . . . Lice mu je bliedo kao duvar, pogled plah i smućen, ustnice modre. Čas ga proleti mrazna studen, čas mu pojuri krv u glavu. Ne, nije dobro s njim. Vidi to i stari kapitan, koji ga zabrinuto ovda onda izpod oka pogleda. Trebat će, da zovu liečnika, ako sutra nebude bolje. Gosti su, medjutim, bili baš široke volje. Nazdravljalo se, pjevalo i pilo kako već samo može biti u svatovih. Kad je bilo oko polak gostbe, skoči u jedan put grof sa stolca, blied kao smrt i reče prama kapitanu:

— Meni se magli!... Muka mi je . . . Pomozite! To izustiv sruši se na stolicu, gdje ga pridržaše, da neklone na zemlju.

Sve se uznemiri. Njetko primieti, da stara Fatima sjedi pred kućom na kamenu. Ona će znati pomoći. Pa baš stara Fatima mora da pomogne, ta nesretna mati, kojoj je onaj mladoženja upropastio jedino diete. Ali, što za to. Njoj će se dobro platiti, pa mirna Bosna! Zovnuše ju dakle unutra. Težkom mukom koracala je starica kroz dvorište, podupiruć se štapom. I sama je bolestna, trese se kao šiba na vodi, nu ona će ipak da vidi, što je grofu. Smješljivim licem, kao da će nješto vidjeti, što željno izčekuje, približila se k mladoženji, koji medjutim bješe već došao k sebi. Sumornim, bolnim okom pogleda Fatimu, koja je pred njim stajala te mu se sotonski smiešila u lice.

Digitized by Google

— Idi, što ćeš tu? Reče grof poluglasno starici, čiji ga je pojav neizrecivo smetao.

— Netjeraj me! . . . Zvali su me, da vidim, šta ti je . . . No sada već znadem . . . . Govoraše Fatima svejednako s onim zloslutnim smiešenjem.

— Što je dakle momu zetu? Zapita ozbiljno kapitan.

Lice u Fatime smrče se, kao da ga je crni oblak prekrio; iz očiju sievahu joj munje.

— Kugu je dobio! Poviknu Fatima hrapavim, krieštećim glasom. — Kugu ima, čujete li? Krieštala još jače, gledajuć u svatove.

Svi protrnuše od strave.

— Milostivi Bože, smiluj nam se! Čuli se očajani povici izmedju gostiju.

— Ha, ha, ha! . . . Smijala se sotonskim smiehom Fatima. — Molite milost u Boga! Ne, niste je zaslužili, vi krvopije, vi vampiri, koji sisate krv ljudsku! Smijaste se, je li, kad ste mi kćer ubijali, rugaste se mojim mukam, kad je meni pucalo srdce od boli. Al došao je dan osvete. Odoh u Bosnu, da vam donesem — kugu. U mom naručaju izdahnu od kuge čedo toga zlotvora. Ja vam ju prenesoh preko Save, čim osjetih, da ju imam. Prvi si ti bio vjerolomče, koga njom obdarih, ti si to i zaslužio. Bog me je uslišao, da sam njekoliko dana poživjela medju vami. Rukovala sam se s vami, djecu sam vašu grlila i cjelivala — nebojte se, za koji dan pokazat će se crni, kužni usjev . . .

— Ha, prokletnice, ti si nas okužila! Vikahu gosti kao izvan sebe, prieteć Fatimi sgrčenimi piesnicami.

— Crna smrt razapela je šator nad vami. — Vikaše Fatima stupajuć nesigurno pram uličnim vratam — za koji dan biti će u toj varoši plač i škripanje zubi . . . Ginut ćete kao muhe i skapavati kao skotovi . . . Svijat ćete se u prahu i grizti tvrdu zemlju od očajanja,

Digitized by Google

... Vapit ćete Bogu za pomoć, al on vas neće čuti ... On će osvetiti na vami krv moje jedinice ...

— Ubijmo vješticu! Povikaše njekoji od gostiju.

— Ubijmo ju, ubijmo! Stadoše u jedan glas vikati biesni gosti i poletiše na ulicu za Fatimom. Tu pograbiše kamenje i kao mahniti navale njim na staricu, koju je prvi bačeni kamen na zemlju oborio.

Doskora stvori se nad njom hrpa težka kamenja, pod kojim je izdisala, ako ne već i izdahnula stara Fatima

XI.

Kao da ih je vjetar razduhao, razpršili se kapitanovi gosti na sve strane. Poput munje raznio se strašan glas od kuće do kuće, da se je kuga pojavila u varoši. Može li biti užasnije, groznije viesti od ove! Ta zaraza nije u ono doba bila nikakav riedak dogodjaj, al za to je ipak sve strepilo i na sami spomen kuge, poznavajuć strahote te pošasti, kojoj ni sada još nepoznavaju pravu narav, niti su kadri lieka od nje naći.

Kuga je u varoši! Bijaše crna, zlokobna rieč, koja je išla od usta do usta, šireć stravu i očajanje.

— Smiluj nam se, Bože! budi nam milostiv! Vapio je sdvojan puk, lupajuć se pokajnički u prsa i lamajuć rukama.

Mladoženju grofa položiše na nosila i odnieše u grad, gdje ga smjestiše u posadsku bolnicu, koja bijaše opredieljena za kužne bolestnike Julka, premda su ju od toga odgovarali i odvraćali, podje za bolestnikom. Njoj, njegovoj ženi, može biti mjesto samo kraj bolestna muža. Ona će ga, ako je tako božja volja, sve do smrti njegovati.

Jezičavije žene, pored sve žalosti i strave, koju su osjećale, nisu mogle odoljeti sili svoje ćudi, a da ne-

Digitized by Google

razpravljaju po staroj navadi o tom groznom dogodjaju. Sada je svaka već unapried znala, da će se nesretno svršiti ta ženitba, jer mlada nije za vjenčanja ama ni suzice prolila, pa onda na onoj strani, gdje je grof pred oltarom klečao, gorjele su voštanice tako bliedo tako slabo, kao da moraju svaki čas ugasnuti. I to još nije sve. Tko zna, nije li tu doista prst božji? . . . Sada bi se već moglo vjerovati, da je grof obmanio i prevario sirotu Stanu i navukao na ubogu varoš težko božje pokaranje. Naopako! pa još kamenovaše onu staru Fatimu, kao da nije bilo dosta nepravde i grieha! . . .

Tako, u božjem strahu, razpravljahu ženskinje o prvom pojavu velike nesreće, tješeć se pri tom, da je Bog pravedan, te će kazniti krivce, a poštediti one, koji si nisu ničim duše ogriešili.

Bolest grofova ote još iste večeri opasan, smrtonosan mah. Na vratu porasla mu kužna micina, znak, da se je zaraza podpuno razvila. Bolestnik je težko govorio, brzo disao, trpio goruću žedju, a ovda onda stao i mahnitati, da su ga čuvari morali krotiti. U zoru drugog dana popusti groznica, nu prirastoše dvie tri kvrge više, a silan znoj poče probijati kužnikovo tielo. Plahim pogledom obazrie se bolestnik oko sebe, i spazi Julku. Prepoznao ju. Izraz neizrecive tuge, skrušenosti, duševna klonuća, šta li, pojavi mu se na licu.

— Što ti ovdje radiš, vjerenice? . . . Šaptaše prekidice bolestnik. — Idi k otcu, . . . ostavi me . . . ja ću umrieti . . . ja sam to i zaslužio! . . . Onu nesretnicu imam ja na duši . . . al ti nisi ništa kriva . . . bježi kući . . . neubijaj se! . . .

Prestavši govoriti upre niem pogled u Julku. Ona se priže malko k njemu i reče blagim glasom:

— Umiri se! ja sam tvoja žena, ja te nesmijem ostaviti! . . .

— Ah kako si dobra! . . . Ti si angjeo, koga nisam

Digitized by Google

zavriedio . . . Budi volja Tvoja, oj Bože! Govoraše tronutim, gotovo plačnim glasom nesretni grof.

Za čas primiri se bolestnik, a onda se trže na postelji i biesnim pogledom gledajuć u jednu točku sobe, uze vikati:

— Čujete li . . . sad je već dosta . . . velim vam, dosta je! . . Nemojte ju dalje bičevati . . . . ona nije ništa kriva . . . Uh, vi risovi . . . . . vi zvieri! . .

Mahnitanje dolazilo bi sve to rjedje; bolestnik je doskora prestao govoriti i oko sebe gledati. Disao je veoma brzo i neprekidno, na pol otvorenih ustâ, koja su mu počela sahnuti. Od jednog maha nije se čulo disanje. Bolestnik ležao je nepomično, nedajući ni znaka života. — Čuvari pristupe, da vide, šta je? . . Izdahnuo je . . . Neoklievajući ni časa polože čuvari mrtvo tielo u prosti lies od jelovih dasaka, zaliju ga iznutra vrućim katranom i predadu ga grobarom, koji ga odmah odvezu na groblje. Kad je večernica sinula na nebu, bijaše grof Gjuro Locatelli pod crnom zemljom. Sahraniše ga po tadanjem propisu bez sprovoda i vojničke pratnje. Ni zvona nisu mu smjela da zvone, jedino zvonce u crkvici na groblju kucalo je kratki čas, dok su lies u grob položili, i tu ga zatrpali zemljom i vrućim krečem.

Julka vrati se sa groba svoga muža prvi dan poslije svatbe u otčevu kuću kao udovica! Pa da nije čudnovata sudbina ljudska?

Prva žrtva strašne zaraze pala je u grob. To bijaše početak težkih dana, što su imali tek da dodju. Sve je u najvećem strahu čekalo, hoće li se opet gdje pojaviti kuga, ili će se Bog smilovati i dati da prohuja grdna nesreća iznad njihovih glava. Ah, zalud sva nada i ufanje, uzalud sve tople, neprestane molbe, koje su se izpred svačijeg krova k nebu uznosile! . . . Bog je drugačije odlučio bio . . . Već drugi, treći dan poslije grofove smrti stadoše se javljati sumnjivi slučajevi bolesti.

Digitized by Google

... Mnoge žene i djeca počela se tužiti na sumornost i veliku glavobolju, na grozničavo drhtanje i vrtoglavicu. Baš tako počima kuga. Ovim znakovom pridružili se doskora i drugi, novi: težak govor, i nakazan izražaj lica. Sada već nije nitko dvojio, da je to prava pravcata kuga. Nije prošao dan, dva i ljudi počeše umirati; na drugih opet, što bijahu zdravi, stali se pokazivati znakovi pošasti. Užas i očajanje zavlada u svoj varoši. I najjači klonuše duhom. Nitko nije na drugo mislio, nego kako će se s Bogom izmiriti i sa svietom razstaviti. Svi poslovi zapeše. Niti je tko tražio zasluge, niti je bijaše naći. Samo jedan zanat radi se u svakoj kući. Otci porodica i odrasliji mužkarci prave ljesove sebi i svojim, da ih, kad umru, imaju bar u što položiti, da ih neizvrnu u grob poput mrcine! Koliko je glava u kući, toliko se pravi ljesova, jer svatko može ga trebati ... U gdjekojih kućah već se je sve poboljelo .. a svaki dan ugrabi svoju žrtvu ... Sve veći i veći mah otima užasna zaraza ... Dani su nesnosno vrući i pomažu, da se pošast do najvećeg stepena razvije ... Njekoje su kuće posve izumrle ... u njekih opet pomrlo sve, što je bilo starijeg, a ostala sama sitna dječica, koja plačuć sjede pred kućnim pragom i čekaju, hoće li se koja duša smilovati i uzeti ih k sebi ... Sve, što može, hrli u crkvu, pada tamo ničice pred svete oltare, bije se u prsa pa širi ruke k nebu, moleć milost, milost! ...

Nu Bog kao da se oglušio na sve te prošnje, kao da nevidi suze i jauk jadnog puka. Grozno pokaranje raste svakim danom sve strašnije, sve pogubnije.

Grobari, koje je namakla gradska posada, imaju od rana jutra do kasne noći posla, izvozeć i sahranjujuć mrtvace. Groblje varoško već se prenapunilo i moralo se novo otvoriti za nove žrtve. I ovo će doskora da bude puno, premda je sve manje onih, za koje se otvara. Sva sredstva, svi liekovi, što ih je puk rabio, pokazali se

Digitized by Google

nemoćnimi. Jedni su pili rakiju do opoja, drugi se u octu prali, treći se trli stučenom borovicom i kadili zapaljenom smrekom, njeki su pače i kužne kvrge nožem izrezavali — sve zalud. Koga je kuga spopala, taj joj se već nije živ oteo. Bilo je slučajeva, da su njekoji od straha poludili i u ludilu pobjegli u goru, pa se strmoglavljali u kamenite ponore, da učine kraj svojim mukam i stravi.

U svakoj biedi i nevolji šalje ipak Bog ljudem i tješitelje svoje. Otci Franjevci i redovnici družbe Isusove natjecahu se u bogumilih djelih milosrdja. Preziruć život i nemareć za pogibelj, koja im na svakoj stopi prieti, zalaze u okužene kuće, njeguju i tješe bolestnike, pripravljaju ih na vječni put, uzimaju s sobom jadnu sirotčad i daju joj mjesta pod svojim krovom. Fra Ivana udavi medju prvimi nemila kuga. Nastojeć oko drugih, zarazi i njega smrtna pošast i dobri Samarićanin preseli se naglo u drugi, bolji sviet. Za to otac Antun, onaj divni Isusovac, ide još uviek od kuće do kuće, noseć pomoć i utjehu. Kad se napuni crkva sv. Lovre, on sadje medju skrušenike i opominje ih na strpljivost i pouzdanje u Boga. Njegova pravda neka se vrši, njegovu carstvu neka je slava i dika! Znade svevišnji sudija, za što nas tako dugo ostavlja u strahu i biedi. Sveta nam budi volja njegova!

Svaki dan drže se pobožne procesije od župne crkve sv. Filipa i Jakoba do jezuitske crkve sv. Lovre. Sviet moli krunicu, pjeva kroz plač litanije loretanske, i utiče se svetoj Bogorodici, da izmoli milost od Boga.

Svejedno! Pošast hara istom snagom, kao da nema nikoga, koji bi ju mogao obuzdati. Očajani ljudi, koji se hvataju i slamke poput utopljenika, smisliše nješto nova, neobična, o čem su uvjereni bili, da bi ipak, ipak moglo pomoći. Dodjoše svomu župniku fra Andriji i rekoše mu: — Bog neprima molitve nas odraslih ljudi;

Digitized by Google

nitko od nas nije bez grieha, za to i nemari Gospod Bog za naše prošnje, ali kad nevina dječica, koja neznadu još za grieh, slože svoja srdca i stanu prositi milost, Bog će ih uslišati. Učinimo, da odsele samo nevina dječica idu u procesiji, a mi ćemo, kud ona prolaze, klečati u prahu i kajati se za svoje griehe.

Fra Andrija pristade na njihovu želju. A kako i neće? Nije li i sâm božji sin, boraveć na zemlji, bio prijatelj dječice, nije li on, utrudjen i umoran, dopustio, da malene k njemu puste? . . . Nije li moguće, da se Bog smiluje baš toj sitnoj, biednoj dječici, kad se njezina nevina srdca k njemu uznesu?

Sutradan pod večer držala se doista procesija s malom djecom. Obukoše malene u svetčano odielo i dva a dva povrstaše u povorku. Prve idjahu djevojčice, onda dječaci. Na čelu povorke nosi jedan dječak sveto razpelo sa kipom propetoga, a djevojčica uzanj drži iznad glave sliku Bogorodice od sedam žalosti. Dječica prolazeć mole glasno i pjevaju. Sa obiju strana kleči odrasli sviet, mužkarci i žene, šapćuć tihe, skrušene molitve . . . Tad u jedan put zaustavi se dječija povorka. Djevojčica, što je nosila sliku sv. Bogorodice, srušila se na zemlju . . .

Ljudi pritekoše u pomoć, al sirotica netreba već ničije pomoći. Mrtva je!

Bježimo! eto kuge! Uzvikala se neboga dječica i razbjegala se na sve strane.

Dakle i to nije pomoglo! Božji gnjev nepodnosi ni to, da ga nevina djeca ublažit idu.

Poslije procesije ostali na okupu odrasliji mužkarci i žene. Nitko negovori ni rieči, ali svačiji pogled kano da pita: — Šta li će biti od toga? Dva mjeseca davi nemila pošast medju njimi, a sam Bog zna, hoće li ikad i kada jenjati.

Jedna udova, koja se je jakom rakijom dosele us-

Digitized by Google

pješno branila od kuge, prihvati se rieči i stade gotovo proročanskim glasom govoriti:

— Šta smo stali, i razmišljamo? . . . Nismo li sliepi kraj zdravih očiju, te nevidimo, čim smo si dušu ogriešili? . Zar ste zaboravili, što je rekla stara Fatima, da će Bog na nami osvetiti krv njezine jedinice, da nam je ona baš za to doniela kugu za pokaranje. I nju smo ubili, da krivnja bude još veća. Vidite li, tu je uzrok svemu zlu i nevolji. Na nami je, da se izmirimo s dušami pokojnicâ, koje jare božju osvetu.

— A što da uradimo? Zapitaše svi, kao u jedan glas.

— Neznate li, kako se mire duše pokojnika? odvrati žena. — Kći i mati sahranjene su jedna kraj druge. Pohadjajmo njihove samotne grobove, molimo se i kajmo ondje, a u naših crkvah neka se svaki dan služe crne mise za spas njihovih duša. Ja vam kažem, to će pomoći!

Poslušaše i taj savjet. Više večeri išle su čitave povorke očajanoga puka na Fatimin i Stanin grob kod Orljave. Tamo su palili voštanice, škropili grobovi svetom vodicom, molili se i zaklinjali preminuvše duše, da zaborave težku nepravdu i ublaže jarost božju. U crkvah čitale se više dana zadušnice za pokoj duša onih dviju stradalnica. Sviet je punio crkve, kad su se čitale crne ove mise i iz dana u dan nadao se, da će ga minuti bič božji.

I ta nada se neizpunila!

— To se već neda podnositi! govorahu sada njekoji. — Šta još čekamo tu, u ovom kotlu? . Još će nas kuga sve podaviti . . Nije li pametnije, da bježimo iz ove kužare, pa što nam Bog da.

Što rekoše, to i učiniše. Uzevši sobom gotov novac i nješto odiela, a ostaviv sve drugo na milosti božjoj, stadoše bježati iz varoši. Doduše okolo varoši straže posadski vojnici, nu oni nisu kadri svu varoš tako opasati,

Digitized by Google

da se nitko nebi pošuljati mogao. I njih je kuga ljudski izdesetala, te ih je jedva toliko, da mogu na varoških ulazih stražu stražiti. Tko je htio, da umakne iz varoši, uzverao se je najprije u vinograde, pa je onda lako obišao vojničku stražu.

Tim načinom raznesoše bjegunci kugu po svoj okolici, po čitavom požežkom polju. Iduć od sela do sela obolješe njekoji i ostaviše kosti svoje, gdje nisu mislili. Umrieše od kuge, namirući ju selu, gdje ih je zadesila. Za kratko vrieme zarazila kuga velik dio Slavonije i nastao silan pomor. Sad već nehasne ni straže, ni bajuneti; sad ako si kužan, idi slobodno, kuda te volja, nećeš nigdje bolje proći.

Al da vidimo, što je s kapitanovom porodicom u ovo vrieme velike nevolje i kušnje. Minula su dva mjeseca i Bogu hvala zdrav je i siedi kapitan i kćerka. Bilo je pravo čudo, da se Julka nije kuge zadobavila. Kao da je to obična, bezopasna kakova bolest, ona je svaki dan polazila bolestnike, nosila im u kuću liekove i hranu, njegovala djecu bolestnih roditelja, — pa kraj svega toga smrtonosna pošast, koju je tako prezirala, da se je gotovo njom titrala, nehtjede ju zahvatiti. I kapitan pokazivaše veliku hladnokrvnost. Nije to prvi put, što on gleda smrti, pa i samoj kugi u lice. Ako je božja volja, govoraše kapitan, da i mene kuga pokosi, neka bude! Ja sam odavna zrio za smrtnu kosu. Takovim spokojstvom proživio je starac puna dva mjeseca puna strahote i najcrnije žalosti. Jednoga jutra pod konac mjeseca rujna, koji je vanredno topao bio, osjeti kapitan jaku glavobol i mraznu drhtavicu. Starac se trže i poče paziti, nisu li to znaci kuge. Za kratko vrieme stade ga spopadati vrtoglavica, a pokušav govoriti, uvjeri se, da mu govor težko ide. Pogleda se u zrcalo. Naopako, lice je njekako izobličeno, to nesluti dobru. Kapitan je bio siguran, da nosi kugu u sebi, ali se neprepade. Ne-

Digitized by Google

kazav nikomu kod kuće ni rieči, uzeo krunicu u ruke i otišao lagano u jezuitski kolegij, gdje potraži otca Antuna. Našav ga u njegovoj ćeliji, ostade s njim na samn preko pol sata Starac je njemu, božjemu namjestniku, skrušeno izpovjedio svoje griehe, a za tim još o nječem drugom s njim pouzdano razgovarao. Vrativ se kući zovne k sebi Julku.

— Neboj se diete, progovori mirno kapitan, — ako ti kažem, da i mene zovu na onaj sviet. I mene je kuga zahvatila; za dan, dva bit ću već pod zemljom . . . Neplači kćeri moja, svim nam je sudjeno umrieti, a ja sam star, na meni je već odavna bio red, da se maknem s toga svieta . . . Slušaj, Julko, što ću ti sada reći . . . Ovo zadnje vrieme dogodilo se koješta, u čem mislim, da vidim božji prst . . . Govorio sam s otcem Antunom i poslušat ću njegov savjet . . . Ako ti Bog dade, da preživiš ovu pogibao, . . . podji slobodno za Janka . . . Ja ti dopuštam, . . . ja vas blagosivam, djeco! . . . Valjda je tako Bog htio . . . .

Julka jecajuć priklekla k starcu otcu pa mu cjeliva hladne ruke i kvasi ih toplimi suzami.

— Bâbo, sladki moj bâbo, što ću ja bez tebe? Plakala gorko Julka pred siedim roditeljem, koga su te rieči neizkazano boljele.

— Umiri se, milo diete! Tješio ju blagim glasom kapitan. — Srdce mi kaže, da ćeš dočekati svoju sreću. Bog će biti uza te! . . .

Al Julka bijaše neutješna . . . Grozno joj bijaše pomisliti, da mora izgubiti ljubljenoga otca, i ostati sama bez ikoga svoga u toj pustoj varoši, bez zaštite i pomoći. Ah, za što su tako daleko oni, koje svojimi naziva, koji tamo u Pečuhu i neznadu, što biva s njom i sa siedim otcem.

Kapitan nehtjede odmah u krevet leći. Premda se je jedva držao na nogû, on je silazio u dvorište pod

Digitized by Google

lipu i tamo pušeć lulu sjedio. Vidio je u Bosni, da tako rade mnogi okuženici, koji ovim načinom ili prebole kugu, ili bar mnogo lakše umiru. Ali to otimanje trajalo je samo dva dana. Treće jutro nemogaše već kapitan nikuda iz postelje. Pojavili se svi znaci bolesti, koji navieštaju, da je smrt posve blizu. Još istog dana pod večer umre junačina kapitan Ivo Kovačević u naručaju svoje jedinice.

Sahraniše ga još iste večeri tiho i skromno kao i sve druge. Pokoj mu duši! . . . Kapitanova smrt nije se nikoga tako dojmila, kao Miće pandura. Pošto je njegova gospodara kuga udavila, držao je on sveto, da je sada došao red na njega. Dosele se je on baš majstorski čuvao i branio od kuge, i tko zna, nebi li i njega bies već odavno odnio, da nije tako radio. Čim je zavladao jači pomor, on je, nepitajuć ni kapitana, nit ikoga na svietu, otvorio vrata od tamnica i sve uznike pustio na slobodu, premda je medju njimi bilo lopova od zanata i opasne klateži. — Nosite se do tri sta jada! doviknuo Mića puštenim na slobodu, — zar da još s vami imamo brige i neprilike. Neka vas kuga podavi gdje hoće, samo ne ovdje! Uznici, čuvši da su slobodni, zahvališe do neba „njihovoj milosti“ panduru na njegovoj dobroti i za tim umakoše najprije u požežka brda, a odtuda razidoše se kud koji. Ordinacija nije trebala već dolaziti, jer hajduci, saznavši, da je kuga u Požegi, prebjegoše u drugi kraj. U čitavoj kapitaniji bio je sam samcat Mića pandur, koji niti je ikoga puštao unutra, niti je sam kamo izlazio. U svojoj komorici imao je dosta espapa za više nedjelja, nije mu dakle nužda bila dolaziti u dodir s kužnim svietom. Dosele je čiko Mića samo grlo kvasio rakijom, ali odsele je i s vana ju rabio, taruć se njom svuda po tielu, gdje okuženici obično dobivaju micine i prište. On bi tu rakiju volio bio do-

Digitized by Google

duše izpiti i stomak razgrijati, ali kad ide o život, onda nemora želudac biti najveći gosa.

Svako jutro za doručak pozobao bi čiko Mića punu pregršt borovice, kao da ima bravenjaka u guši, a onda bi tu ptičju hranu pošteno zalio starom rakijom. U večer, prije nego bi išao leći, zapalio bi izpred svoje komorice suho smrekovo granje i okadio čitavo dvorište, pa onda mirno legao spavat. Još kao diete čuo je pričati stare bake, da je kugi smrekin kâd isto ono, što je vragu tamjan . . . . Nitko doduše nije znao, koji je tomu razlog, ali svatko je u to sveto vjerovao i sviet je držao, da je samo dim od smreke svaki put pretjerao kugu preko Save, odkud je i došla.

Mala je doduše, ali vriedna spomena stvar, da je naš Mića, iduć kapitanu, kad bi ga ovaj dao zvati, umotao ruke listom od duhana, da nemora golom rukom hvatati za kvaku, koju je možda već više kužnih ruku držalo. Vidi se, da mu je baš stalo do života i da s pametnom glavom ima i kuga vražjega posla.

Čim je pandur čuo, da je obolio kapitan, njegov gospodar, počeo je dvostrukom mjerom rabiti svoje liekove, osobito rakiju. Svaki čas gucao bi pošteno iz rakijske tikvice, koju je često na dan s nova napuniti morao.

One večeri, kad su sahranili njegova milostivog gospodara i Mića se od sprovoda vratio, zatvori se žalostan u svoju komoricu, metnuv na stol preda se tikvicu. Uzdišuć i roneć suze za pokojnikom, neprestano je gucao iz tikvice. Bilo mu je njekako mrazno, a uz to bio je silno uzbudjen, gotovo uzplahiren. Svaki čas pijucnuo bi rakije. Tako sjedeć dočeka i noć . . . Htio je baš da zapali smreku, kad al opazi, da njekakve velike pahuljice po njem padaju. Stade ih otipati sa sebe; — badava, one sve jače padaju. Pogleda u tavanice, al to sve praminja.

Digitized by Google

— Tri sta mu muka! povika pandur, — eto snieg u sobi pada.

Što će da uradi? Sjedne, da vidi, dokle će to trajati. U to mu se učini, da se one pahuljice pretvaraju u goleme muvetine. Pogleda plaho po sebi. Gle, na koljenu mu sjedi gadan bagac, vas crn, pa izbečio oči u njega.

Pandur skoči na noge, strese ljutito svojim odielom i lupnu jednom i drugom nogom njekoliko puta o zemlju. Pogleda zatim dolje oko sebe. Ima šta vidjeti. Po zemlji plazi njekakva gamad, mlade krastače žabe skakću, a grdne muhe uzletavaju, padajuć po njegovu odielu, da se već obraniti nemože.

— Ta bi me gamad mogla još živa izjesti! Pomisli Mića i maši se za kalpakom, da izadje iz sobe, nu preko kalpaka pretrčao — miš! Još i to! Izadje gologlav iz komorice na dvorište, da vidi, kako je na dvoru. Al tu sve isto onako, kao u sobi. Samo ima još više toga, tu je još strašnije, tu se neda obastati. Iztrči na ulicu. I tamo ista strahota. Što će sada jadan? Stade mahati rukama i kao mahnit nogama gaziti. Još gorje! U jedan put, kao da ga je tko potjerao, poče u sav mah trčati. Bježati će, dok ili njega nestane, ili onih strahota, koje ga plaše. Trčeć tako dodje do kamenitih vrata. Za onda bio je u onoj sgradi vojnički magazin i straža je dan i noć ondje stajala. Vojnik, koji je te noći bio na straži, opaziv čovjeka gdje leti, zakrči mu put, uperiv proti njemu pušku s nataknutim bajunetom.

— Halt, wer da? Povika vojnik.

Mića se zaustavi i poče strašnim glasom vikati:

— Pusti me, ako Boga znadeš! . . . Nevidiš li tu gamad, te muhe, žabe . . . Miševi plaze po meni . . . Ja moram dalje . . . u kraj, ili ću te sad . . .

To rekav pograbi sav biesan za bajunet i stane se s vojnikom za pušku otimati. Na tu viku iztrče iz straže

Digitized by Google

još četiri druga vojnika i navale na biesna pandura. Savladav ga težkom mukom, metnu ga u gvoždje i bace u buvaru.

Sada je istom bilo jao i pomagaj! Ni u paklu nemože biti strašnijih muka, nego što ih je jadni pandur trpio u toj uzahnoj, mračnoj uzi. Iz početka vikao je i zaklinjao stražare, da ga puste, da mu se smiluju, ili neka ga bar ubiju i rieše strašnih muka. Stražari, vidivši za prvi mah, da njihov uznik nije pri zdravoj pameti, pustiše ga, neka samo viče. Prestat će već! Ali da! Uapšenik, vidiv, da nitko nemari za njegovu pomaganju, stade bjesniti i mahnitati Svom snagom udarao je okovami u vrata, rikao, kao da ga natiču na ražanj, napokon počeo je i glavom udarati o tvrda hrastova vrata. To mahnitanje potraja pune tri ure . . . . onda nasta mir. Obnemogao i na pol onesviešćen srušio se pandur na zemlju . . . Mirovao je tako jedva jednu uru . . . One strahote počeše ga iz nova mučiti, nu sada već nije mahnitao . . . sada je slomljen i vas iznuren samo kukao i bugario, tako tužno i žalostivo, da bi i najtvrdje srdce dirnuo.

Već u zoru poslaše vojnici po svoga vidara, da vidi, što je s onim uapšenim čovjekom. Vidar dodje skoro i stade pregledavati uznika. Opipa mu vrat i pazuhe, uze mu pozorno motriti lice i oči, kretanje i čitavo držanje, — — pa napokon promrmlja: delirium tremens! Za tim oštrim glasom naloži vojnikom, da toga čovjeka odpreme u varošku kuću, gdje neka kažu, da je taj pandur pomahnitao od mnogog pića i da mu se nesmije osim vode nikakov drugi napitak dati. Inače, da će zlo proći.

Taj nalog bude namah izvršen. Vojnici odvuku čikana Miću u varošku kuću, gdje ga strpaše opet u aps, koji je već toliko vremena prazan bio. Tu će biti on pod dobrom pazkom, a neka se poraduje, kada će kap rakije okusiti! Varoški panduri dobro su razumjeli, što su

Digitized by Google

im kazali Švabe vojnici Znadu oni, što im valja činiti. Ono malo rakije, što imadu, jedva je dosta za njihova grla. Baš će im pasti na um, da napajaju ljude, koji su pijuć rakiju i pamet izgubili.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Prošlo je Lučinje. U narodu je rieč: Sveti Luka sniegom huka! Pa ako to nije svake godine istina, to se je ta rečenica obistinila god. 1739. Nastupiše hladni dani. Mrazna jutra i studene večeri počele otimati snagu suncu. Opazilo se, da s vrućinom i kuga jenja. Sviet je manje umirao, nego dosele.

Tomu pomože i druga jedna okolnost. Iz Osieka bila je stigla zapovied od generala i zapovjednika zemlje, da se nesmiju držati procesije, a služba božja da se ima odsele držati, ne u crkvi, već pod vedrim nebom. Tu pako morao je svaki, koji je došao k misi, bar dva tri koraka jedan od drugog razstojati. Ovom naredbom mislilo se postići, da ljudi nedolaze jedan s drugim u dodir, što je zarazu najviše i širilo.

Služba božja držala se na velikom trgu kod franjevačke crkve. Sudac i magistrat varoški učini zavjet, da će na tom mjestu podići kip sv. Trojici za vječnu uspomenu pretrpljenih težkih vremena.

Svakim danom bijaše sve to manje mrtvaca i sprovoda, napokon dodje i vrieme, da je na dan bio samo po jedan slučaj kuge, često i ni jedan. Smrtno zvonce sve je rjedje zvonilo na pogreb žrtvam kuge. Zadnji, komu je odzvonilo, bijaše gospodin varoški notaruš Filip plemeniti Kérpez. Čitavo ovo vrieme, što je kuga bjesnila u varoši, više nego tri mjeseca, živio je gospodin varoški notaruš u neprestanom smrtnom strahu skrušen i ponizan napram svakomu, a krotak i blag, kao da ga je ovca dojila. Kada je već mislio, da je siguran, da će za koji dan moći svući nesnosnu mu janjeću kožu, koju je licumierno, da zavara Boga i ljude, obukao,

Digitized by Google

zahvati ga kugina kosa u čas, kad ju je, spremajući se dalje u sviet, na rame uzmahnula.

Kad se u varoši pronio glas o notaruševoj smrti, bijaše ih, koji su zlobno primietili, da je kuga u zadnji čas izkazala veliku ljubav nesretnoj varoši, kad nije zaboravila na gospodina notaruša.

Minuše dvie i za tim tri, četiri nedjelje dana, da u varoši nebijaše ni jednog slučaja kuge. I iz okolice dolazile su viesti, da je kuga prestala u čitavom požežkom polju. Ipak se je dobri Bog smilovao jadnomu puku iza dugotrajne, težke kušnje.

Zavladala ljuta, ciča zima. Duboki snieg pokrio je gore i ravnicu; nema sada više straha pred kugom. Čestiti sudac varoški Pero Alaberović dade bubnjem oglasiti po čitavoj varoši, da je kuga prestala, da se iznova otvaraju vjernikom vrata svetih crkava i da svaki, kao njekoč, neka prione uza svoj posao. I škole se opet otvorile. Djaci vratili se k naukom, nu i njih je manje, mnogo manje, nego ih je bilo, kad ih je kuga raztjerala. Bio je to tužan, gorak sastanak djački.

Na sam badnjak iste godine — kako bijaše uređeno — služila se poslije dugog vremena božja služba u varoških crkvah. Sve, što je samo moglo, pohrlilo je k svetoj ponoćki. Župna crkva sv. Filipa i Jakoba, koja bijaše prije pretiesna za onoliki sviet, sad je jedva na pol puna. Oko oltara kleči samo jedan red Klenićeve djačadi, kojih dvadeset dječaka; sve je druge kuga pomorila. Medju dječaci vidi se i kuštravi Jakšica. I njega je ostavila kuga za sjeme, nu mora mu se kazati, da je mario za kugu, kao za lanjski snieg. Baš, kad je najjače bjesnila i davila sviet, on je svakomu nudjao okladu, makar išlo o sto puceta, da će zdrav i čitav ostati. Znao je ugursuz, da neće grom u koprivu.

I Julka je u crkvi. Kleči tamo u porodičnom klecalu blizu oltara i svesrdno se Bogu moli. Jadna, koliko

Digitized by Google

je pretrpjela u to kratko vrieme! Uz klecalo sa strane stoji poguren starčić, sav biel kao ovca i šapćuć moli krunicu, koju drži u ruci. To je Mića pandur. Tako ga je slomila i preobrazila zadnja, težka bolest. Sada već nepije rakije, ali ni neslužu u kapitaniji. Kapitanova kćerka smilovala se starcu i primila ga u kuću, kad je prizdravio. Tamo može mirno živjeti, dokle mu je Bog dosudio. Nitko ga nesili na nikakav rad i posao. Radi, kad hoće i što mu se svidi, a najveći mu je posao, da pomaže ćeretati služavki Marici.

Nu sad je zvonce kucnulo, misa će početi. Sviet je poklecao na koljena, a orgulje zasvirale. Ah kako tužno diraju u srdce ti mili, svečani zvuci, što ih davno već nečuše. Koliko je grla prije uza njih pjevalo, a kolicno će ih sada zapjevati one drage božićne pjesmice! Svirka prestala na čas, a fra Andrija zapjevao iz dna duše: „Gloria in excelsis Deo!“ Orgulje zasvirale sad iz svih pisaka, a djaci i djeca izvadila zemljane ptičice i piskalice pa pište i ćurliču, da sve ječi u ušima. Sviet zapjevao: Slava Bogu na visini, a mir ljudem na nizini... Nu to pjevanje pretvorilo se brzo u plač i glasno jecanje . . . Nema duše u crkvi, koja nebi imala pokojnika, za kojim žali, s kojim je mislila veselo sprovesti svete ove dane. Pa eto, kakav im je Božić osvanuo! Najmilija bića odoše im prije reda pod crnu zemlju, ostala pusta porodična ognjišta, opustjele kuće otaca . . . . Ti njekoč mili stanovi, gdje je vladala sreća i spokojstvo, pričinjaju se onim, koji sada u njih samotuju, kao nieme grobnice, gdje nema mjesta sreći ni radosti . . . Tako osjeća čovjek, koga je stigla težka, velika nesreća . . . Nu vrieme sve izlieči, ono će i ovdje izbrisati i zadnji trag nevolje i žalosti.

Ponoćka se svršila. Ljudi se grle i suznim okom si Božić čestitaju! Otarite, jadnici, te suze! Slavite mirno svete blagdane, a za tim priberte svu svoju snagu. Za

Digitized by Google

koji dan svanut će nova godina, započet će novo doba rada i blagoslova. Uz rad i blagoslov neba opet će se sreća i zadovoljstvo udomiti pod vašim krovom.

XII.

Sigillum sanitatis!*) . . . Malo ih je danas, koji znadu, što je to. Kad se je iz krajeva, gdje je bila kuga, ili gdje se sumnjalo, da bi mogla biti, odpremala roba ili pisma, imale su se te stvari uviek prije razkužiti. To se je činilo, okadiv ih parom od octa, a poslije metnuv na sunce, gdje su se osušile. Istom sada udarilo bi zdravničko vieće na tu robu i pisma pečat, pod kojim su se mogla dalje u sviet odpremati. Taj pečat prikazivao je carskoga orla s napisom: Sigillum sanitatis.

Trebalo je čekati tri mjeseca, iza kako je prestala kuga u varoši, dok se je mogla roba i pisma odpremati iz Požege pod ovim pečatom. Nitko nije taj „sigillum sanitatis“ tako željno izgledao, kao sirota Julka, koja je imala da obaviesti svoju tetku u Pečuhu o svem, što se je dogodilo.

Napisa, dakle, dugačko pismo, u kom izpriča svoju sudbinu, strahote kuge i smrt staroga otca.

Suvišno bi bilo spominjati, kako se je taj list dojmio Julkine tetke i Janka. U mladiću proklijaše jednim trenom sve nade, koje je bio već zakopao za uviek u svom srdcu. Ne, sada mu je već nitko oteti neće!.. Sam Bog pokazuje prstom, da je ona, samo ona zanj stvorena.

Mati Jankova oplaka iskreno pokojnoga brata, koga je svesrdno ljubila i kojim se je tako ponosila! Već od njeko doba bila se počela u njoj javljati silna želja za svojim rodnim krajem, a sada, kada je čula, da je brat preminuo, da je Julka ostala samohrana, postade ta želja upravo neodoljivom. Srdce ju je vuklo, da svoje zadnje

*) Pečat zdravlja.

Digitized by Google

dane proživi u otčinskoj kući. Tamo će se još njeko vrieme nasladjivati visovi i ravnim poljem ubavog zavičaja, proživjet koje vrieme medju davnimi znanci i rodbinom, a onda spokojno leći u rodnu zemlju, kad bude volja božja. Za njekoliko dana, iza kako je stigao list od Julke, kaza mati Janku svoju tvrdu odluku. Janko je plivao u radosti. Sada je bio siguran, da mu je mati sporazumna, da se on oženi s Julkom. Htio ju je već upitati radi toga, nu predomisli se. Bit će ipak sgodnije povesti rieč o tom, kada budu svi na okupu.

Razprodavši na brzu ruku svoju imovinu, odputova mati s Jankom početkom travnja god. 1740. u Požegu.

Što se je iza toga sbilo, svatko će lako pogoditi. Nije prošlo ni tjedan dana, da su Janko i Julka klekli pred mater i zamolili ju, da blagoslovi njihovu svezu. U ime božje! budite svoji, djeco, i budite sretni! rekla tronuta mati i blagoslovila dvoje dragih, kojih je jedno za drugo raslo, pa su ih tako nemilo htjeli da razstave. Blagoslovila ih tim mirnijom dušom, kad je razumjela, da je to bila posljednja želja i njezina brata. Ta se mora izpuniti!

Za pol godine stiže težko očekivani oprost iz Rima, i dan svatbe bude urečen na sv. Katu. Taj dan pjevao je u župnoj crkvi sv. Filipa i Jakoba prvu mladu misu domaći jedan mladomisnik. Njega umoliše, da mladence vjenča, da bude brak sretniji i blagoslovniji. Taj mladomisnik bijaše bivši jezgraš, naš dobri znanac — Roko Katanić.

Deset godina kasnije, što je kuga bjesnila u Požegi, posvećivan je nov, golem kip sv. Trojice, sagradjen darom, što ga je Janko Saračević u ime ženitbenog oprosta darovao gradu, da može izpuniti svoj zavjet Bogu trojednomu.

Digitized by Google

Kod posvete stajaše na odličnu mjestu Janko Sa
račević, tada već odvjetnik slavne, novo uzkrišene po
žežke varmegjije, sa liepom svojom ženkom. Pred njim
kleče četiri krasna angjelka — četvero njihove dječic
Blažena lica roditelja, koji se nasladjuju pogledom mi
djece, najočitiji su dokaz, da je Bog blagoslovio sreću
i zadovoljstvom brak, što ga je sastavila težko izkušan
ali vjerna ljubav dvaju srdaca.

Zavjetovni stup, podignut u slavu sv. Trojici bija
ujedno i slavostup njihove ljubavi.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Izdanja god. 1879.

4. *Fénelon: Zgode Telemaka. (Zab. knj. XXIX do XXXIII) for. 1.—
5. *Jurković: Dramatička djela, svezak II. (Zabavna knjižnica XXXIV.—XXXV.) . . . . . „ —.50
6. *De Amicis: Slike iz vojničkog života. (Zabavna knjižnica XXXVI.—XXXVII.) . . . . . „ —.50
7. *Smičiklas: Poviest hrvatska, dio. II. (Pouč. knjiž. V.) . . . „ 2.60
8. *Tomić: Zmaj od Bosne. (Zab. knj. XXXVIII—XXXIX.) . „ —.50
9. *Šenoa: Prosjak Luka. (Zab. knj. XL—XLI.) . . . . . „ —.50
0. Irving: Izabrane crtice, II. svezak. (Zab. knj. XLII.) . . „ —.25
1. *Lopašić: Karlovac. (Poučna knjižnica VI) . . . . . „ 1.50

Izdanja god. 1880.

2. *Kišpatić: Slike iz geologije. (Poučna knjiž. VII.) . . . . for. 1.50
3. *Lorković: Razgovori o nar. gospodarstvu . . . . . „ 1.—
4. Vraz Stanko: Izabrane pjesme. S uvodom *Fr. Markovića* . „ 1.80
Liepo uvezane u platno sa zlatorezom . . . . . „ 2.80
5. Jurković: Sabrane pripoviesti. I. svezak (Zabav. knjižnica XLIII—XLV) . . . . . for. —.75
6. *Sienkiewicz: Hania. Pripoviest. (Zabav. knjižnica XLVI do XLVII.) . . . . . „ —.50
7. Puškin: Evgenij Onjegin. Preveo *Ivan Trnski* (Zab. knj. XLVIII.—L.) . . . . . „ —.75
8. Cantù: Zdrav razum i pošteno srdce. Preradio *Ivan Despot* „ 1.50

Izdanja god. 1881.

9. Šulek: Lučba za svakoga (Poučn. knj. VIII) . . . . . for. 2.—
0. Ducuy: Poviest grčka. Preveo i popunio *Petar Tomić*. (Svjetske poviesti knj. II.) . . . . . „ 2.50
1. Jurković: Sabrane pripoviesti. II. svezak (Zab. knjižnica LI.—LIII.) . . . . . „ —.75
2. Miler: Cvieta i Miljenko. Tragedija. (Zabav. knj. LIV.—LV.) „ —.50
3. Šenoa: Izabrane pjesme. S uvodom *Fr. Markovića*. . . . „ 1.80

Izdanja god. 1882.

4. Becic: Zavjet. Pripoviest iz krajiškoga života. (Zab. knj. LVI—LVIII.) . . . . . for. —.75
5. Turgenjev: Klara Milićeva. Pripoviest. Preveo s ruskoga i uvodom popratio *Josip Miškatović* (Zab. knj. LIX—LX) . „ —.50
6. Kraszewski: Kolibar. Pripoviest iz života. Preveo s poljskoga i životopisom piščevim popratio *Aleksandro Tomić* (Zab. knj. LXI—LXII.) . . . . . „ —.50
7. *Smičiklas: Poviest Hrvatska. Dio prvi. (Poučna knj. IV.) „ 3.80
8. Tomić: Komedije, svezak II. (Zab. knj. LXIII—LXV.) . „ —.57
9. Nevoyjeki Izumi u znanosti, obrtu i trgovini. Knjiga prva „ 2.50

Digitized by Google

Izdanja god. 1883.

50. *Maspero. Poviest iztočnih naroda. Preveo *Gavro Manojlović*. (Svjetske poviesti knj. I.) . . . . . for. 2.—
51. Nevevjeki Izumi u znanosti, obrtu i trgovini. Knjiga druga „ 3.—
52. Lerkovlć. Žena u kući i u društvu . . . . . „ —.80
53. Šenoa. Sabrane pripoviesti. Svezak prvi . . . . . „ 1.50
54. Marković. Iz mladih dana. Pjesme izvorne i prevedene. (Zab. knj. LXVI—LXVIII) . . . . . „ —.75
55. Sisolski. Gospodja Sabina. Roman. (Zab. knj. LXIX—LXXII) „ 1.—
56. Mažuranić. Grof Ivan. Igrokaz u pet čina. (Zabavna knj. LXXIII—LXXIV) . . . . . „ — 50

Izdanja god. 1884.

57. Tomić P.: Poviest rimska do careva. Dio prvi. (Svjetske poviesti knj. III.) . . . . . for. 2.—
58. Klšpatić: Iz bilinskoga svieta. Knjiga prva. (Poučna knj. IX). „ 2.50
59. Carić: Slike iz pomorskoga života. Knjiga prva. . . . . „ 1.50
60. Šenoa: Sabrane pripoviesti. Svezak treći . . . . . „ 1.50
61. Okrugić: Šokica. Pučki igrokaz. (Zab. knj. LXXV—LXXVI). „ —.50
62. Sergij: Perom i olovkom. Crtice. (Zab. knj. LXXVII do LXXIX) . . . . . „ —.75
63. Tomić J. E.: Kapitanova kći. Pripoviest. (Zab. knj. LXXX do LXXXII) . . . . . „ —.75

U nakladi „Matice Hrvatske“ su kao društvene „n a k l a d n i n e“ također izašle sliedeće knjige:

I. Prievodi grčkih i rimskih klasika. Izdaje „Matica Hrvatska“.

1. Homer. Odyseja. Preveo, uvod napisao i tumač dodao *Tomo Maretić*. Zagreb. 1882. 8°.
   Ciena za članove „Matice“ . . . . . for. 1.—
   Knjižarska ciena . . . . . „ 1.50
2. Sallustij C. G. Knjiga o Catilininoj uroti i Jugurthinom ratu. Preveo i uvodom popratio *Ad. Veber*. Zagreb. 1882. 8°.
   Ciena za članove „Matice“ . . . . . for. —.40
   Knjižarska ciena . . . . . „ —.60
3. Homer: Iliada. Preveo i tumač dodao *Tomo Maretić*. Zagreb 1883 8°.
   Ciena za članove „Matice“ . . . . . „ 1.—
   Knjižarska ciena . . . . . „ 1.50

II. Hrvatske skladbe. Izdala „Matica Hrvatska“.

1. Zajc: Sbirka pjesama (XXIV.) za jedan glas uz prat.nju glasovira. Zagreb. 1883. 4°.
   Ciena za članove „Matice“ . . . . . for. 1.—
   Knjižarska ciena . . . . . „ 1.50

☞ *Ostale nakladom „Matice“ izašle knjige, kao i one, koje su ovdje zvezdicom (*) označene, već su rasprodane, te se nemogu dobiti.*

Razpačanje „Matičinih“ knjiga povjereno je sveučilištnoj knjižari **Franjo Župana (Albrecht i Fiedler) u Zagrebu.**

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

J 10193